

**ЦЕНТЪР ЗА ИСТОРИЧЕСКИ И
ПОЛИТОЛОГИЧЕСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ
ФОНДАЦИЯ “ФРИДРИХ ЕБЕРТ”**

**МОДЕРНАТА
СОЦИАЛДЕМОКРАЦИЯ**

**ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД
ПРОГРАМНОТО ОБНОВЛЕНИЕ**

СОФИЯ
2006

© Център за исторически и политологически изследвания
© Фондация “Фридрих Еберт”

Редакционен екип

Съставителство: Максим Мизов

Редакция: Таня Турлакова

Художник: Емануил Манолов

Компютърен набор: Евгений Кандиларов

© Графимакс ООД, 2006 г.

ISBN – 10: 954-90816-7-2

ISBN – 13: 978-954-90816-7-1

СЪДЪРЖАНИЕ

ПРЕДГОВОР	5
Ханс Шумахер	

ЕДИНСТВО НА ЦЕННОСТИ, ИДЕИ И ПОЛИТИКИ В ПРОГРАМНИТЕ ТЪРСЕНИЯ НА МОДЕРНАТА СОЦИАЛДЕМОКРАЦИЯ

Георги Пирински	9
<i>Единството на ценности, идеи и политика - основно изискване към новата програма на БСП</i>	
Клаус-Юрген Шерер	26
<i>Основни ценности, идеи и политика в програматиката на модерната социалдемокрация</i>	
Бойко Великов	55
<i>За реформирането и модернизацията на БСП в новите реалности</i>	
Нора Ананиева	65
<i>Конституционната рамка на програмното развитие на БСП</i>	
Максим Мизов	97
<i>Предизвикателства пред програмното обновление на левиците</i>	
Искра Баева	146
<i>Социални идеи и практики в началото на XXI век</i>	
Димитър Сирков	156
<i>Да уплътним дискусията за новата програма на БСП</i>	
Бенжамен Варон	166
<i>Размишления по повод на новата програма на БСП</i>	
Цвятко Цветков	172
<i>Неизбежната конвергенция</i>	

Юрий Борисов	182
<i>Прагматизъм и програмност</i>	
Таня Турлакова	189
<i>Равнопоставеността на половете като програмно изискване</i>	
Жулиета Авджиева	199
<i>Младите и предизвикателствата на времето</i>	

СПРАВЕДЛИВОСТ И СОЦИАЛНА ДЪРЖАВА - МОДЕРНИ РЕШЕНИЯ

Горан Банков	210
<i>Предизвикателства пред политиката на доходите в България – постигане на устойчив ръст при отчитане растежа на БВП, стабилността на ценовото равнище, производителността на труда и конкурентоспособността на икономиката</i>	
Улрих Хайдер	240
<i>Справедливост, модерна социална държава и социалдемократическа политика</i>	
Евгения Спасова	278
<i>Солидарност и справедливост при социалното преразпределение на ресурсите</i>	
Стефан Стоилов	289
<i>За силна и ефикасна икономическа политика</i>	
Ивка Цакова	294
<i>Зависимости между политиката и бизнеса в България (ляв поглед към проблема)</i>	
Авторите	308
Summary	310
Contents	316

ПРЕДГОВОР

На пръв поглед изглежда сега не е точно времето за теоретични дебати и програмни разисквания. Бурните политически и теоретически дискусии в Западна Европа и в САЩ през 60-те и 70-те години на XX век за по-младото поколение отдавна са история без отношение към настоящето. Политическите партии започват да се уеднаквяват, разликите и противоречията се размиват. Все повече избиратели стигат до убеждението, че в крайна сметка няма значение за коя партия ще гласуват. И затова правят погрешното и политически опасното заключение, че най-добре би било въобще да не гласуват.

За това важна роля играе развитието на медиите към все по-голямо комерсиализиране, към забавното развлечение и дистанциране от политиката. Малко време и място остават за съзерцание и размисъл. И ако на хората все пак им се налага да се занимават с политика, то това поне да става занимателно - писанията за действителни и измислени скандали заместват представянето на политически позиции и замисли.

Само в изключителни случаи партиите в Европа съумяват да накарат своите привърженици и обществеността да разберат към какво се стремят и по какъв начин те искат да постигнат целите си. Това е така не само заради току-що характеризираните обстоятелства, а и поради факта, че нещата са станали по-сложни, по-интернаци-

онални и по-глобални. Може сближаването на света да ги е минимизирало, но заради това те не са станали разбираеми. Много нови проблеми възникват паралелно със старите, като глобализацията на производството на стоки и на икономиката като цяло е само един от тях.

Може ли поради тази причина политическото решение да гласи – усилията да се концентрират само върху следващия и съответно точно най-актуалния проблем? Популизъм като заместител за теоретично и мисловно задълбочаване, т.е. отказ от политическа програма, излизаща извън ежедневието и най-малкото опитваща се да ориентира злободневната политика към основните ценности? Поне за социалдемократите такъв, привидно лесен, път за бягство е забранен. (Впрочем това важи и за консерватори и за либерали, но както можем сами да се убедим, тук рискът при отказ от теорията и програматиката е много по-голям и опасното изкушение от популизъм е по-близко до ума.)

Основните ценности на социалдемократията като свобода, справедливост и солидарност се интерпретират различно в различните общества, но те с еднаква сила са валидни за всички социалдемократически партии. А тяхното осъществяване на практика в различни времена и при различни обстоятелства несъмнено налага съответно напасване на политиките. Това означава да се извършва непрестанна проверка на програмите, за да се види дали досегашните политически средства все още

са пригодни да променят обществото в посока към основните ценности.

Подобен програмен процес освен нагаждане на партийната политика спрямо реалността има два много желателни допълнителни ефекта – от една страна, той спомага за укрепване на сплотеността в рамките на една партия. Интензивната програмна дискусия в една партия, при всички различия в политическите разбирания, води до детайлно открояване на сходствата. От друга страна, ако за участие в програмната дискусия успешно се привлечат много хора, тогава такава една дискусия е подходяща да въоръжи партийните членове със сили за ежедневния политически диспут на работното място и в социалната среда. От своя страна това е от голямо значение тогава, когато партията има работа с недружелюбно настроена медийна среда или с медии, които са далеч от политиката. Ето защо може да се каже, че процесът на разработване на програма за социалдемократическата партия е почти толкова важен, колкото накрая и готовата програма.

От казаното дотук естествено се налага изводът, че програмната дискусия не бива да се води откъснато и академично, а по-скоро ясно и разбираемо.

Социалдемократическите основни ценности като свобода, справедливост и солидарност са взаимно свързани и обусловени. Не е възможно едно общество да постигне прогрес по посока на една от тези ценности, без наличието на другите две. Но в различните политически пе-

риоди хората в едно общество подчертават по различен начин значимостта на основните ценности. В съвременна България очевидно ценността “справедливост” е тази, при която хората упрекуват политиката, че не предприема достатъчно мерки по въпроса. Във вечерта на неговото преизбиране президентът Георги Първанов каза: “Има дефицит на справедливост в тази страна“. Да се намали чувствително този дефицит е неотложната задача днес на социалдемократическата програматика и произтичащата от нея практическа социалдемократическа политика.

Ханс Шумахер

Директор на Регионално бюро-София
Фондация “Фридрих Еберт”

ЕДИНСТВО НА ЦЕННОСТИ, ИДЕИ И ПОЛИТИКИ В ПРОГРАМНИТЕ ТЪРСЕНИЯ НА МОДЕРНАТА СОЦИАЛДЕМОКРАЦИЯ

ЕДИНСТВОТО НА ЦЕННОСТИ, ИДЕИ И ПОЛИТИКА - ОСНОВНО ИЗИСКВАНЕ КЪМ НОВАТА ПРОГРАМА НА БСП

Георги Пирински

Четиридесет и шестият конгрес на БСП от декември миналата година взе решение да се постави началото на подготовката и приемането на нова програма на партията. За целта в края на януари т.г. Висшият съвет на БСП утвърди състава на комисията по новата програма, като реши тя да работи в тясно взаимодействие с комисията по новия устав на партията.

Днес моята задача тук като основен докладчик на тази несъмнено особено актуална конференция е твърде облекчена. Причината е, че в резултат на интензивната си работа в периода февруари - май т.г. програмната комисия изработи и прие своя позиция по основното изискване, на което новата програма трябва да отговаря - тя следва да осигурява единството на ценностите и идеите, които партията отстоява, с политиката, която провежда на практика.

Посочената позиция бе утвърдена от Изпълнителното бюро в началото на този месец като материал за обсъждане на предстоящо заседание на Висшия съвет на пар-

тията. Като активен участник в изработването на този материал по-нататък ще се придържам към основните констатации и предложения, съдържащи се в него.

За новите реалности - нова програма

Новите реалности

Програмата на БСП от 1994 г. бе синтез на вижданията на БСП към онзи момент **“за демократизацията на съвременната българска държава и обществена уредба, за извеждане на страната от кризата и за модернизация на нашето икономическо развитие пред прага на XXI век”** /Програма на БСП, с. 3/. Безспорно основните цели и ценности, както и много от анализа в нея запазват значението си като основни програмни опори и постановки.

Същевременно изминалото десетилетие ни изправи пред нови реалности и предизвикателства - и в България, и в Европа, и в света. Такива са неуспешното социалистическо управление от 1995-1996 г. и последвалото го различно от очакваното развитие на страната, както и качествено новият етап на европейска интеграция и новата фаза на глобализация в световен мащаб в началото на новия век.

Преходът в България доведе до дълбоко социално разслоение, което поражда новите социални конфликти - бедността и безработицата, неграмотността и болестите се превръщат в тежки проблеми с дълготрайни послед-

ствия. Мизерните равнища на доходите днес - заплати и пенсии - са тежката социална цена, която хората на труда от града и селото, болшинството специалисти и служители платиха и продължават да плащат за макроикономическата стабилизация след 1997 година.

В политиката демокрацията се профанира, основни демократични права на гражданите на практика се обезсмислят. Скокообразно расте “партията на протеста” - на отвратените от държава и политици - подходяща среда за най-безотговорен популизъм - както крайно десен и креслив, така и по-приглушен, но затова и толкова по-опасен.

В обществото се налага всемогъществото на безконтролните пазарни сили, пазарният радикализъм, който подменя основни етични норми на взаимоотношения в публичната сфера. В резултат на практика са зачеркнати признанието за честно положен труд, равните права за достъп до основни публични услуги и т. н.

Тежък упадък изживява и духовността, човечността. Трайните стойности на човешката култура отпадат пред всепроникващия напор на “живите реалности” на “големия брат”.

Най-общо може да се каже, че сегашната програма бе приета към края на един първи етап от прехода, когато в страната бяха формирани структурите на демократичната политическа система съгласно Конституцията. Но в нея не можеха да бъдат отчетени реалностите на новия етап на утвърдили се в страната капиталистически отношения с недостатъчно конкурентна икономика, огромна социална диференциация и невероятно обедняване, как-

то и на членството в Европейския съюз при неблагоприятни условия и в променена среда.

За новата програма

Най-важната политическа задача, която 46-ият конгрес на БСП постави пред партията, бе да се обоснове и реализира на практика левият проект за България - проектът, **“с който трябва да започне изграждането на социална държава по европейски модели и новите значими трансформации в тях, като се отчита българската специфика. Това е социална държава на активните и инициативните, предприемчивите и по-образованите - позитивна социална държава, която може да създаде условия за намаляване на бедността и неравенството, за подкрепа на най-засегнатите социални слоеве, за едно по-справедливо и по-солидарно общество”** /Политическа резолюция на 46-ия конгрес, с. 10/.

Именно във връзка с тази определяща задача конгресът реши **“да се даде реален тласък на работата по нова програма на партията, която да бъде обсъдена широко с нейния актив и след допитване до всички членове тя да бъде утвърдена”** /Политическа резолюция, с. 10/. Независимо от цялата сложност и противоречивост на процесите в съвременния свят и на отпечатъка им върху страната, **“БСП не може да отстъпи от своята социална идентичност, от своята социална същност като партия на демократичния социализъм”** /Политическа резолюция, с. 10/.

Затова и същностното съдържание на новата програма следва да бъде подчинено на основополагащата цел: **защитата на интересите на труда, демокрацията и социалната справедливост чрез дълбоки промени в общественно-икономическите структури по еволюционен път.** Именно програмата, подчинена на тази основополагаща задача, може да стане надеждна основа за реализиране на левия проект в България през следващите 10-15 години.

Поуките от разминаването между идеи и политика

Сегашната програма на партията недвусмислено констатира: **“обществата на авторитарния социализъм в бившия Съветски съюз и в Източна Европа изведоха своите страни от вековна икономическа изостаналост, но не успяха да осъществят по-висока степен на свобода и демокрация; гарантираха социалните, обаче допуснаха сериозни нарушения на личните права на човека. Техният провал не е резултат от победата на капитализма. В основата му стоят принципни слабости на създадената политическа и икономическа система за реализиране на социализма, а също така тяхното вкостеняване, липсата на развитие съобразно новите условия и предизвикателства”** /Програма на БСП, с. 19/.

Освен достатъчно убедително свидетелство срещу илюзорни носталгични тежнения, тази недвусмислена оценка сочи и фаталните последици от базисното разми-

наване между ценности, идеи и политика. Защото именно това разминаване е в корена на провала на обществата на авторитарния социализъм.

В програмата си от 1994 г. партията заяви, че **“определящи за модернизацията и просперитета на България са създаването на правова държава и преходът към гражданско общество със социално и екологически ориентирано пазарно стопанство”** /Програма на БСП, с. 33/. Разграничавайки се от допуснатите извращения на социалистическите идеи, партията заяви решимостта си **“още по-категорично /да/ се противопоставя на усилията на крайно десните политически сили у нас да върнат България в периода на дивия капитализъм”** /Програма на БСП, с. 21/.

Равносметката на прехода, която партията направи още преди четири години на 45-ия си конгрес, обаче се изрази в констатацията, че **“резултатът е капитализъм в неговите най-уродливи форми, което доведе до упадък - социален, икономически и духовен”** /Политическа платформа на 45-ия конгрес, с. 19/. Макар и да не отразява постигнатото в демократизацията на обществото и държавата, тази равносметка отразява реалностите в живота на милиони български граждани.

Главната причина, посочена тогава от конгреса, е, **“че СДС от самото начало на промените натрапи шоково-монетарния вместо провеждане на социално-пазарния модел на реформа, който бе отстояван от БСП. Необходима предпоставка на този модел стана крайната политическа конфронтация като удобно прик-**

ритие за овладяване на икономическата власт и държавните институции” /Политическа платформа, с. 20/.

Също тогава ясно бе назована и отговорността на партията - “БСП носи огромна отговорност за това, че не успя да отстои и да реализира социалния модел на прехода, независимо че два пъти спечели абсолютно парламентарно мнозинство. На БСП не достигнаха политическата воля и последователност да реализира необходимите икономически реформи, независимо от политическата цена. Българските граждани можеха да оценят този политически риск и отговорност” /Политическа платформа, с. 21/.

Но главният политически извод с най-съществено значение за бъдещето, който партията тогава изведе от равносметката на изминалия период, бе, че “голямото завоевание в началото на прехода бе приемането на новата Конституция на Република България като основа за по-нататъшното развитие на страната като демократична, правова и социална държава” /Политическа платформа, с. 19/. Днес този извод придобива нова актуалност като практическа основа за политиката на партията в предстоящия период: преодоляване на кризата на демокрацията и на върховенството на закона и утвърждаване на социалната сигурност в живота на хората - т.е. политика на последователна социална демокрация, солидно обоснована в съвременните български условия.

Кризата на съвременните политически модели

Още преди столетие и половина в Комунистическия манифест Маркс и Енгелс разкриха помитащата всякакви прегради мощ на глобализиращата се капиталистическа система: **“чрез експлоатацията на световния пазар буржоазията превърна производството и потреблението на всички страни в космополитически... На мястото на старото местно и национално самозадоволяване и затвореност се появява всестранна размяна и всестранна зависимост на нациите една от друга.”** Чрез дълбоки реформи и внасянето на съществени социални регулатори капитализмът от втората половина на миналия век съумя да овладее колосалните противоречия, непрестанно пораждани от този всеобхватен процес на капитализация, да постигне нов непознат ръст на производството, науката и технологиите.

Новите дълбоки кризисни процеси, обхванали най-развитите индустриални държави през последното десетилетие, обаче свидетелстват за това, че както консервативният, така и либералният модел не са в състояние вече да предложат необходимата концептуална основа за успешно регулиране на световната икономика на новия етап на нейната глобализация. Нещо повече, политиката, основана на крайните форми на тези модели - либертарианството и т.нар. неоконсерватизъм - на практика води до допълнително изостряне на базисните противоречия на съвременния капитализъм.

В западноевропейските страни търсенето на работне-

щи баланси между императивите на пазарната конкуренция и изискванията за социална справедливост доведе до политика, условно характеризирана като европейски социален модел. Независимо че в следвоенния период в много от страните такава политика бе следвана от десни правителства, тя носеше и носи отпечатъка на европейския социалдемократически политически модел.

Но новият етап на глобализация постави на крайно изпитание и този модел, намерил реализация в съвременната социална държава. В западноевропейските страни социалната държава изживя дълбока криза, предизвикана от непознатата досега сила на глобалната пазарна конкуренция и особено от денонощното и безконтролно глобално циркулиране на спекулативния капитал.

Пряка и особено съществена последица от кризата на политическите модели е новата криза на политическото представителство. Политиката и представителството са в сегашната си най-ниска точка на доверие от страна на гражданите поради комплекс от причини, но централната е, че реалностите в съвременните общества принизяват или направо потъпкват мястото на човека като пълноценна личност със свой глас в развитието на обществото, с възможност да води свой достоен живот.

Историческото предизвикателство пред съвременната социална демокрация следователно е да осмисли дълбочината на промяната, която е нужна, за да надделее хуманистичната алтернатива за устойчиво човешко развитие и да предложи адекватен на новите реалности модел за политика, подчинена и последователно изгра-

дена върху ценностите на демократическия социализъм. Затова днес и демократичната левица като цяло, и социалдемокрацията в частност усилено разработват и конкретизират програмните си разбирания за ценности и идеи, за политика и управление като взаимосвързани и допълващи се елементи на цялостна алтернатива на сегашната глобализация, подчинена на всевластието на пазара.

Ценности, идеи и политика - в единство!

Нужно е да си дадем ясна сметка, че без програмно обоснована политика партията не може да разшири доверието и подкрепата към себе си, не може да бъде убедителна и настъпателна при участието си в политическия живот и във властта. Ето защо пред нас днес възниква двойното предизвикателство - да се постараме да дадем солидна интерпретация на основополагащите за левицата ценности в съвременните български условия, като същевременно ги обвържем в единно цяло с програмните идеи и практическата политика, която предлагаме.

Ценности

В своята програма още преди повече от десет години партията високо заяви, че **“е партия на демократичния социализъм, на намиращия се в процес на обновление демократичен социализъм...в съответствие с новите реалности и предизвикателства на**

завършващия ХХ век и настъпващия ХХІ век. Българската социалистическа партия възприема класическата ценностна триада на демократичния социализъм, кристализирала в програмните документи и в практиката на социалдемократическите партии на Социалистическия интернационал: **свобода, справедливост и солидарност**” /Програма на БСП, с. 22/. Както и че **“днес за нас придобиват особено голямо значение и актуалност и следните ценности: мирът, екологичната сигурност, новото качество на живота, новата хуманизация на обществото, реализирането на всяка човешка индивидуалност”** /Програма на БСП, с. 23-24/.

Затова първата ни задача днес е както да актуализираме, така и да **“приземим”** представите си за комплекса от ценности, които искаме да вградим в политиката си за реализация на левия проект в България през следващите 10-15 години. Без такава първа стъпка рискуваме да останем на територията на т.нар. лява идея, която, независимо от емоционалния си заряд, не може да бъде заместител на солидната теоретична и концептуална основа, необходима за успешна политика.

Свободата е определена в програмата на партията като присъща и на индивида, и на народа. **“Всеки човек и всеки народ трябва да бъде свободен както от политическо насилие, така и в реализацията на своите творчески способности”** /Програма на БСП, с. 22/. Съвременното разбиране за свободата надхвърля индивидуалната свобода на избора - принципът е равна свобода за

всички, а не само за икономически и социално силните, както и съчетаването на отговорността за другите с повече лична отговорност.

Справедливостта в сегашната програма се разглежда като **“равенство на възможностите, като осигуряване на благосъстояние на всички граждани, като премахване на всякаква дискриминация срещу хора и социални групи, като еднаква ценност на всички човешки същества и като условия за свободно развитие на човешката личност”**. Днес справедливостта надхвърля простото равенство пред закона, като обхваща и равенството на политическото участие, и равенството на стартовите възможности, доколкото пазарът оптимизира икономическите решения, но съвсем не може да бъде **“последна инстанция”**, определяща жизнените шансове на отделната личност.

Солидарността е определена в програмата като **“израз на общността на човечеството, на взаимозависимостта между хората и народите, на необходимостта от взаимодействие за постигане на човешките идеали”**. В съвременното си разбиране тя надхвърля солидарността в рамките на групата и обхваща понятието за общото благо. В този смисъл солидарността представлява онази непреходна ценност, която формира етичното ядро на европейския социален проект и която най-пряко се противопоставя на господството на комерсиализацията на всевластието на пазара.

Идеи

В днешните условия определения за висши ценности драстично се разминават с житейските реалности; на свой ред това прави всяка възвишено формулирана мисъл неадекватна на живия живот. Не така е обаче, когато ценностите намерят израз чрез програмни послания, които са способни да задоволят нуждата на съвременния човек от идеен хоризонт, от духовен контекст, в който да разположи собствения си живот.

Свободни граждани. За човека днес абстракцията свобода може да придобие реална стойност, ако достоверно се свърже с битието му на гражданин със свое място и права в обществото. На практика това означава личните и гражданските права на всеки българин, зложени в Конституцията и законите на страната, да бъдат потвърдени с реални условия и гаранции за осъществяването им.

Наред с личните и гражданските, не по-малко необходими за свободата на човека днес са и политическите и икономическите му права; реалното им упражняване изисква и предполага всеки да може да получи нужното образование, медицинска помощ и социална сигурност, както и да има реален глас в политическия живот. Вградена в разбираемата и привлекателна идея за свободния гражданин, свободата като ценност в социалната си интерпретация може и трябва да стане основна опорна точка на програмно обоснована политика на партията.

Справедлива държава. Справедливостта като реал-

на ценност в условията на ежедневието ни също звучи едва ли не като неуместна подигравка, още повече когато се свързва с поведението на държавата. Независимо от дълбокото разочарование от институции и практика обаче днешният гражданин продължава да очаква и да търси присъствието и съдействието на съвременна държава, за да може да решава проблемите си - да получи защита чрез закона, да намира работа срещу достойно заплащане и безопасни условия на труд, да създава дом и семейство.

Затова не бива да се боим да заявим, че поддържането на необходимата справедливост в обществото - като изравнени възможности за развитие на всеки, както и като гаранции за достъпа до основни публични блага и услуги, нужни за достоен живот - следва да бъде грижа и отговорност на съвременната демократична и правова държава. Социалната ѝ същност и роля са насъщна необходимост за гражданите и именно БСП е политическата сила, която е длъжна да обоснове и докаже способността си да гради такава държава.

Солидарно общество. Може би най-подложената на ударите на съвременните глобални реалности е ценността на човешката солидарност - в днешния свят на абсолютизиране на индивидуалните предпочитания и изяви, подчинени на императивите на пазара, представите за взаимност и съпричастност търпят най-драстична девалвация. Но и в този случай зад ежедневната отчужденост и съперничество прозира, а в моменти на екстремна заплаха дори взема връх колективното начало у хората, необходимостта и готовността да се усетят част от сплотената

общност, в която се чувстват не само по-сигурни, но и по-пълноценни като личности, живеещи и за другите.

Затова БСП следва да обоснове идеята, че гражданското общество, което съвременниците ни приемат като желана цел, на практика остава недовършено и половинчато, ако не е и солидарно - т.е. общество на самостоятелни и отговорни участници, които търсят собствената си реализация и чрез взаимопомощта, чрез кооперативния принцип като жизнено необходим компонент за достоен живот в модерното общество. Именно солидарността е онази ценност, която, получила плът и достоверност чрез реализуеми идеи, може да даде реално предимство на левия проект пред конкурентите му отдясно.

Политика

Без действена политика, способна да спечели необходимата обществена подкрепа, идеите и ценностите в тях си остават благи пожелания. Това не означава грубо прагматизиране и опортюнизъм, а напротив - отговорен политически курс, предлагащ осъществими решения на проблемите на страната, който последователно се изгражда въз основа на ясни ценности и работещи идеи.

За съвременната социална демокрация предизвикателството е двойно по-голямо, тъй като тя е призвана да очертае политически проект за алтернативна глобализация, съчетаващ пазарната икономика с непазарно общество. Такава свръхцел изисква дълбоки промени в икономическите основи и публичните структури на съв-

ременните общества, способни да насърчат производителната конкуренция и едновременно да осигурят нарастваща сигурност и справедливост.

Реализацията на такава цел в български условия става още по-сложна - очевидно е, че готови социалдемократически модели и решения, които пряко да бъдат приложени в България, не може и да има. Но това не може да означава отказ от необходимостта политиката, която БСП предлага, да отразява съвременната лява социалдемократическа алтернатива, насочена към защитата и реализацията на основните права на всеки гражданин за достоен живот.

На сегашния етап е целесъобразно програмните търсения да се съчетаят с разработката и приемането на политически позиции на БСП по няколко остро актуални проблеми пред страната днес, които да отразяват актуализираните ни разбирания за ценности и идеи - например инвестиционната политика и усвояването на еврофондовете; публичната собственост и следприватизационния контрол; бюджетното програмиране и данъчната политика. Такова съчетание на теоретични постановки с практически алтернативи би било най-сериозното изпитание за идеи и концепции и същевременно - доказателство за възможностите за реализация на лява политика в съвременна България.

БСП следва да остане и да се утвърждава като програмна партия в новите реалности, защото само като такава ще бъде в състояние да разработва и провежда

последователна политика на социална демокрация, способна да реализира левия проект в съвременна България. Това съвсем не означава просто да се преповтарят веднъж приети програмни постановки, а напротив - да се обновява програмната основа на партията и паралелно да се подготвят и реализират политически проекти и управленски алтернативи, изградени въз основа на ценностите и идеите, защитавани от партията.

ОСНОВНИ ЦЕННОСТИ, ИДЕИ И ПОЛИТИКА В ПРОГРАМАТИКАТА НА МОДЕРНАТА СОЦИАЛДЕМОКРАЦИЯ

Клаус-Юрген Шерер

1. Германската социалдемократическа партия (ГСДП) винаги се е разбирала като **програмна партия**. Още от началото нейните програми трябваше да бъдат нещо повече от краткосрочно или средносрочно поставяне на целите на политическото действие. Наред с това трябваше да бъде представена и картина на опита, на грижите, на потребностите, на желанията и очакванията на обединената в социалдемократията общност от хора. Като тръгваше от научно обоснован обществен анализ, ГСДП насочваше надеждите си към общество без експлоатация, без унижения, без лишения. Характерно за социалдемократическите програми е било винаги намерението да се ориентират политическите цели и политическите действия по общи ценностни критерии и основни нравствени ценности. От зората на работническото движение до днес важи едно и също: става дума за онова мнозинство от хора, които не биха спечелили без обединение на силите си. Особено това се отнася за концентрацията на икономическата власт, за логиката в развитието на производството и социално-икономическите структури. Големите **дискурси на работническото движение** се отразяваха и в социалдемократическите програми и намираха

ха там своите решения. Става дума за отношението към капиталистическата икономика и към пазарното стопанство, за взаимоотношенията между общество и държава, за въпроса реформа или революция, за противоречието между демокрация и диктатура.

2. От систематична гледна точка трябва да се прави разлика между програми на принципите, програми за действие, предизборни програми или програмни коалиционни споразумения. Първите трябва “от висотата на времето” да дават представа за целите, които си поставя ГСДП в обозримо бъдеще, и за начина, по който възнамерява да ги осъществи. Последните две обхващат най-много четири години и представляват – при необходимост с много компромиси – конкретно договорени проекти, които в случай на поемане на управлението, трябва да се реализират в сътрудничество с (най-малко) друга партия – коалиционен партньор.

Приматът на политиката пред икономиката е немислим без програматика. Който иска да промени света, най-напред трябва да бъде в състояние да го интерпретира. Партия, която не преосмисля целите на политическото действие, не може да бъде реформаторска партия, а би била само организация за рекрутиране на политическия елит, би била “комитет за избор на канцлер”. В една нация бъдещето се определя от онзи, който оползотворява спомена, интерпретира миналото и може да убеждава с реалистични концепции. Само когато доведе теория и

практика до съзвучие, ГСДП ще може да посрещне социалния поврат и да му повлияе положително, ще може сама да твори нещата. Задължителен е **съвременен социалдемократически прочит**. Единствено програмната партия е в състояние да не губи от поглед целите на собствената си политика и в ежедневието, и в борбата за компромиси и възможни решения. Да се поддържа напрежение между цели, малки стъпки и компромиси – това е противоположната страна на опортюнистичното изоставяне на собствената идентичност, това е механично изпълнение на наложени потребности, ориентация единствено към запазване на властта.

3. От времето, когато през 1863 г. Фердинанд Ласал основа в Лайпциг Общия германски работнически съюз, всичките 143 години социалдемократическа история са отразени в принципните програми на ГСДП. Те маркират спирките в развитието на ранносоциалистическата ласалианска триада **“асоциации, образование, производствени кооперации”**, през пролетарската класова партия с революционен облик до ориентираната към реформи лява народна партия - и накрая, след 1999 г., ние отново сме обърнати към въпросите на актуалното програмно обновяване, което се свързва с понятия като **глобализация, общество на знанието и демографски поврат**. По необходимост принципните програми винаги са “деца на своето време”, възникват в дискурс със социалната среда, носят в себе си отраженията на близкостоящите

социални движения и на критичните научни анализи. От една страна, действащите 20-25 години програми на принципите насочват към позицията на партията спрямо държавата и обществото; от друга страна, те носят в себе си изведени от анализа на времето отговори на поврата в икономическите и политическите отношения. От какво се пораждаат централните политически проблеми пред ГСДП, към какви промени се стреми тя не само чрез правителствено политическо действие, но и чрез обществена мобилизация – от разгърнатата **култура на труда** до ангажимента към **гражданското общество**?

4. Знанието за това в каква степен **социалните права и демократичните свободи** са взаимнозависими, бележи приемствеността в социалдемократическата програматика. “Свобода, справедливост, солидарност” са основните ценности на ГСДП, които са с еднакъв ранг и взаимно се обуславят. Това, което очертава различията на ГСДП от либералите и либералконсерваторите, не е поставянето на свободата в нейния смисъл на свобода на пазара над социалното. Социалната справедливост и равенството (добре дефинирано) – са ядрото на идентичността на социалдемократията. Все пак, през 1987 г. Вили Бранд формулира следното: “Ако трябва да кажа какво наред с мира за мен е по-важно от всичко останало, моят отговор, без каквито и да било колебания, е Свободата...” Има се предвид социалната демокрация като демокрация на равенството; това

става ясно от цитат на Вили Бранд от 1978 г.: “ Кога-то към предците на ГСДП постоянно се причисляват Фердинанд Ласал, Бебел и Либкнехт, Маркс и Енгелс, всички те са знаели, че борбата на обезправените, на широките слоеве за социална еманципация би могла да има успех само в неделима връзка с борбата за демокрация. Борбата срещу насието над човека и за неговите свободи, битката за справедливост и солидарност в междучовешките отношения пронизват всички програми. В свободния, в демократичния социализъм през цялото му развитие живее убеждението, че е възможен обществен строй, който да даде на всички хора еднакви шансове свободно и с достойнство да уреждат живота си. Не, няма прекъсване в определянето на ценностите и целите на социалдемократията”. Тази обвързаност с ценностите продължава да бъде актуалното **ядро на социалдемократическото разбиране на историята**, което очертава различието на ГСДП от влиятелното комунистическо писане на историята до 1989/ 1990 година.

Въпреки всички критични въпроси към отделните действия на социалдемократическото ръководство, и макар че няма политическо решение без алтернатива, запазва се едно основно убеждение: ГСДП в никакъв случай не е “предала” изначалната идея на работническото движение – обществото на свободните и равноправните. ГСДП не е опортюнистическо дясно отклонение от един вечно валиден, с претенция за научнообоснован мирог-

лед на Маркс – Енгелс – Ленин (и Сталин). Обратното, ГСДП винаги е реагирала на историческите промени и на новите предизвикателства на европейския капитализъм в духа на основополагащите искания на работническото движение за демокрация, справедливост и солидарност. Довоенната социалдемокрация с основание не се стремеше към диктатура на малцинството, а към легитимирано чрез общи избори мнозинство, не търсеше гражданска война, а решение на конфликта в цивилизовани и законови форми.

Но едновременно с това в “неделните речи” и в публикациите (в т.ч. при Август Бебел) доминираше стилизираният като наука месиянски марксизъм. Това означаваше, че социалистическата народна държава би могла да възникне единствено чрез пролетариата и чрез обобществяването. Тази радикална теория залагаше основите на процеса на радикализиране на едно протестно движение на младия пролетариат, което се вдъхновяваше от системата на Съветите и в крайна сметка – от диктатурата на пролетариата и от новосъздадения Съветски съюз.

Социалдемократията на мнозинството при практиката на Ваймарската република, естествено, беше прекалено изискване и това направи разбираеми реакциите на отчуждените работници. Но тук е нужно да се констатира: не социалдемократическият подход, а ленинизмът означаваше разрыв със същественото в германското работническо движение. Защото марксизмът-ленинизмът обяви всеобщото избирателно право, парламентаризма, разделението на властите и демократичната конститу-

ция за буржоазни измами. Основният пункт, от който тръгна историческото разцепление на работническото движение, не беше въпросът с какви инструменти да се хуманизира капиталистическата икономика, а принципната позиция по съотношението между демокрация и диктатура. Малко пресилено може да се добави: в този спор за ГСДП верността към принципите на демокрацията беше по-важна от единството на социалистическото работническо движение.

5. Програмите винаги имат връзка с две неща: с теорията, с водещите убеждения, с обществения анализ – от една страна, и с практиката, с властта, влиянието, волята за съзидание – от друга. “Който вижда в партийната история на ГСДП не само история на идеите, но и история на борбата за власт, той знае, че преди въпроса “Как?” винаги се поставя въпросът “За какво?” Именно това “За какво?” е етичното оправдание на въпроса “Как?” – как да се дойде на власт, как да се задържи властта?” (Вили Бранд). Една програматика, която има за цел действието, може да даде ориентация, да стимулира взаимодействие и да подкрепи легитимирането на властта. Когато липсва програматика или тя е отдалечена от реалностите, има опасност действието без посока да се прагматизира прекалено, да се сведе до избора и кариерата на “политическата класа”.

В идеалния случай в модерните демокрации на днешното медийно общество си противостоят два модела: а)

модел на предлагането, при който борбата се води за спечелване на мнозинството от избирателите за собствената програмна алтернатива за постигане на общото благо; б) **модел на търсенето**, при който в известна степен програматиката може да е всякаква, а програмните изявления са предназначени единствено за оптимизиране на гласовете на пазара на избирателите. Във втория случай търсенето на истината би било подменено с изследователи на общественото мнение, политически съветници и комерсиални рекламни агенции.

6. Всички принципни програми на ГСДП преди Годесбергската програма (1959) се състояха, според формата си, от **две части**: един принципен теоретичен анализ и един свързан с практиката набор от искания. Противоречието между двете части най-често не биваше преодоляно. Особено това се отнася за Ерфуртската програма (1891), която за ГСДП символизира до началото на 60-те години именно противоречието между революционните очаквания и реформистката практика. В тази програма философията на историята на Карл Кауцки противостои на прагматично-реформисткия набор от мерки на Едуард Бернщайн. Популяризираният преди всичко от Фридрих Енгелс и от Карл Кауцки **марксистки мироглед** беше едновременно исторически детерминизъм и исторически оптимизъм. Негови елементи бяха:
- държавата като класова държава,
 - цялата история като история на класовите борби,

- неизбежната победа на пролетариата над буржоазията,
- постигането на свободно от експлоатация общество на равенството чрез отнемане на собствеността на буржоазията,
- икономическата концепция за социализма – “Социализъм = обобществяване плюс планово стопанство”.

Разбира се, тази убеденост отделяше категорично от буржоазния свят организационния и културния подем в средата на собствения солидарен социализъм. Всеобхватната тотална алтернатива и извеждането на целите на социалдемократията от непроменимите идеолого-догматични формули пречеха на партията наистина да се ориентира към структурни промени на обществото. Но до времето, когато ГСДП щеше да постигне коалиционно сътрудничество и мнозинство, когато демократичната държава щеше да се възприеме като вътрешно убеждение, когато тя щеше да се отвори към обществото и би могла да изведе на преден план политическото действие, този проблем на революционния атентизъм ясно се виждаше в цитата от Карл Кауцки: “ГСДП е революционна партия, но не партия, която прави революция”.

7. Решителна крачка на традиционната теоретична линия към модерната социалдемократия безспорно представляваше **ревизионизмът** на Едуард Бернщайн. Има се предвид подходът, който казва: Ако моите теории или моите действия, изведени от теоретични разсъждения, се опровергават от действителността, трябва да проверя дали и доколко моите теоретични разсъждения са били правилни или погрешни. При Бернщайн

това се отнасяше до подлежащата на емпирично коригиране теория за катастрофите, за вече не съвсем безспорната класова теория и теория за обедняването пред лицето на динамиката на капитализма, за концепцията за практическа обществена реформа (вместо за тоталното преобръщане с опора върху един пункт на Архимед), както и за неговото теоретично осветляване на взаимоотношението между социализъм и демокрация: “Демокрацията е едновременно средство и цел. Тя е средство за извоюване на социализма и тя е формата на осъществяване на социализма” (на мястото на лозунга “Републиката не е достатъчна, социализмът е целта”).

8. **Годесбергската програма на принципите от 1959 г.** символизира решителния поврат в програмната история на ГСДП. За пръв път теорията и практиката бяха в съзвучие, което беше изненадващо гледна точка на истинността, рационалността на действието и силата на убедителността. На мястото на убеждението в един затворен мироглед беше поставена съпровождащата хуманизма и просвещението трезва ценностна триада на Френската революция. На мястото на претенцията за последна дума на истината дойде мирогледната откритост и изискването за практически стъпки в интерес на по-добрата организация на жизнените отношения. Социализмът вече не се разглеждаше като крайна цел, като светски рай, а като компас по един път, именно като “постоянна задача”: отказ от крайни

въпроси, а приближаване към предпоставките за щастлив живот; социализмът като “демократизация на всички жизнени сфери”. Прагматичните дебати върху инструментите на икономическата политика намериха наред с контрола върху икономическата власт мястото и на пазара, и на конкуренцията, и на свободното предприемачество. Класовата партия се превръща в лява народна партия, открита за всички слоеве.

Социалдемократиите от **Годесбергски тип**, т.е. много социалдемократически партии в Европа през 50-те, 60-те, отчасти през 70-те години се отличаваха с пет основни представи и водещи идеи, които бележат и разликата от другите демократични течения и движения. Те могат да се обобщят по следния начин: първо, те искаха либерална демокрация за политическата система и това ги отличаваше от комунистите и от някои други части на левицата; второ, те искаха смесена пазарна икономика, елементи на пазара и планирането, различни форми на собственост; трето, те искаха кейнсиянско глобално регулиране, за да се отстранят чрез политическо действие най-лошите недостатъци на капиталистическата икономика; четвърто, те искаха социална държава със социални граждански права, при което важни основни въпроси на гарантирането на достойнството на човека трябваше да се извадят от пазара, да се гарантират и отстояват; и пето, те искаха политика на изравняване на жизнените шансове; в това отношение те отстояваха егалитарно отношение към справедливостта.

9. Сега действащата **Берлинска програма на принципите от 1989 г.** стъпи върху това и разработи нови въпроси като екологията, научно-техническият прогрес, равнопоставеността на жените, структурната безработица. Тя съдържа разширено понятие за политика, ангажимент към гражданското общество, има за цел широко разклонено и активно гражданско общество. “Капиталът трябва да служи на човека, а не човекът – на капитала” (Берлинска програма). При променените условия на един глобално променящ се капитализъм на информационната и рефлексивна модернизация този принцип налага нови разсъждения, ако ГСДП иска да остане вярна на своите ценности. Във връзка с това след 1999 г. ГСДП започна обновени дебати върху принципната програма. От петте фази на тази дискусия вече се появиха редица тезисни разработки, програмни отчети, дискусийни проекти и принципни насоки.

- 1) Под въздействие на реториката на модернизацията на Новите лейбъристи през 1999 г. се появи много оспорваният в ГСДП **Документ Шрьодер – Блеър**.
- 2) Създадена беше комисия за принципната програма, чийто председател Рудолф Шарпинг през ноември 2001 г. направи междинен отчет.
- 3) Герхард Шрьодер и Олаф Шулц организираха фазата до 2002/2003 г., по време на която различните доклади поставиха различни акценти, от проекта “**Импулси**” на младите депутати в Бундестага от Берлинската мре-

жа до отговора с ударение върху “публичните блага” от страна на официалната партийна левица.

- 4) Под ръководството на Франц Мюнтеферинг през зимата на 2004/2005 г. се разработиха материали за разгръщане на дискусиата върху най-важните сфери на политиката на съгласие. Накрая се появи проект за програма, който обаче не стана публично достояние, както това се случи с проекта от фазата на Шрьодер/Шулц.
- 5) Накрая, от април 2006 г. чрез **Тезисите** за нова принципна програма, които Курт Бек прие от Матиас Плацек и преработи, се очерта началото на финалната програмна фаза; през ноември 2007 г. тя трябва да завърши с нова принципна програма.

В хода на програмните дебати често се сблъскваха “модернизатори” и “традиционалисти”, което беше свързано с близостта на федералното правителство на Шрьодер до ежедневната политика и с влиянието на медийното общество. Във фазите, които протичаха добре, имаше възможност за цялостна дискусия върху проблемите, очерта се процес на взаимно обучение, дискусията върху принципната програма прояви своето сплотяващо въздействие (както стана през 2001 и 2005 г.).

10. След провала на съветско-източноевропейския комунизъм ГСДП употребява преди всичко понятието **социална демокрация** и много рядко става дума за **демократичен социализъм**. В актуалните тезиси се казва: “В историята на германската социалдемокрация

демократичният социализъм беше противоположният модел на диктаторския социализъм”; към това би следвало да се прибави – и на чистата пазарна свобода, на необуздания капитализъм, на либералната демокрация. В новите дебати върху програмата, също както и в Берлинската програма, най-често като идентични се използват и двете понятия – демократичен социализъм и социална демокрация; и това е, защото в историческа перспектива с понятието за демократичен социализъм се свързват усилията на поколения за повече свобода, справедливост и солидарност. “Сигурно е едно: ако социалдемократията днес трябваше да тръгва отново от една имагинерна нулева точка (каквата няма в историята), тя едва ли щеше да свърже своите желания с понятия, които завършват на “изъм”. Това се казва в материалите на комисията по основните ценности от 1990 г., очевидно с идеята, че в социалдемократическото мислене не може да става дума за окончателна алтернатива на системата, още по-малко – за обвързана с идеологически догми и секуларизирани всецелебни рецепти алтернатива.

Ето защо през 90-те години се дебатираше преди всичко семантичният въпрос - дали не е изчерпан демократичният социализъм като контрапонятие на провалилия се реално съществуващ социализъм. Така например Томас Майер казва: “Демократичният социализъм има бъдеще като социална демокрация”. На обратното мнение е Хорст Хайман. Според него понятието в никакъв

случай не е изчерпано като алтернатива на революционно-марксистката и на неоконсервативно-старолибералната позиция. Именно отказът от такова водещо понятие би направил по-трудно разпространението на основната позиция, която продължава да бъде същата - не помирение с принципа на печалбата, а борба с него, но не с цел той да бъде премахнат, а за отвоюване от него на социални услуги, каквито той никога не би предоставил доброволно. Вместо да се противопоставят демократичният социализъм и социалната демокрация, решаващо е разграничаването от разновидностите на неолиберализма, от държавното регулиране на разрушителната негативна глобализация.

11. Именно тези два конкуриращи се модели на цялостно обществено устройство в рамките на **либералната демокрация** – с основни права, народен суверенитет, представителна демокрация, политически плурализъм – бяха представени в най-ново време от Томас Майер в неговата разгърната **Теория на социалната демокрация**. **Либертаристката демокрация и социалната демокрация**, естествено, не като идеално чисти типове демокрация, си противостоят като програми за целенасочено политическо действие във всички свободни общества и на глобалната арена. Изходен пункт е претенцията за универсална валидност на свободата, както във вида на негативна свобода от произвол, така и като възможност за позитивно действие, като равенство в свободата за всички. Водещата

идея на **социалната**, за разлика от **либертаристката**, демокрация, е тази, че държавата трябва да **гарантира** равнопоставено действие на материалните права и свободи, т.е. на гражданските, политическите, социалните, икономическите и културните основни права. Докато **либертаристката** демокрация заедно с гражданските и политическите основни права, както и наред с принципа на мнозинството, комбинира само свободата на договаряне, на собствеността и на пазара, при това – като саморегулиращ се пазар с ограничена социална държавност, “конституиращ белег на социалната демокрация(...), наред с гражданските и политическите, са и социалните и икономическите основни права; те трябва да осигурят на гражданите достъп до материалните средства, от които се нуждаят, за да отидат **отвъд формално провъзгласените** граждански и политически права, и за да се постигне във всяка страна възможният мащаб на тяхното **реално действие**”. **И накрая, социалната демокрация комбинира един вариант на координирано пазарно стопанство с определен тип социална държавност, изградена върху основните права.** Става дума за защита на правата и за всеобхватно обществено устройство, което включва следното:

- Като политическа организация на обществото държавата е задължена чрез регулативни, разпределителни и конституиращи политиката права да се грижи за постигане на равенство на шансовете и справедливост в икономическия, и в обществения живот. Основните жиз-

нени шансове на човека са политическа отговорност на демократичната държава.

- Държавата е социална държава, която се опира на основните права. Чрез отчитаща всички житейски рискове на човека социална сигурност тя е задължена да се грижи за това, никой да не попада в отнемаща достойнството му зависимост и беда. Защитата на достойнството на отделната личност не обхваща политическата роля на човека, а неговото социално съществуване.

- Принципите на организиране на демократичната и правовата държава трябва да важат не само за политическата, но и за икономическата и обществената сфера. Навсякъде, където се вземат неизбежни и задължителни за другите хора решения, на засегнатите трябва да се гарантира шансът за съучастие и свое мнение.

- В условията на икономическа глобализация една политика на **global governance** трябва да създаде препоставките за възстановяване на суверенното вземане на демократични решения на глобално равнище и за включване на пазарите в структурите за политическа, екологична и социална отговорност. На **негативната** глобализация на простото събаряне на границите при разширяването на пазара трябва да съответства **позитивната** глобализация на изграждане на политическата отговорност и демокрацията.

Това са централни организационни принципи на нашето днешно разбиране за социална демокрация, макар че на практика равнището и видът на социалната държава и на обществената демократизация са различни и

зависят от икономическото развитие и културните традиции на дадена страна.

12. Актуалните германски дебати върху нова програма на принципите се включват в общоевропейските дебати, които, свързани и с практическия реформистки опит, имат за цел да обновят социалдемократическите концепции за централните зони на политиката в името на това, да съхранят при новите условия основните ценности като социалната справедливост и проекта за европейска социална държава. При това е особено важно, че конфликтите в целите вече не могат да се разрешават чрез преразпределение на средствата от високия икономически растеж. Могат да се обозначат шест централни предизвикателства, за които трябва да се разработят програмни отговори и стратегически подходи.

- **Проблеми на негативната глобализация:** междуременно части на международните икономически отношения и на международните финасови пазари се измъкват от регулиране чрез националните държави. Тази основополагаща компетентност трябва да се възстанови чрез позитивна глобализация, чрез международна дерегулация. Европеизацията е важна част от отговора: гарантирането на мира и на екологичното равновесие, съхраняването на демокрацията и социалната сигурност, управлението на международната миграция, стимулирането на благоприятни за заетостта рамкови условия и на честна, стабилна система на световната търговия

– всичко това се превърна в съществени европейски задачи.

- **Проблеми на обществената индивидуализация:** модерното общество се развива като пълна противоположност на онова, към което се стремеше някога културата на труда – да изгради контракултура на буржоазно-капиталистическия свят, основана на сътрудничество и солидарност, за да се даде живот на нов социалистически човек с неиндивидуалистична етика. За политиката на общото благо, за целите на социалната и културната интеграция възникват нови организационни задачи: “гъвкавият човек” (Рихард Сенет), нарастването на “prekaerger” труд от срочна и с частично работно време заетост, с намаляващи шансове за участие, с преживяването на реално или като непосредствена опасност изключване от социалните, националнодържавните и културните взаимоотношения. Всичко това има своите последици не само за губещите в социално и културно отношение, но засяга и обществото като цяло. “Новите страхове влияят разрушително върху доверието, което е свързващо звено на всяко човешко съществуване” – казва Зигмунд Бауман, който говори дори за “култура на упадъка”.
- **Проблеми на променената социална структура.** Социалната структура се диференцира коренно различно в сравнение с Марксовото противопоставяне на организираната работническа класа и на експлоататорите-капиталисти. Проблематично се развива

състоянието на съзнанието при завоя към изключване. В крайните долни и в крайните горни слоеве се наблюдава изоставяне на националната отговорност. Промени се ролята на семейството. Социалните отношения, партньорствата и обществените инициативи се избират по-свободно в сравнение с преди. Нараства значението на социокултурните ориентации. По-специално политиката трябва да се научи да се справя с демографския поврат, със застаряването на населението и с процесите на неговото свиване.

- **Проблеми на новите информационни и комуникационни технологии.** “Дигиталният капитализъм” (Петер Глоц) революционизира организационните принципи на икономическата структура, на света на труда, на образованието, на системите за социално осигуряване и свободното време. Повече гъвкавост, суверенно използване на времето и самостоятелност, но и по-голяма несигурност, по-голяма професионална мобилност, готовност за учение през целия живот – това са само някои от най-сериозните последици. Общото равнище на благосъстоянието се определя от конкуренцията на базираното в индустрията общество на знанието.
- **Проблеми на медиализирането на политиката.** В медийното общество стана по-трудно да се постига разбирателство върху подкрепени от мнозинството проекти за реформи. Инсценировките заплашват да захлупят решаването на проблемите. Ориентираните

към основните ценности анализи, обмислените програми и демократичната комуникация се заглушават от повърхностни, прости за разбиране, персонализирани, атрактивни и символни политически послания, натоварени с **“Infotainment”** и **булевардност**.

- **Проблеми на културната плурализация.** В нашето общество на пришълци, в което расте относителният дял на хората с миграционен произход (не само във връзка с предизвикателствата на исляма), все по-важна става задачата за интеграция, за подготовката на новите граждани за западните ценности, традиции и езика на страната. Като се изхожда от правата и задълженията на отделната личност, от хуманитарния индивидуализъм, днес културата е централният интегриращ елемент на общественото взаимодействие, на комуникацията и сътрудничеството, ориентирани към разбирателство и общи правила при решаване на конфликтите. С оглед на тази перспектива от жизнено значение за обществената консолидация е вътрешнообщественият културен диалог. Само основаното едновременно върху ценности и върху толерантност разбиране за култура може да се утвърди срещу базираната на културата политика на идентичност, срещу едноизмерното понятие за култура, което злоупотребява с култура и религия за обосноваване на капсулирането. При това интеграцията означава споразумение върху ясно дефинирани права и задължения и за двете страни.

13. В представените Тезиси по пътя към нова програма на принципите се описват шест цели на социалната демокрация:

1. Световен мирен ред – със стратегия, която залага на ООН и на външнополитически обединена Европа.

2. Честна (faire) глобализация – с модела на глобално социално пазарно стопанство, международна финансова архитектура, социални и екологични стандарти.

3. Благосъстояние и заетост – при това благосъстояние за всички и участие на всички хора в трудовия процес (пълна заетост).

4. Солидарност на поколенията в едно обърнато към децата общество – подобряване на демографското развитие чрез нова политика за децата и семейството, възможности за заетост на възрастните, учение през целия живот, имиграционна политика.

5. Социално участие на всички – срещу новото обществено разделение чрез продължителна безработица, изключване от образователната сфера, културна изолация.

6. Устойчив прогрес – общият начин на живот и икономическото развитие трябва да отговарят на модела на устойчивостта, като се започне от ефективното използване на ресурсите и се стигне до бъдещето на енергийните източници отвъд атома и петрола.

Целта е да се постигне ново социално споразумение – върху основата на една дееспособна държава, която е обвързана с активно гражданско общество. С оглед на това промяната и сигурността трябва да бъдат свързани в три първостепенни проекта:

1. Моделиране на глобализацията чрез политическо укрепване и по-нататъшно социално развитие на Европа.

2. Обновяване на социалното пазарно стопанство върху базата на свободната конкуренция и иновациите: т.е. социално обуздан модел на капитализъм с по-добри продукти, дългосрочен растеж, засилени инвестиции в образование, изследвания, инфраструктура, с изведените от пазарния принцип **публични блага** – да споменем само образование, здравеопазване, сигурност.

3. Новият модел на предпазващата социална държава трябва по-сериозно да предотвратява болести, безработица, недостиг на образование и бедност, като насочи погледа си от трансфера на услуги до стимулирането на активно участие. “Социалната държава трябва да активизира хората, за да устройват отговорно и сами живота си”; това изискване се илюстрира чрез превантивната грижа за старите хора, тъй като засилената лична отговорност означава едновременно и предпазваща грижа.

14. Преобръщащата традиционния социалдемократически профил програматика на модернизацията, така както беше налагана в продължение на 7 години от правителството на Шрьодер и която беше описвана по различен начин в ГСДП след Документа Шрьодер – Блеър, не се изключва от Тезисите:

- вместо да се преследва политика на по-нататъшно **увеличение на социалните и инфраструктурните публични разходи**, най-напред да се заложи на бюджетната дисциплина; така ще се създаде дове-

рие на финансовите пазари и ще бъде спрян маршът към по-нататъшна държавна задлъжнялост, при която изплащането на лихви се е превърнало в най-високия бюджетен разход;

- вместо да се гони политика на **преразпределение чрез данъчно облагане и на разходи за крайно несправедливо разпределяне на приходите**, в центъра на вниманието да се постави като цел, възможно най-много хора да се включат в пазара на труда; чрез икономически растеж въз основа на данъчни облекчения и стимули за растеж и чрез активна политика на пазара на труда (законите Харц) намаляващите числа за безработицата би следвало да станат решаващ индикатор за успеха;
- вместо да се цели политика на **увеличаване на данъците при експлодиращи печалби и рекордни приходи**, достатъчните приходи от данъци да се постигат чрез висока заетост, растеж и данъчни облекчения, особено за лицата със средни доходи; така ще се гарантират и при глобалните условия на конкуренция публичните услуги и социалните плащания;
- вместо да се преследва политика на **макроикономическо регулиране и на политическо управление**, държавата да се разглежда преди всичко като иновационна и инвестиционна държава (с особени приоритети за образованието, изследванията и инфраструктурата) и да се изхожда от идеята за партньорските отношения и компромиса на интересите на политика и икономика;

- вместо вниманието да се концентрира върху **отбраната и върху запазването на обема на дейностите на социалната държава**, то да се пренасочи към обновяването на организационните подходи и формите на дейност на държавата, с цел да се постигне активизираща и предпазваща социална държава. Гражданското общество трябва да се стимулира като противотежест както на прекалената държавна намеса, така и на неограничената власт на пазарите. Системите за социална сигурност, особено грижата за възрастните и здравеопазването, трябва да бъдат реформирани по такъв начин, за да останат и в бъдеще стабилни и поносими при новите условия на глобалната конкуренция. Фактически реформите досега носеха не толкова белега на реорганизацията на гражданското общество, колкото на приватизацията на рисковете и на напредъка на пазарните структури.

15. Дебатите в ГСДП върху Тезисите започнаха и ще се водят на широк фронт в цялата партия. Отдавна вече няма противопоставени едно на друго организирани течения в партията; но от балансираните формулировки на Тезисите въобще не следва, както бе отбелязано, че не са възможни противоположни заключения.

От една страна, би могло да се постави като цел по-нататъшното възстановяване на държавната отговорност, по-нататъшното въвеждане на либерални елементи в со-

циалдемократическата програматика. Като изхожда от анализа, че “социалната държава от стария вид губи основите на своето финансиране”, Пиър Щайнбрюк поставя въпроса: “Какви са същинските задачи на държавата? Какво ще оставим на другите механизми за регулиране? Какви нови задачи трябва да изпълни държавата пред лицето на повратните обществени и икономически процеси? Какво трябва да направи държавата, за да гарантира социалната връзка и справедливостта на шансовете? По какъв начин държавата може да подкрепи своите граждани, за да поемат те отговорността за собствения си живот? Как трябва да се реформират системите за социална сигурност, за да се съхранят за в бъдеще?” По принцип това не са фалшиви, подвеждащи въпроси, но вече не би трябвало да се напомня за взаимовръзката между публични блага и активност на гражданското общество. Трябва ли да се изоставят претенциите за права на класическото социално осигуряване? Като приоритети на принципа на солидарността вече се сочат само “борбата с бедността” и “помощта при бедствие и нужда”, наред с равните и добри шансове за образование, наред с участието на пазара на труда и разпределението на тежестите според доходите.

От друга страна, погледнато от противоположен зрителен ъгъл, на критика е подложена една рядка нерешителност (“банална истина”). Един пример: “За солидарността четем, че тя била готовност за доброволна взаимна защита, извън законовите задължения. Готовността за солидарност не можела да се наложи, а трябвало ден след ден да се постига в един процес на обществено разби-

рателство. Но солидарността можела да се организира; социалната държава била организираната солидарност. Двете твърдения обаче се разминават. Да, социалната държава е организирана солидарност. Но това значи, че тя не е доброволна, а правно задължителна, наложена взаимозащита. Пенсионери, инвалиди и болни биха били благодарни, ако солидарността, при която живеят, предстои да се постига ден след ден в процес на обществено разбирателство. Сигурно има и доброволна солидарност. Това няма да отрече нито един капиталист, нито един либерал; нещо повече, той ще иска да разчита повече на доброволна, обществена, и по-малко – на наложена, държавна солидарност. Не дължи ли социалдемократията отговор на въпроса доколко трябва да се залага на доброволна и доколко на наложена солидарност, вместо нерешително и необвързващо да се смесват двете понятия?” (Бернхард Шлинк). От синдикална гледна точка към Тезисите беше отправена следната бележка: и една активизираща социална държава, естествено, не бива да изключва от социалната държава и нейните услуги онези, които въпреки всички стимули не са в състояние да поемат собствена отговорност. “Ако социалната държава трябва да поеме допълнителни задачи в областта на предварителната грижа, без да изоставя необходимите последващи социални услуги, тя не би могла да направи това без допълнителни отговорности. Затова се поставя въпросът как ще бъдат финансирани тези допълнителни задачи” (Клаус Вийзахюгел).

Виждаме, че Тезисите са едва отворяне на страницата. Остава си задачата да се организира вътрешноинтегриран и външноатраکتивен дискуссионен процес. Ако става въпрос за нещо повече от простото приспособяване към модернизацията, тогава на дневен ред се поставя въпросът какво трябва да стимулира и да постигне една лява политика в условията на победния марш на глобалния капитализъм и как левицата може да си върне обратно лидерството в интелектуалното обществено мнение.

16. ГСДП и днес си остава **програмна партия**. Както вече беше казано, трябва да се прави разлика между, от една страна, изборни програми на различните равнища (Европа, нация, провинции), правителствени програми на различни управляващи коалиции и при различни съотношения на силите, и от друга страна – програма на принципите на всеки 15-25 години. Със своите 580 000 членове ГСДП е една демократична **масова партия**; тя е **народна партия**, която се обръща към плурализма на избиратели, целеви групи, социална среда и поколения; тя е **лява народна партия**, с което се бори преди всичко за “идеала на равенството” (Норберто Бобио); а в крайна сметка това е основният критерий за различаването на ляво и дясно. Към всичко това се прибавят нови предизвикателства – чрез това, че в медийното общество тя трябва да бъде и модерна **медийна партия**. Днес политиката означава и бърза медийна комуникация от страна на централното ръководство, с помощта на PR–експерти, консултан-

ти, специалисти по рекламата и по други профили на политиката; тази политика изисква още да не се губят от погледа актуалните социологически изследвания, да се инсценират медийни събития, да се изявяват политическите личности. Но чрез всичко това съвсем не става излишно постоянното реформиране на масовата партия. **Партията на мрежите** не би следвало да е само виртуален Интернет-проект. В разбирането за нея като демократична **комуникационна партия** тя трябва да се утвърждава като съставна част от дискурса на гражданската общественост. По този начин ГСДП може да присъства и извън участието си в правителството на голямата коалиция – децентрализирано, с ориентация към участието, като плуралистична общност; тя трябва и в бъдеще да участва в приемането на решения за съдържателните дискурси, визии и концепции на обществената реформа. С оглед на това нейна най-важна тема днес е изработването на нова програма на принципите.

ЗА РЕФОРМИРАНЕТО И МОДЕРНИЗАЦИЯТА НА БСП В НОВИТЕ РЕАЛНОСТИ

Бойко Великов

БСП навлиза в един важен и отговорен етап от своето реформиране и модернизация. Този политически етап се характеризира с някои важни особености, които заслужават специално внимание и анализ:

- БСП е основна част от управлението на страната в тристранна коалиция с НДСВ и ДПС, коалиция, която е без precedent в исторически и политически план, коалиция на “необходимия политически компромис в името на страната, на националните ни интереси и европейското ни бъдеще” (Политическа резолюция на 46-ия конгрес на БСП);
- БСП носи отговорност за реализирането на социално-либералния модел на политика, така както е записано в Управленската програма, разработена от правителството на Република България;
- БСП има своята отговорност за подготовката за присъединяване и за посрещане на трудностите от първите години на членството ни в ЕС, които се отразиха негативно на левицата в други страни от Нова Европа;
- БСП е пред много важни избори, чиито резултати ще имат своите сериозни последици и перспективи както в положителен, така и в отрицателен смисъл. Това са президентските избори – 2006 г., местните избори – 2007 г., предстоящите парламентарни избори – 2009 г. и новите

избори за евродепутати.

В този сложен етап на участие в едно различно по своя характер управление на формации, които са от дясноцентристката част на политическия спектър, БСП продължава и то в ускорени темпове своето реформиране и модернизация. В напреднала фаза са и разработките по нова програма и нов устав на партията. Съвсем целенасочено посочих тези тежки отговорности, които партията има, за да подчертая и трудностите, пред които сме изправени в процеса на цялостна реформа – програмна и уставна. И това не е самоцелна реформа, която има демонстративен характер, а реформа, която е необходима, ако БСП иска да отговори на предизвикателствата на днешния и утрешния ден на България и да запази позициите си на водеща политическа сила не само в лявото политическо пространство. Необходимостта от провеждането на тази реформа се определя и от обективни фактори, които ние сме определили в Политическата резолюция на 46-ия конгрес:

- информационното общество и глобализацията, които поставят нови изисквания ... към класическите форми на политически живот;
- новата международна идентичност на БСП, която изисква обществен статут на партия с ясно и конкретно политическо представителство на интересите на наемния труд, на дребното и средното предприемачество, на социално слабите прослойки и на представителите на изграждащата се средна класа;
- професионалното ангажиране с политическа дей-

ност, което налага реформирането и на структурите на партията.

Не можем да не отчитаме и някои негативни тенденции по отношение на принципите на функциониране на партията, които по различни причини се развиха през последните години:

- все повече се пренебрегват преките избори и постепенно се преминава към явни избори, които ограничават израза на свободна воля на членовете на партията;
- недостатъчно е обновлението в съставите на някои ръководни органи на различни нива, а несменяемостта в много структури задържа политическото им развитие;
- в епизодични случаи се развиват алтернативни политически идеи и проекти, които да станат обект на широка дискусия в партията и в левицата. А след 1994 г. референдум в партията нито като цяло, нито в отделни структури е провеждан;
- на местно ниво ангажираността с партийната политика все повече отстъпва на самостоятелността и независимостта на кметове, съветници и депутати, издигнати или подкрепени от БСП, което в немалко случаи води до защита на частни и корпоративни интереси;
- както на национално ниво, така и на местно ниво е ограничен прекият диалог с членовете и симпатизантите на партията;
- недостатъчно пряко и близко е взаимодействието със структурите на гражданското общество, въпреки че промяната е значителна;
- все по-тесен става кръгът на тези, които вземат отго-

ворните политически и кадрови решения на различните нива в партията.

Обективните фактори на съвременното развитие и проявяващите се негативни тенденции налагат необходимостта от продължаване и задълбочаване на процесите на обновление и реформиране на БСП. Не козметична промяна за приспособяване, а реална промяна, която съответства на потребностите на днешния и утрешния ден на България, в който ще оцелеят и ще се утвърдят формации, които имат солидна идейна основа и функционални механизми, осигуряващи жизненост и конкурентоспособност в новите условия. Съществено трябва да се разширяват уменията в партията не само да разработва, но и убедително да предлага и най-важното убедително да реализира политика, която е в съответствие с нейната социална идентичност като съвременна партия на демократичния социализъм.

Голямата задача пред БСП е успешното осъществяване на идеите на левия проект, чиито параметри ние сме очертали в Политическата резолюция от 46-ия конгрес: “Левият проект е този, с който трябва да започне изграждането на социална държава по европейските модели и новите значими трансформации в тях, като се отчита българската специфика. Това е социална държава на активните и инициативните, на предприемчивите и образованите – позитивна социална държава, която може да създаде условия за намаляване на бедността и неравенството, за подкрепа на най-засегнатите социални слоеве, за едно по-справедливо и по-социално общество”.

Не можем да постигнем тази основна политическа цел, ако не преодолеем кризисните явления в политическата демокрация в страната. Ще очертая само някои по-важни причини за развитието на тези кризисни явления, част от които са пряко свързани и с БСП:

- недоволството от прехода и резултатите от него за големи социални групи, които оценяват тези резултати като несправедливи;
- недоверие и висока степен на отрицание на традиционните и новите партии в прехода и тяхната отговорност за тежкото социално разслоение, довело до липса на възможности за индивидуално развитие и перспективи;
- търсенето на нови идеи и нови политически решения, съответстващи на желаното и очакваното от различни социални групи;
- крайно недостатъчни решения на социалните проблеми, което доведе до постепенно изместване на социалното от националното, което откри възможности за развитие и на крайния национализъм;
- развиваща се потребност от личности, които да направят реалност очакваната промяна;
- засилващи се антиглобалистски тенденции, които имаха твърде слабо представителство в България.

Кризисните явления в политическата демокрация явно показват необходимостта от реформи както по отношение на пълноценното функциониране на държавните институции, така и в конкретните форми и в методите на партийна работа, за да може партията да отговори на

високите изисквания в новите социални и политически реалности.

Тези реформи за БСП, естествено, преминават през поуките от разминаването между идеи и политика, разминаване, което логично доведе до кризата на идентичност, която може да се задълбочи, ако не бъде отчетен нейният стратегически характер. Не случайно Комисията за разработване на новата програма на БСП изведе като основно изискване към новата програма единството на ценности, идеи и политика, което се определя от социалната идентичност, от социалната същност на БСП като партия на демократичния социализъм. В подготовените направления за разработка на новата програма като определяща задача е формулирана: “защита на интересите на труда, демокрацията и социалната справедливост чрез дълбоки промени в обществено–икономическите структури по еволюционен път”.

В съответствие с основните цели и задачи, пред които партията е изправена, отчитайки обективните фактори на влияние и някои негативни тенденции, които се развива в партията, бяха разработени “Основни положения на концепцията за нов устав на БСП”, по които започнаха първите дискусии. Тези основни положения се основават преди всичко на:

- традициите, които партията е натрупала в своето надвековно съществуване;
- открития диалог със структурите на партията през последните няколко години, в които се подготвяше новият устав;

- разработваните нови идеи от научните звена, дискуссионните клубове, от структури на гражданското общество;
- и не на последно място, на проучения многостранен опит на леви партии от СИ и ПЕС, доказали своята жизненост в демократични условия както в опозиция, така и в управлението на страната.

БСП успя да постигне висока степен на демократизиране на основата на принципите на демократично единство и идейния плурализъм. Сега на партията е необходима следващата решителна стъпка на качествена промяна, свързана с необходимата политика и функционирането на структурите за нейното провеждане. Какво искаме да постигнем с тази промяна:

- ново качество на представителността на всички нива в БСП. Тази представителност може да бъде гарантирана във висока степен с разширяване на ръководните органи и чрез въвеждане на прекия вътрешнопартиен избор, което осигурява много по-висока политическа легитимност на изборния при ограничаване на възможностите за въздействие на вътрешната конюнктура и апаратния натиск;
- осигуряване на постоянно действащ конгрес и общински конференции, които ще бъдат гаранти тази представителност да не бъде самоцелна, а да създава условията за обратна връзка – за системен отчет и контрол на избраните както на партийни, така и на държавни постове и длъжности;
- на трето място, искаме да изработим система за об-

новление по естествен път на ръководните органи чрез регламентиране, от една страна, и чрез въвеждането на мандатност и несъвместяване на партийни и държавни постове и длъжности в местната и в изпълнителната власт;

- формирането на единна младежка и женска организация ще открие нови възможности за разгръщане на по-цялостна политическа дейност, в която те ще имат своето място и значение. Новият подход за пряк избор не може да ограничи тяхното представителство в ръководните органи;
- отчитайки разширяващото се влияние и въздействието на гражданските организации, ние искаме не само да регламентираме своите отношения и сътрудничество с тези организации, но и да развиваме това сътрудничество в бъдеще.

Началният период на нашето управление е категорично доказателство за изграждането на цялостна кадрова система, а в бъдеще и концепция, която да включва не само издигането и развитието, но и утвърждаването и съхраняването на партийните кадри на всички нива. Кадровият ни потенциал не е неизчерпаем и грижата за всеки е отговорност на партията не само когато “асансьорът на властта се движи нагоре”.

В тази връзка стои открит въпросът и за изграждането на система за политическо образование в партията, система, която може да осигури:

- овладяването на основите на политическото знание на всички равнища;

- формирането на професионални екипи за участие в управлението;

- изграждане на политически умения в новото поколение членове и симпатизанти, което израства в партията.

Преодоляването на кризата на политическото представителство може да се осъществи при ограничаване на възможностите да се възпроизвеждат самоцелно партийни елити, които са изчерпали политическия си потенциал. Механизмите на новия устав трябва да преградят пътя на партийната клиентела, която е подвластна единствено на своите частни и корпоративни интереси, но не и на интересите на големи социални групи, които свързват своите очаквания и надежди с политиката, която ще предложи, но и ще реализира БСП. Защитата на социалната идентичност е свързана пряко с механизмите за пресичане на клиентелизма, защото последиците от него са тежки за всички партии, но те са още по-тежки за левите партии, за които моралните ценности имат водещо значение. Този въпрос придобива още по-голямо значение, когато участваме в управлението на страната и сме предмет на сравнение както с тези, които са управлявали преди нас, така и с тези, които управляват с нас. Дълбоката криза на българската десница има своите сериозни основания в липсата на ясна идентичност и надделяването на клиентелистките тенденции, които са свързани с властта и управлението, а не с опозицията.

Може би най-трудното време за изработването на нова програма и нов устав е времето, когато партията е управляваща, но предизвикателствата и отговорностите са та-

кива, че не можем дълго да отлагаме решаването на тези проблеми във времето. Управлението на страната непрекъснато ни изправя пред нови решения, които трябва да съответстват на идейната идентичност на партията и на предизвикателствата на новите реалности в началото на новия век. БСП може да се утвърди като водеща политическа сила, ако продължи процеса на реформиране и модернизация, независимо от трудните условия за това.

КОНСТИТУЦИОННАТА РАМКА НА ПРОГРАМНОТО РАЗВИТИЕ НА БСП

Нора Ананиева

Въведение

Понятието “конституционна партия” има едно общоприето и редица по-дискретни значения. В наши дни това понятие се свързва с чл.11, ал.4 на действащата Конституция, т.е. с конституционната забрана да се образуват “политически партии на етническа, расова или верска основа, както и партии, които си поставят за цел насилствено завземане на държавната власт”. В компетентността на Конституционния съд е да се произнесе “по спорове за конституционността на политическите партии и сдружения” (чл. 149, ал.1, т.5). По силата на този текст в самото начало на прехода Конституционният съд беше сезиран и трябваше да се произнесе върху конституционността (или противоконституционността) на ДПС. Съдът не събра необходимия брой гласове, за да провъзгласи ДПС за противоконституционна партия. Оценка за това “мълчаливо конституционализиране” днес варират от “политическа сделка” до “тържество на разума”. От конституционна гледна точка обаче съществено значение имаха програмните документи на ДПС, които не “затваряха” партията в етноса, не съдържаха противоконституционни цели и бяха насочени към възстановяване на нарушени от предишната система права и свободи.

Не толкова с позоваване на втората хипотеза на цитираната ал.4 на чл.11, колкото при неконституционното допускане на възможността за “обратно действие” на забраната, в ожесточената политическа дискусия от началната фаза на прехода многократно беше отправяна заплахата за забрана на БСП като “противоконституционна” партия. Липсата на каквито и да било конституционни основания не доведе заплахите до Конституционния съд, а по-скоро ги трансформира в реални политически чистки, дискриминация и дори репресии. По силата на изцяло политически мотиви не беше призната трансформацията на БСП в съвременна парламентарна партия, и до ден днешен от време навреме отекват закъснели и хаотични изстрели в посока на “нереформираната” БСП, които не са в състояние да окажат търсеното въздействие.

Днес за никого не е тайна, че на практика БСП се доказва като конституционна партия не след, а преди приемането, в процеса на изработване на политическите и икономическите принципи на промяната чрез консенсусните решения на “Кръглата маса”, при внасянето на тези принципи още в наследената Конституция от 1971 г. и най-вече – чрез активното си участие в разработката, чрез гласуването и подписването на новата ни Конституция. В този смисъл, преди изобщо да се формулира конституционно-правното понятие за конституционност на партиите, БСП се беше доказала в много по-широк, и политически, и обществен, план като конституционна партия. Казано с други думи, въпросът беше приключил политически, което направи

юридическото му поставяне несъстоятелно.

Затова не толкова отзвучаващите политически “изстрели” на опонентите, колкото фактори от общополитическото развитие, от перипетиите в историята на българската левица и от собствените на БСП приоритети оставиха на заден план потребността да се погледне с нови очи, от съвременни позиции на създаването и 115-годишното развитие на партията. Тази потребност придобива нов смисъл в процеса на работата върху нова програма на БСП. При това не става дума за конституционността в нейния тесен смисъл, а **за преглед и анализ на еволюцията на партията от гледна точка на отношението към конституционализма и неговите водещи принципи, отразено в програмните документи, в парламентарната дейност и в борбите за защита на Конституцията.** Става дума и за визията на БСП за развитието на съвременния български конституционализъм като постоянно движение от конституционни решения към реалности, и обратно – от оценка на реалното действие на конституционните решения към усъвършенстване на конституционния договор.

Като се прибави към всичко това и новото измерение, новата като равнище и обхват конституционна рамка – на проекта за Европейска конституция, програмното развитие на БСП задължително трябва да отчете не само пълноправното членство на България в Европейския съюз от 1. 01. 2007 г., но и мястото и ролята на БСП като европейска програмна партия.

1. Малко история. Защитата на Търновската конституция – фокус на социалните и политическите борби в страната. Вътрешната противоречивост на проконституционната позиция на партията.

Търновската конституция е приета на 16 април 1879 г., а Българската социалдемократическа партия е създадена в началото на август 1891 г. Това незначително от историческа гледна точка разминаване има своите обяснения и последици. Част от обясненията са свързани с бързата промяна в “духа на времето”. Учредителното събрание се доминира от възрожденския порив, от искрения стремеж на “бащите” на Конституцията, а и на цялото общество за изграждане на една сравнима с европейските образци конституционна държава, за решението на т.нар. общонароден въпрос. Но още по време на конституционните дебати се очертават социални и политически линии на диференциация. Тази диференциация има своите основи не само в българското общество, но и в международния контекст, от който се ражда Третата българска държава.

Не без значение е и обстоятелството, че още Батенберг, възпитан в абсолютистката монархическа традиция, оценява Конституцията ни като “полурепубликанска”; за него са неприемливи и компромисните опити за демократично управление и парламентаризъм; затова, още преди да се е заклел именно в Търновската конституция, той лансира идеи за нейната промяна. По-нататъшното развитие на конституционната монархия е белязано от постоянни опити (и успешни, и неуспешни) да се изт-

ръгне демократичното ядро от съдържанието ѝ, с цел да се установи в страната едноличен политически режим.

Наред с конституционното противоборство, което в някои отношения е мотивирано и от геостратегически мотиви на Великите сили, в страната протича процес на социална диференциация, която съпътства модернизацията на новата българска държава. Именно социалното разслоение създава почвата за появата на организираното ляво движение, което е вече утвърдена в Западна Европа форма на социална и политическа борба за интересите на наемния труд. Като цяло, в течение само на две години консолидиращият нацията “дух на времето” отстъпва място на разделящата борба за защита на различните, в т.ч. и противоположни икономически и социални интереси. И тази борба логично се пренася на почвата на Конституцията.

Търновската конституция – като висша нормативна основа на Третата българска държава – е велико демократично завоевание и едновременно - гигантски исторически компромис. Изработена преди всичко по модела на Белгийската конституция, тя отразява състоянието на тогавашния европейски конституционализъм с присъщите за онази преходна епоха белези на двувластие, ранен парламентаризъм, провъзгласени, но не на всеобща и равна основа права и свободи на гражданите, липса на сериозни икономически и правни гаранции за правата и прочее. “Бащите” на Търновската конституция отхвърлят имуществения ценз за избирателно право, който се съдържа в Белгийската конституция, не приемат първо-

началното предложение за три категории народни представители (изборни, назначаеми и по право), безапелационно изоставят идеята за двупалатен парламент като легитимираща аристократични привилегии.

Но стремежът за изграждане на пълноценен парламентаризъм се спъва от наложената от Великите сили компромисна форма на конституционна монархия, при която дори законодателната власт на парламента е разделена между монарха и народното представителство. В Конституцията се съдържа тържественото заявление: “Всякой роб, щом стъпи на българска земя, става свободен!” Но ограниченията на свободата са на всяка крачка – конституционни (жените са лишени от избирателни права почти 50 години) и неписани, продукт на процеса на модернизация, на реалното икономическо и социално развитие в условията на първоначалното натрупване на капитала, което неизбежно поражда силна диференциация и остри социални противоречия.

На този фон **нововъзникналата партия на българските социалдемократи е поставена пред множествена задача: да се включи в защита на демократичните завоевания на Търновската конституция, да изработи свое виждане за модернизацията на страната и едновременно – да се противопостави на по-нататъшното задълбочаване на социалните различия, на обричането на наемния труд на мизерно съществуване.** В своя анализ още на началния етап от живота на Търновската конституция академик Илчо Димитров не случайно пише: “Фокусът, около който се развиха политически-

те борби в Княжеството през първите следосвобожденски години, бе Търновската конституция. Борбата за или против Търновската конституция се превърна в основна форма на класовата борба...”(Димитров, И. Князът, Конституцията и народът. София, 1972, с. 11).

Породените от социално-икономическото развитие политически противоречия, динамичните промени в съотношението на политическите сили, перипетиите между подем и срив на българския парламентаризъм – всичко това дава отражение върху конституционализма, превежда политическите борби на езика на защитата или зачеркването на Търновската конституция. Нейният близо 60-годишен живот е белязан от тези трусове, а политическите позиции открито или прикрито се извяват като проконституционни или противоконституционни.

Интерес в това отношение представляват позициите на българската социалдемокрация. Въпреки драматичните преходи в програматиката, въпреки настъпилото на определен етап дълбоко разделение по въпроса за целите и средствата на политическата борба, при ясното обособяване на революционно и реформистко течение, **в българската левица се съхранява проконституционната линия на консолидация.** Тя не е компрометирана чрез отстояването на републиканизма. По-скоро виждането за бъдещата републиканска форма на управление не изключва, а предполага съхраняване, защита и развитие на демократичното ядро на Търновската конституция. Вярно е, че “провъзгласените с Конституцията демократични свободи – на всеобщо изборително право,

на политически организации, на събрания, на сдружавания, неприкосновеност на личността, на словото и на печата – при прилагането си търпят кога по-силно, кога по-слабо деформиращото влияние на сблъсъците и сътресенията като характерна проява на представителната система” (*Манолова, М. Парламентаризмът в България 1879 – 1894. София, 2003, с. 8*). Но въпреки своята ограниченост и недостатъчна гарантираност, въпреки опитите да се използват социалните и политическите борби като алиби за суспендиране на Конституцията, тя си остава почва на демократични възможности.

И съвсем не случайно тезата за възстановяване на пълноценното действие на Търновската конституция присъства в програмата на Отечествения фронт, като централен пункт на обединението на демократичните и прогресивни сили в антифашистката борба. Консолидацията не само на тези сили, но и на цялото българско общество се вижда най-вече върху почвата на конституционната държава. Дори преходът към свършено различна по природата си политическа власт се обосновава като конституционен. De jure Търновската конституция съхранява своето действие до провеждането на референдума за формата на управление през 1946 г., чрез който се утвърждава републиката и се въвежда нов, коренно различен етап в българския конституционализъм.

Извън полето на тези разсъждения съзнателно изоставям очевидното противоречие между парламентарни и насилствени средства на политическа борба. Само маркирам тоталното разминаване между проконституционните

позиции и догматиката на класовата борба и диктатурата на пролетариата, както и историческата отговорност на революционното течение на българската левица за легитимиране, колкото и неуместно да звучи понятието, на антиконституционните репресии на профашисткия режим. Може да се спори по въпроса доколко съхраняването на действието на някои части от Търновската конституция след 1944 г. е било стратегия или тактика.

Обобщено трябва да се каже обаче, че **проконституционната позиция на партията е заредена със сериозни вътрешни противоречия. В програматиката винаги присъства визията за преодоляване на конституционната държава на Търновската конституция и много често тази визия е определяща за целите и методите на политическата борба.** Такова отношение напомня за народната мъдрост, която предупреждава “с мръсната вода от коритото да не се изхвърли бебето”.

От друга страна, сама по себе си всяка конституция е своего рода обществен договор. По силата на същността ѝ и отразените в нея интереси тя предполага широк обществен компромис и не би могла да бъде “партийна” (освен при псевдоконституционализма на авторитарната и тоталитарна държава), да се превърща в инструмент за отстояване само на частични социални интереси. Съпоставянето на това общоприето разбиране за Конституцията дори само с програмните партийни виждания за коалиционна политика влиза в противоречие с общата проконституционна позиция. Почти цялата партийна история се доминира от гледна точка, отразена в маса ре-

золюции, която не допуска “никакви компромиси, нито с някаква партия, нито с отделни личности”. Това е и една от разделителните линии между тесни и широки социалисти. Дори тактиката на единния фронт, възприета под влияние на Коминтерна след 1919 г., задължително включва отхвърляне на политиката на коалиции като израз на “класово сътрудничество”.

Тази историческа традиция се отразява и върху целите и задачите, а най-вече – върху крайните резултати от създаването на Отечествения фронт. Основа на програмата на това замислено като широко антифашистко, проконституционно обединение от 1942 г. са “общонационални и освободителни задачи, спасението на България, в перспектива – демократичното преустройство на обществото”. Тази основа дава възможност да се консолидират широки социални интереси, да се взаимодейства с широк спектър от политически формации, а след 1944 г. за известно време – и да се управлява съвместно. Известно е обаче, че и в най-благоприятния период не изчезва повелята за “ръководната роля”, стремежът за претопяване, по същество – за ликвидиране на коалицията.

Разсъжденията в тази посока само още веднъж подчертават необходимостта от нов, съвременен прочит на историята на българската левица, която трябва да намери своето място в новата ни програма. Важно място би следвало да се отдели и на конституционната рамка. Защото и в най-новата ни история на практика се срещнахме и продължаваме да се срещаме с подобно явление – търсене на конституционна основа на радикални

обществени и политически промени при постоянни опасности от загуба на партийна идентичност. Консенсусните решения на “Кръглата маса” от 1989/1990 г., чрез които в текста на Конституцията от 1971 г., т.е. на наследената от авторитарната система Конституция, бяха въведени текстове, отразяващи параметрите на една радикална конституционна, икономическа и политическа промяна, в някои партийни среди и до днес се оценяват като “предателство”. От подобни позиции процесът на изработване и провеждане на една отговаряща на вота на избирателите, модерна коалиционна политика се смята за “размиване” на партийната идентичност.

2. Програмното реформиране на БСП и създаването на демократична конституционна държава.

С днешна дата едва ли някой ще отрече, че БСП не само е конституционна партия, но изигра и съществена роля в създаването на модерните, европейски конституционни основи на българската държава след промените от 1989/1990 година. Но днес като че ли вече не се помни, че **още с първите си програмни документи партията стъпи на пътя на едно ново конституционно развитие:** със самото си преименуване, с Манифеста за демократичен социализъм, с решението за тотално преодоляване на последиците от т.нар. възродителен процес, с възприемането на стратегията и тактиката на парламентарна партия, с участието си в “Кръглата маса” и с постигнатите на нея решения на “общонационалния

въпрос”, със своето включване в първите свободни и демократични избори, с програмите на първите две социалистически правителства, със своята позиция и работа във Великото Народно събрание, с активността си при изработването и безкомпромисната подкрепа на новата ни Конституция и прочее.

Казано с други думи, партията много бързо намери новата си ориентация, беше осмислила собствения си противоречив опит и опита на левицата от други страни в Централна и Източна Европа. Затова, колкото и трудно да се признава това от нашите опоненти, БСП имаше като стимули в своето реформиране не само вътрешнополитически, но и по-широки, европейски стимули. Нейното общуване с партиите – членки на Социалистическия интернационал, както и със самата световна организация на социалистическите и социалдемократическите партии, започна доста време преди в Българската социалистическа партия да беше “прегльтнато” понятието “социалдемокрация”.

Промяната след 10 ноември 1989 г., която доведе и до стратегическа преориентация на партията, означаваше и **коренна промяна във виждането за конституционализма и в защитата на конституционния договор, при това не само на равнище на политическото ръководство, а и на партията като цяло.** Такова “преобръщане” на мисленето не можеше, разбира се, да стане за една нощ. И на двете равнища дълго продължиха, в някои отношения продължават и до днес колебания, които обясняват някои сериозни грешки от началния етап на

прехода и непресекващите съмнения от днешния ден.

В самото начало на прехода наслоената от миналото догматика ни попречи да изберем за президент един последователен, традиционен социалдемократ; дадохме гласовете си във Великото Народно събрание за либерал. На фона на постоянно лансираната от партията теза за национално съгласие като “задължително условие” за бързо разрешаване на сложните задачи на прехода в този избор няма нищо лошо. Лошото е, че чрез него нито постигнахме обединение на нацията, нито предотвратихме погромите над икономиката. Като се прибави към това и непосредствената ни позиция към онези среди в дясното и дясноцентристкото пространство, които не бойкотираха, а приеха да работят за и подписаха Конституцията, БСП не успя да съхрани за целите на изграждането на модерна, демократична конституционна държава вече създадената **проконституционна коалиция**. Към това следва да се прибави и до голяма степен псевдокоалиционната политика, белязана от усилията да се приобщят формации без никаква или с незначителна тежест в обществото, с идеята да се докаже, че не сме в изолация.

Разбира се, една последователна проконституционна позиция не означава “всеядност”, не би следвало да води до апология на безграничните коалиции, още по-малко – до загубата на идейна ориентация и програмна идентичност на партия, която е част не само от сложната история, но и от днешния ден и бъдещето на страната. Ясно е обаче, че лутанията от началото на прехода забавиха необходимия за европейското политическо възраждане

на България процес на консолидация на българската левица. Като краен резултат от това, без да се премълчават грешките на всички участници в този процес, партньорството при изработването на новата българска Конституция не се трансформира в партньорство на лявоцентристка основа за материализация на конституционните принципи в реалностите на съвременна България.

Причините за всичко това не би следвало да се търсят в **приетата с общопартиен референдум през 1994 г. партийна програма. Програмата изигра гигантска историческа роля в реформирането на партията.** Но причините за непоследователното политическо действие трябва да се анализират и осмислят в процеса на новото програмно развитие, за да се очертаят ясно измеренията на днешната и утрешната политика на БСП, чрез които прагматиката като реализъм на политиката да не оставя на заден план програматиката като партийна идентичност.

В това отношение важен ориентир е конституционната рамка. При това **конституционната рамка, колкото и парадоксално да звучи това, означава не ограничаване, а простор за политиката на една последователно конституционна партия.** Конституционната характеристика на държавата и на нейната форма, конституционните принципи на политическата и икономическата система, конституционните механизми за защита на човешките права в тяхното единство на лични, социални и политически – всичко това очертава обширни и перспективни програми за действие.

В преамбюла на Конституцията се заявява **решимост-**

та да се създаде “демократична, правова и социална държава”. Ние сме се подписали под това намерение, а следователно сме заявили готовността си да работим за пълнотата на тази характеристика на модерната конституционна държава. Не само за специалистите, но и за гражданите е ясно обаче, че постигането на тази триединна характеристика е дългосрочен процес.

В теоретично основание демократичният характер на държавата се гарантира чрез двете основни форми на изразяване на народния суверенитет – пряка и представителна, чрез тяхното съчетаване и взаимно допълване, а преди всичко – чрез всеобщото и равнопоставено политическо участие на гражданите. Ако тръгнем от пряката демокрация, у нас тя е в зародишен вид, независимо от конституционната възможност за провеждане на референдуми и на други преки форми на демокрация и на национално, и на общинско равнище. За национални референдуми на политиките не достигна кураж или беше в излишък самочувствието, че те по-добре знаят какво е полезно за народа. В някои случаи (смъртното наказание, отчасти – присъединяването към НАТО, затварянето на ядрените реактори) имаше основателни опасения за разминаване между народния вот и политическото решение. При други, като присъединяването към Европейския съюз, съпротивата остава необяснима. В България се съхраняват висока степен на обществена подкрепа и позитивни очаквания от присъединяването към Европейския съюз. Един референдум по този въпрос, каквито бяха проведени в голяма част от държави-

те-членки на Европейския съюз, би изиграл ролята и на пряка мотивация и ангажираност на народа в един жизнен за развитието на страната процес.

Една от най-важните насоки в програмното обновление на модерната социалдемократия е свързана с т.нар. партиципаторна демокрация, с постоянното ангажиране на хората в процеса на вземане на решения – и на държавно или регионално равнище, и във вътрешнопартийния живот. При програмната разработка на този въпрос трябва да се имат предвид поне две конституционни равнища – на ролята на пряката демокрация за изразяване на народния суверенитет и на конституционната функция на политическите партии “да съдействат за формиране и изразяване на политическата воля на гражданите” (чл.11, ал.3 от Конституцията). Дори въздържаността на институциите да има логично обяснение, което е доста спорно, нелогично, несъстоятелно, дори опасно за една модерна лява партия е да не се допитва постоянно до своя членски състав и избиратели, да не следи пулса на настроенията, да не информира постоянно и да разяснява достъпно политиката, да не съобразява политическите си решения с волята на хората. Крайният ефект от подобно поведение във всички случаи граничи с политическа апатия, с атрофия на местните структури, с подкопаване на масовия характер на партията, със силно ограничаване на нейните възможности за участие в държавния и политическия живот.

Не по-малко проблеми са свързани с **представителната демокрация**, с работата за и вътре в изборните

държавни органи. След еуфорията от началото на демокрацията за възможностите на изборите и на изборните държавни органи, днес се говори отчетливо за криза на представителството. Преодоляването на тази криза е свързано със сериозния анализ на нейните причини. И те не могат да се търсят само в срутенията от реалността илюзии или в разочарованието на хората от липсата на пряко отражение на законодателната дейност върху социалното им битие.

Кризата на представителството, спадът на общественото доверие в изборните институции и масовата политическа апатия, отразена в нежеланието да се гласува или в постоянното люшкане на избирателите при неизбежно последващо разочарование, има непосредствена връзка с ролята на политическите партии. Не случайно в една или друга форма новопоявили се и популистски ориентирани лидери, като залагат на разочарованието от партиите, апелират за тотална промяна на политико-партийната система.

Като партия, която мъчително трудно възроди своя първоначален парламентарен характер, като **неизменен участник в парламента на страната след промяната, БСП** трябва да разработи и оценка за кризата на представителството, както и свое дългосрочно виждане за представителната демокрация като цяло и за парламентарната в частност. От обширната проблематика заслужава да се споменат: развитието на парламента като форум на нацията, осъзнаването на парламентарната дейност като висш политически професионализъм,

който изисква наред със специализираната подготовка и развитието на мрежа от контакти с различни структури на гражданското общество, измеренията и пределите на свободния мандат, виждането за селекцията на кандидатите, за развитието на избирателната система, за многообразните форми и ефективността на парламентарната дейност и прочее. В традициите на партията е силното парламентарно присъствие, не толкова като количество, а като яркост, като пълноценност в изявата и защитата на интересите на избирателите, като отстояване на националната и едновременно – на идейно мотивираната кауза и прочее. Повече от 15-годишния опит в парламентарната дейност върху новата конституционна основа задължава към осмисляне и оценка на собствения “принос” и за кризата на представителството, и за спада в общественото доверие към парламента.

Правовата държава се свързва както с независимата и ефективно действаща съдебна власт, така и със защитата на правото и на субективните права на гражданите. Нашата позиция по време на работата върху конституционния проект беше солидно аргументирана чрез разделението на властите, чрез стремежа радикално да се отрече централизираната авторитарна власт. Но дори в оригиналната теория разделението на властите не означава “китайска стена” между различните власти, а взаимодействие и дори – взаимно възпиране. В този смисъл независимостта на съдебната власт, гарантирана по конституционен път, не би следвало да означава безконтролност и абдикиране на останалите власти при

явно неефективното действие на съдебната. В това отношение като че ли и ние, наред с останалите участници в приемането на Конституцията, се люшнахме главно към независимостта, при това разбирана като липса на какъвто и да било външен контрол.

Днес и за обществото, и за политиците, а в най-ново време – и за европейските ни партньори е ясно, че има нужда от промяна. И първите, а и някои от последвалите конституционни промени засегнаха най-вече главата в Конституцията, посветена на съдебната власт. Но именно при измененията и допълненията на тази глава се прояви липсата на концептуална рамка, на собствена оценка и виждане за развитието на тази материя.

От гледна точка на социалдемократическите ценности такова виждане задължително трябва да се свърже с материализацията на принципа за равенството пред закона, с осъществяването на справедливо правосъдие, с безусловната защита на човешките права. Вярно е, че такова разбиране за действието на съдебната власт не може да бъде “партийно”; то е вътрешно присъщо на самата правозащитна функция на държавата. Но е вярно също така, че отклоненията от тези цели и принципи засягат преди всичко най-слабите, най-уязвимите слоеве на населението, онези, които не могат да си позволят рота от адвокати, непосилни суми за гаранция, а и плащане на корумпирани магистрати. От друга страна, борбата срещу престъпността във всичките ѝ разновидности е от изключително значение за сигурността на гражданите, без която не може да има пълноценно човешко съществуване.

Социалната държава беше оспорвана като понятие още при работата върху Конституцията, а днес продължава да бъде заложник на едно ограничено и отживяло разбиране, което я свежда до “чисто преразпределение” на произведените блага. Макар че днес социалната държава е част от програматиката на всички политически партии, тя е критерий и ориентир преди всичко за левите партии, за партиите на социалното равенство и справедливост. Във връзка с това, а и като анализ и оценка на безрадостния национален опит от годините на прехода, социалната държава има нужда от програмна разработка и на общо равнище, и на равнището на отделните социални права на гражданите. В програмното развитие на модерната социалдемократия вече е включено понятието за “активна, позитивна социална държава”, което далеч надхвърля старото разбиране за преразпределящата държава. От позициите на новото съдържание и насоченост на социалната държава трябва да се търсят и измеренията, и механизмите за постигане на пълнотата на социалните права – на труд, на всеобщо образование, на достъпни здравни услуги, на социално осигуряване и прочее.

Конституционно гарантираната **форма на държавно управление – парламентарна република** – стана отражение на доминиращите в обществото от началото на прехода републикански позиции. Има достатъчно основания да се каже, че републиканизмът се е утвърдил като стабилен елемент на националната политическа култура. Едновременно с това стана ясно, че една политическа нестабилност, предизвикана от масово обществено ра-

зочарование, е в състояние да подкопае републиканизма чрез наивна вяра в “спасителя”.

Последователният, безусловен републиканизъм на социалистическата партия означава и дълг към разработката на съвременното звучене, и гаранции към пълнотата в съдържанието на републиканската форма. За съжаление, като че ли останаха в миналото и оригиналното значение на “res publica”, и идващият от националноосвободителната борба идеал за “чиста и свята република”. А именно по тази линия следва да се търсят повелите за управление, посветено на обществените дела, на общото благо, разбирането за неподкупното, справедливо управление, както и измеренията на един идващ от миналото, но отиващ в бъдещето национален идеал.

3. Европейската конституционна рамка и развитието на БСП като европейска партия.

На 29 октомври 2004 г. държавните и правителствениите ръководители на Европейския съюз подписаха в Рим безпрецедентната за цялата конституционна история Европейска конституция. Под конституционния текст поставиха подписите си представителите на 25-те държави – пълноправни членки на Европейския съюз. Но под заключителния акт на Междуправителствената конференция, която прие Европейската конституция, беше положен и подписът на България. Това беше предвестник на последващото развитие, в резултат на което от 1 януари 2007 г. страната ни вече ще бъде член на Европейския съюз.

Проектът за Европейска конституция е в процес на ратификация, преди да стане юридически факт. Той се роди от усилията на специализираното конституционно тяло – Конвента – да отговори на серия от актуални и изострящи се въпроси от битието и развитието на Европейския съюз. Сред най-важните бяха въпросите за принципите и пределите на бъдещото разширяване, както и за последиците от това разширяване за благосъстоянието, сигурността и геополитическата роля на Обединена Европа.

Исторически шанс за БСП стана влизането на страната в Европейския съюз при президент и министър-председател, излъчени от нея. Но този шанс може да се оползотвори, може и да се проиграе. Това в най-голяма степен зависи от разбирането и осъзнаването на възможностите, от способността чрез собственото програмно развитие и политическа целенасоченост да се постави БСП в европейския контекст. Европейската конституционна рамка дава достатъчно ориентири за тази цел.

Първо, това е ценностният ориентир. В преамбюла на проекта за Европейска конституция Европа се определя като “континент, който носи цивилизация”, провъзгласява се привързаността към такива основни за хуманизма ценности като равенството между хората, свободата и зачитането на правото, изказва се уверението, че бъдеща Обединена Европа ще се посвети на добруването на всички нейни жители, включително и на най-слабите и онеправданите. “Убедени, че народите на Европа, горди със своята идентичност и национална ис-

тория, са решени да преодолеят старите си деления и, обединяващи се по един все по-тесен начин, да градят своето бъдеще...” - се казва в мотивите на преамбюла за приемане на Евроконституцията (Проект на Договора за приемане на КОНСТИТУЦИЯ ЗА ЕВРОПА, изготвен от Европейския конвент. София, 2004). И по-нататък: “Сигурни, че “обединена в своето многообразие”, Европа им предоставя най-добрия шанс, като зачитат правата на всеки и осъзнават отговорността си пред бъдещите поколения и планетата, да продължат великата авантюра, която я превръща в специална територия на човешката надежда....членовете на Европейския конвент...се споразумяха за следното...” А още в чл.2 на Дял I от Конституцията ценностите на Съюза са определени по следния начин: “Съюзът се основава на ценностите на зачитане на човешкото достойнство, свободата, демокрацията, равенството, правовата държава, както и на зачитането на правата на човека”.

Ценностният ориентир е фиксиран и при определяне на целите на Европейския съюз. В това отношение особено показателен е текстът на чл.3, т.3: “Той се бори срещу социалната неправда и дискриминация и насърчава социалната справедливост и закрила, равенството между жените и мъжете, солидарността между поколенията и защитата на правата на детето”.

Второ, ориентирът на взаимозависимостта между икономическа и социална политика, очертан ярко в текст на същия чл.3: “Съюзът допринася за стабилното развитие на Европа, основаващо се на балансиран ико-

номически растеж, висококонкурентна социална пазарна икономика, целяща висока степен на заетост и социален прогрес, и високо равнище на защита и подобряване на качеството на околната среда. Той насърчава научния и техническия прогрес”.

Трето, ориентирът на правата на човека като превод на ценностите на езика на политиката. Обвързаността на политиката с провъзгласените ценности е проведена последователно във Втория дял на Конституцията, озаглавен “Харта на основните права на Съюза”. Този дял съдържа преамбюл и няколко обособени части, озаглавени съответно: “Достойнство”, “Свободи”, “Равенство”, “Солидарност”, “Гражданство”, “Правосъдие”.

Така например под титула “Солидарност” са фиксирани правата на работниците на информация и консултации, правото на колективно договаряне, правото на достъп до услуги в сферата на заетостта, защитата при неправомерно уволнение, забраната на детския труд и защитата на младите хора на работното им място, защитата на семейството и на професионалния живот, социалната сигурност и социалното подпомагане, грижата за здравето, защитата на околната среда, на потребителите и прочее. Под титула “Правосъдие” са разработени такива въпроси като: правото на ефективно удовлетворяване чрез справедлив съд, презумпцията за невинност и правото на защита, принципът на законност и на пропорционалност между криминално деяние и наказание и други. А в частта “Граждански права” са включени: активното и пасивно избирателно право в изборите за Европейски

парламент при действието на принципите на всеобщо, пряко, свободно и тайно гласуване, активното и пасивно изборително право при местни избори, правото на добра администрация, правото на достъп до документи, европейският омбудсман, правото на петиции, свободсата на движение и на заселване на територията на всяка държава-членка, дипломатическата и консулската защита.

Четвърто, ориентирът на развитието на представителната демокрация на територията на Обединена Европа. В това отношение не става дума само за изборите за Европейски парламент, а и за редица други въпроси като: необходимото разпределение на компетенциите между европейските и националните институции (разграничаването между изключителна и споделена компетентност), формирането на обшоевропейска външна политика и политика на сигурност, бюджетната политика на Съюза, участието на гражданите – пряко или чрез избраните от тях представителни органи - в контрола върху европейските институции и прочее.

Към всичко това трябва да се прибави обстоятелството, че както днес, още повече в утрешния ден, БСП ще представлява интересите на своите избиратели не само на национално, но и на европейско равнище, чрез избраните си представители в Европейския парламент. Като се има предвид, че за страната ни, по силата на принципа на пропорционалното представителство, са определени общо 18 депутатски места, от особено значение е силното ни участие в изборите и активното включване на нашите представители в работата на Партията на европейските

социалисти – парламентарната фракция на представителите на социалистическите и социалдемократическите партии от държавите-членки на Европейския съюз.

Пето, ориентирът на Европейския социален модел. Конституцията съдържа ценности и цели, които мотивират цялостно виждане за необходимата социална политика. Тази политика има своите конкретни разработки в Лисабонската стратегия и в други документи на Съюза. В тях социалната политика се разбира като продуктивен фактор, който създава социална, политическа и икономическа стабилност, а сред целите ѝ са “постигането на пълна заетост на мъже и жени, адекватно реагиране на промените в социалните и семейните структури, преход към научнобазирана икономика”, при което се залага на “инвестиции в човешкия капитал, на насърчаване включването на всички в икономическия и социалния живот, на борбата с бедността и изолацията” и други.

Всичко това дава широк простор за **утвърждаването и развитието на БСП като европейска социалистическа партия.** Това развитие е в синхрон с природата на създадената преди 115 години Българска социалдемократическа партия, с обстоятелството, че при нейното основаване решаваща роля са играли образовани в западноевропейски университети интелектуалци, че самата партия е била широко отговорена към Европа и е взела активно участие при учредяването на Социалистическия интернационал и прочее. Казано обобщено, партията има “европейска мая”, независимо от историческите преめждия и перипетии. При това от своеобразното

връщане на първоначалния европейски път изминаха повече от 15 години, един период, който даде достатъчно доказателства за необратимостта на поврата.

Отразените в Конституцията и в други основополагащи документи на Европейския съюз ориентир не са нищо друго, освен синтез на конституционния опит (като принципи и конкретни конституционни решения, но и като политическа практика) на държавите-членки на Европейския съюз. При това историята недвусмислено доказва, че преобладаващата част от постиженията в политическата и в социалната област са завоевание на политическите и социалните борби на трудовите хора от Европа, те са постигнати чрез непосредственото участие на социалистическите и социалдемократическите партии, на синдикалните и други леви граждански организации в тези борби. Колкото и различни да са все още равнищата в икономическото и социалното развитие на Западна и Източна Европа, днес никой не оспорва постиженията на Източна Европа в сферата на социалната сигурност, макар и на една недостатъчно развита икономическа основа. В този смисъл конституционните ориентир могат да се интерпретират и в общоевропейски смисъл - като синтез на постиженията и стремежите на всички европейски народи.

В какви направления би следвало да протече програмното развитие на БСП като европейска партия, като съставна част на Партията на европейските социалисти?

Първо, към нейното виждане за модернизацията и за собственото активно участие в нея. Днес не става дума

за европейската ориентация, не сме поставени пред избор между носталгията и неясното бъдеще, задачата ни не е да формулираме принципите на политическата и икономическата система, чрез което да станем съвместими с европейската политическа цивилизация. Казано с други думи, ние трябва да се оттласнем от първоначалните задачи на прехода, независимо от продължаващата дискусия дали той е завършил, или не. Проблемът вече не е в оцеляването на една силна лява партия, а в консолидацията около целите на модернизацията, за да се измъкне страната ни от незавидното последно място в рамките на Европейския съюз, за да се осигури силен старт още от самото влизане в Европейския съюз чрез максимално оползотворяване на собствените ресурси и на възможностите на силното европейско обединение.

Второ, в програмно отношение БСП трябва да възприеме модерните, утвърдени в развитите европейски държави, решения на социалния въпрос, да осмисли не само позитивите, но и негативите, свързани с някои кризисни явления на социалната държава. Сравнението между нашата собствена и европейската конституционна рамка в някои отношения доказва по-голям радикализъм на европейските социални виждания в сравнение с нашата предпазливост и компромисност. Като илюстрация може да се посочи европейската платформа за “пълна заетост” на фона на нашите абстрактни конституционни решения за “защита на труда” и на “право на труд”, съпроводени със законодателни мерки за “борба срещу безработицата”. Днес, когато няма опасност ра-

дикалните решения да се интерпретират като носталгия, а правото на труд излиза върху европейското икономическо и социално пространство, партията има нужда от нови решения върху взаимозависимостта между икономическа и социална политика, от по-мощна програма за използване на човешкия потенциал. Важно място в тази нова програма би следвало да заеме изваждането на жизнено важните сфери на социалната, образователната и културната политика от “железните окови”, от неизбежните ограничители на свободния пазар.

Трето, европеизацията означава и нови измерения на социалната база, и нови усилия за утвърждаване на партийната идентичност; при това става дума не за затваряне, а за отваряне на партията към нови социални слоеве, към структурите на гражданското общество, към образованото младо поколение, от чиято енергия и интелектуални усилия зависи в най-голяма степен европейското бъдеще на страната. По силата на свободното движение, на бързото оползотворяване на информацията в условията на безграничност на медийното пространство, на достъпност на европейското образование и прочее младите хора вече имат европейско съзнание. Те са важни фактори в европеизацията на масовото съзнание и тази им роля следва да се признае и оползотвори.

Четвърто, програмното развитие на БСП като европейска партия има своите същностни и организационни измерения. Характерна особеност на европейските и особено на левите партии в Европа е програмният им характер, мироследната им ориентация в широкото раз-

биране на това понятие, което предполага обща ценностна основа, без опора върху един-единствен мирогледен източник. Това не са американските, чисто електорални партии, не са “партиите–машини”. Във връзка с това е погрешна разпространяваната в някои среди на партията теза, че социалдемократизацията на партията означава “чист прагматизъм”, че БСП едва ли не трябва да бъде “деидеологизирана партия”. Това нихилистично отношение към теорията, с което се сблъскваме на всяка крачка, в крайна сметка, както показва историческият опит, може да доведе до “сляпа” политика, до политика, в която “няма ляво, няма дясно”, както е популярно да се казва днес. Такова отношение най-малкото означава непознаване на теоретичните и програмните търсения на съвременната социалдемократия. То означава размиване, изличаване на алтернативния характер на нашите представи за световните, европейските и националните процеси.

Във връзка с това нашето програмно развитие трябва да се разглежда като неразривна част от програмното развитие на модерната социалдемократия. Това се отнася както за природата, така и за съответната организационна структура на партията. От нова разработка се нуждае развитието на БСП като демократична европейска партия, едновременно масова и парламентарна. Ясно е, че общата криза на представителството не отмина и нашия организъм. Немалка част от избирателите ни гласуват за БСП по традиция и по инерция, друга част са готови да последват популистки платформи. Толкова по-чувствителна би следвало да е реакцията ни на обосновано разо-

чарование и недоволство, по-почтени – отношенията ни с хората. Не може повече от половината от избирателите ти и половината от членския състав да са жени, а да се съпротивляваш на европейския принцип за паритета. Нямах право да отиваш на избори с ангажименти, които не си в състояние да изпълниш. Не можеш и не бива да противопоставяш поколенията, а си длъжен ясно и честно да обясниш шансовете и приоритетите, които трябва да се дадат на младите, без още днес да ги заразяваш с познатия от миналото комсомолски кариеризъм. Колкото и далеч да си отишъл по социалдемократическия път на търсене на необходимия компромис между труда и капитала, не можеш да даваш предимство на ясно изразени корпоративни интереси, без каквито и да било гаранции, че по този път ще се “социализира” капиталът. И така нататък, и така нататък...

В организационно отношение трябва да се отговори на осъзнатите дефицити и на новите задачи в национален и в европейски контекст. Актуален е въпросът за пределите на масовизиране на партията в контекста на необходимата организационна реформа. Макар и европейските леви партии да са масови, с разгърнатата, постоянно действаща структура, по членски състав в абсолютни числа ние надхвърляме например една Френска социалистическа партия. Това не значи, че изкуствено трябва да се налагат предели. По-скоро става дума за намиране на форми и средства за ефективно функциониране на местните структури, за налагане механизмите на демокрацията на партийното участие, за изграждане на

постоянни и отворени връзки с гражданското общество. **В заключение.** Ние се включваме на пълноправна основа в Партията на европейските социалисти, т.е. в парламентарната фракция на евродепутатите от социалистическите и социалдемократическите партии. Още днес сме призвани да се занимаваме с европейски теми и да оползотворяваме възможностите на европейската партийна солидарност.

В същото време в Обединена Европа е категорично разбирането, че европейските партии са нещо като организационни “шапки”, без да образуват ново ниво на йерархия; те съществуват по-скоро паралелно на националното равнище и по този начин се потвърждава автономията на националните партии от страните-членки. Всичко това означава, че програмното развитие на БСП ще следва и ще отразява националната специфика, собствения ни богат и труден опит, предизвикателствата на собствената социална, икономическа и културна среда. Но това развитие ще протича едновременно в българската национална и в европейската конституционна рамка. И колкото по-добре намерим своето място и роля в тази двуизмерна рамка, толкова по-успешно ще бъде нашето участие в решаването на европейските задачи.

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД ПРОГРАМНОТО ОБНОВЛЕНИЕ НА ЛЕВИЦИТЕ

Максим Мизов

Изборът между класически партийни програми и възприемането на по-съвременни версии за програмни продукти не трябва да се прави според сантименталната дължимост към миналото на лявата партия, а спрямо изискуемите (от обществено-историческите реалности) форми. Исторически дължимият поклон на уважение, почит и благодарност към първооснователите и техните предани следовници не бива да се експлоатират като единствено основание/инструмент за селекция на типа на партийна програма, който можем/трябва днес и тук да сторим. Потребността от съответно партийно-програмно идентифициране е обусловена от натурата, характера и спецификите на историческите епохи, от типа на обществата или културите, в които те се пораждат, развиват и служат. Всяка историческа епоха означава своята поява и развитие с някакви присъствия в идейно-политическите ориентири, арсенали, тактики и стратегии на субектите, участващи в обществените или исторически възловите събития, тенденции, процеси и явления.

Класическите леви програми са белег, продукт и инструмент на политически и граждански рационалности, сензитивности, технологии и прагматики, които са обективно присъщи, валидни и легитимни за епохата на Модерността и на индустриалното общество. Това не значи,

че програмите на левите партии от тази епоха си приличат напълно. Във всички тях може/трябва да се открият общи, универсални черти, проблематизации, тематизации, аргументации, интерпретации и експлоатация на сходни инструментариуми за практическото постигане на иманентните им исторически ценности, цели и планове.

В досегашните програми на БСП се отразяват/възпроизвеждат същността и спецификите на епохата, в която характерът, обликът, модификациите и превратностите на тази партия, нейните идеологии и политически практики се раждат, и етосят на която отразяват, или се опитват (идейно и практически) да надмогнат, или някак си завинаги да отстранят. Тези програми също са знаци, рожби, отражения и оръжия на индустриалното общество и на Модерността в Европа през XIX и XX век и у нас. Компликацията, която е забележима в сегашната партийна програма на БСП, е производна и присъща на твърде сложния преход между две исторически епохи, два различни типа общества, два съществено разминаващи се политически манталитета и маниера на възприятие, чувстване, осмисляне, оценка и оползотворяване на реалностите. Това предпоставя и провокира усещането спрямо тази програма на лявата партия като към продукт, който отразява във и чрез себе си основанията, упованията и дори драматизма за известна конвергентност между две епохи, два контрастиращи си модела на обществено/държавно развитие, две съвсем различни идейно-политически рационалности, техните техники и прагматики.

Тази обусловеност, зависимост и обвързаност на прог-

рамите на левите и левоцентристките партии у нас предпоставя (и обяснява) обстоятелството, че и след историческата промяна през късната есен на 1989 г. немалко от тези политически формации не съумяха да се откъснат от гравитацията на модерните ментални, сентизитивни и практически трафарети или да се адаптират към дължимите ориентири, произтичащи от новите исторически реалности и предизвикателства. Това се отнася не само за клониралите се комунистически партии, но и за различните социалдемократически или подобни на тях формации.

Днес историята, епохата, демокрацията, обществото и политиката са осезаемо по-различни. Влизаме ускорено в епоха на постмодерните, постиндустриалните времена, общества, реалии, нрави и обстоятелства. Пробивите и разрывите във или на историята предпоставят невиждани комбинации за статуса и патоса, пребъдността или обречеността на конкретни държави, общества и култури. Това драматично и мащабно се отразява и върху техните политически институции, субекти, техники и практики. Налице са явно разнородни възможности за хипермодерно, постмодерно, модерно, предмодерно, контрамодерно или друго битие на тези субекти. Някои страни, притежавали доскоро модерен статус, етос и патос, днес поради превратностите или заради иронията на историята са върнати доста назад, дори към предмодерни или поне първоначално модерни състояния. Забавеното и догонващото развитие са съдбоносни за историческото настояще или за бъдещето на такива държави и общества. То има съвсем друга логика, различни траектории

в пределите или в атмосферата на глобализиращата се постмодерност. Защото модернизацията в променените глобални условия провокира и стимулира и исторически непознати контрамодернизационни варианти за битието, състоянието и перспективите на отделни страни или общности. Понеже ценностите, нормите, принципите, идеологемите, критериите, инструментариумите и технологиите на “модернизацията” в постмодерното време са различни от валидните, легитимните или пък типичните за Модерността. Те вече не бива да се обвързват фатално и само с “вестернизацията”. В глобалния свят стремително се задават и оформят нови типове цивилизационни и други сблъсъци, регионални капсулирания или доминирания; оформят се драматично-радикално различни планетарни пейзажи, променят се релефи на властови доминации и на съпротиви. Предишните конкуренции, или стремеж поне към блоков паритет, съградени върху основата на идеологически идентификации, почти липсват от идейно-духовната, политическата атмосфера/драматургия. Тази скоротечно и мащабно променяща се панорама изисква нови типове на политическа/социална осмисленост и трактовка, които досегашните, класическите леви партийни програми не дават като съвременен проблемен и инструментален арсенал/заряд.

Новата историческа епоха обуславя и катализира драматични събития в сферата на идеологията и идеологическите конфронтации. С последните две десетилетия на XX век в Европа настъпват тежки времена и изпитания за левите ценности, идеи или идеологии. Вярно, началото

на тези процеси и тенденции се крие още в края на 60-те години на XX век. За Източна Европа обаче те се разризаха близо две десетилетия по-късно. Истина е, че оглушителното оповестяване на “края на идеологиите” се оказва също идеологизиран маньовър, който прикрива прокарването, борбата и легитимацията на едни за сметка на други идеологии под натрапчиво-прокламирано размахвани флагове на деидеологизацията. Идеологията на деидеологизацията, доминацията на претенциите и очакванията за политическа лоялност, коректност или за ценностна неутралност, категоричното изоставяне на формационния подход, за сметка на аксиологическия такъв, вече придобиват особени, исторически непознати, размери или нови роли. На мястото на преди преферирани, дискретно толерирани класови, идеологически подходи и инструментариуми, новата историческа среда обуславя употребата или злоупотребата с формални, технократически и прагматични средства, прийоми, техники и управленски практики. Още Алексис дьо Токвил предупреждава, че прекомерната прагматизация на политическите и управленските решения винаги води до някаква деинтелектуализация, до известна херметизация и измамна изолация на съответни човешки маси в някакви целеви йерархии, които изоставят или смаляват патоса и статуса на т.нар. общо благо. Защото приоритетите на всекидневието помрачават ореола на Идеала, а оцеляването в един “свят-джунгла” не се нуждае от благородство и съвършенство, от възвишени истини и красота на човешките обноски! А нима и днес няма такова нещо?

Това хвърля сянка или отзвук върху логиката, проблематиката, тематиката, аргументацията, тълкувателните методи или техниките, арсеналите, стилистиката и формата на обновяващите се леви програми. То спешно изисква да бъдат умело разкрити, дълбоко почувствани и задълбочено разбрани коренните потребности и основания за неговите (възможни и дори разнолики) употреби, както и тези на вероятните злоупотреби с него - в тяхната смислова или друга тъкан. Промененият идеологически профил или дизайн на партийните програми детерминира, провокира, налага и стимулира неотвратимо цели, съвсем различни и нови верижни реакции, съответни поредици от всевъзможни други промени и особености в цялостното конструиране, в обосновката, и дори в пласмента или консумацията на новите леви идеи.

Неолибералната идеология получава явно исторически шансове и възможности за своето доминиращо присъствие и проява, за пряко или косвено проникване и превземане на смисловите пространства, които преди са били обществено резервирани и дълготрайно обитавани от различни вариации на лявата мисловност, сетивност и прагматика. Тя се оказва най-адаптивна и най-печеливша в съвременната конюнктура. Нейната дискурсивност става решаваща в една епоха на драматични обществено-исторически преобразувания, които ускорено и масивно полагат върху прокрустовото ложе на историческия съд дълга редица от различни характеристики на идеологическото и идеологизираното, на политическото и властово-управленското мислене и действие, които пък са

продукт, отражение, средство или стимулант на всичко онова, което ни е завещано от епохата на Модерността и индустриалната ера.

Независимо от разгула на неолиберализма и налагането на един хиперкапитализъм, базиран върху глобалния пазар; възкресението на едно ново Средновековие или на нов тип социалдарвинизъм; опитите за планетарното господство или за хегемонизъм от една свръхдържава; лявото има своите основания и задължения да коментира и действа за промяна на пулса и орбитата на историческото развитие. Днешният притеснен статус/патос на Лявото изисква спешно да се даде ново и съвременно тълкуване на проблематиката или тематиката, свързани със същността, особеностите, функционалните мащаби и капацитети на социализма изобщо, а и на демократическия социализъм по-конкретно. Такъв анализ е потребен във връзка с дискутирането и на техните релации и потенции към портрета на социалната демокрация, относно екологическия или етическия социализми и прочее. Това съвсем не са абстрактни и схоластични, а фундаментални проблеми за лявото днес.

Например негласната или пък оглушителната конкуренция за доминация или елиминация на всеки един от двата термина реално се свързва с остро противопоставяне на “социалната демокрация” спрямо “демократическия социализъм”. (Подобна баталия е доста валидна и за биографията и релациите на идейните течения или платформи в БСП.) Това е релефно видно, от една страна. Обаче е явно погрешно, вредно и ненужно да

конфронтираме помежду им тези феномени и термини. От друга страна обаче, реално функционират идеи, представи и опити за поставяне на двата термина (или феномена) под общия знаменател на някакво единство, тъждество, на съответна синонимна присъственост или даже функционална неразличимост. Един трети аспект приглушено говори, че “демократическият социализъм” е бил само принудителен маньовър, инструментален вариант за противопоставяне и омекотяване на влиянията/ въздействията на комунистическите версии/практики и социалистическите модели на утопично “идеологическо визионерство”, “историческо инженерство”, “държавно-обществено градинарство” или на разнолико “формационно строителство” в Източна Европа. След като исторически те се дискредитират и провалят, вече няма потребност и от лансирането или “заиграването” (в политически и идеологически дискурс) с проблемно-тематичната материя относно демократическия социализъм, или социализма изобщо. Дори само амортизацията или девалвацията на понятията, които ги означават и възвеличават, са вече достатъчен повод или причина за отказ и бягство от подобна дискусия. Единствено социалната демокрация остава все още някакъв модел, а и тематичен репертоар, които дават някакви възможности за оценяване на левите ценности и идеи в глобалния/хиперкапиталистическия свят.

Естествено, това внася съответни обърквания и недоволства в членските състави или в електоралните кохорти на партията, поради което се нуждае от научно-теоре-

тическо и пропагандно осветление. Една нова програма следва ясно и недвусмислено да покаже и докаже общото и различното, възможните демаркационни линии или припокривания между тези два термина (или феномена). Защото няма демократически социализъм без социална демокрация, но и не всяка социална демокрация винаги (може или трябва да) гарантира или катализира историческо проявление, пришествие и дори възшествие на демократическия социализъм. Тя има много свои лица или роли, невинаги интимно свързани и обезпечаващи наличието и проявлението на демократичния социализъм, при това разбира се съвсем не като някаква историческа формация, а предимно като съответен демократичен, правово-легитимен, еволюционно-реформистки път за дадена проява. Социално-либералният модел например съвсем не изключва, а тъкмо напротив, включва определени варианти, прийоми и черти на социална демокрация, на нейното политическо и гражданско обосноваване или управленско осъществяване в обществото. Те обаче невинаги могат или пък трябва да се свързват иманентно с представите и визиите, а и с преобразуванията, които са присъщи за демократическия социализъм.

Комунистическите идеи, идеали, инструменти, идеологически или идеологизирани етатистко-управленски, или партизирани социални практики се оказват публично дискредитирани и мащабно дезавуирани. Деформацията на ценностите, принципите и инструментариума на свободното гражданско общество, на правовата държава и прочее вече търси своите исторически корекции,

реванши, покрития и реализации отвъд пределите на собствено познатите комунистически трафарети.

Същевременно невероятно скоротечният и широко-машабен крах на източноевропейската (комунистическата) идеология и държавно-обществена практика зримо или невидимо повлича със себе си западноевропейската социалдемократия. Различни модели или управленски практики на социалната държава (зад които се прокарват дори идеите за “демократически социализъм”), дълго властвали, прокламирани като контрапункт на комунистическите варианти, на строителството на различните видове социализми в източната част на Стария континент, се оказват вече в съвсем променена обществено-историческа ситуация. Някогашните отстъпки и социални придобивки, постигнати от левиците на Запад в качеството им на управляващи или влиятелни опозиции в блоковата и идеологическата надпревара бързо почват да се стопяват и изчезват. Те са позволени от десницата като специфичен, дискретен амортизатор или неутрализатор срещу евентуално разпространение на комунистическите идеологии и силно етатистки практики. Днес те вече нямат предишните си причини, предпоставки, условия, арсенали и позиции. Новата властова констелация оставя само някакви надежди за прокламиране на идеите, потенциала, управленско-властовите ресурси и мащаби на една, доста отслабена и идеологически аморфна, социална демокрация. Последната вече започва да се отдалечава или отказва от по-рано поетите ангажменти за практическо осъществяване (чрез парламентарен реформизъм)

на някакви версии за демократично-социалистическо общество, мислене или битие, които дават реални шансове за гражданското общество и възхода на личността. Бъдещето на социалната демокрация и демократическия социализъм все повече се пренасочва към т.нар. етически социализъм, който залага повече на персоналния избор и все по-малко на държавно-институционалните инструментариуми. Самият идеен тонус, практическите въплъщения на пътеводната ценностна триада, политическият авторитет, моралното реноме, обществената репутация, управленческият потенциал и публичното възприятие или не/одобрение на западноевропейската социалдемократия са подложени на тежки удари. Те са изправени пред сериозни и тежки изборни или властови изпитания. Новите реалности обуславят промени в смисъла, значението, обхвата и функционалността на свободата, справедливостта, солидарността; да не говорим изобщо за изоставените все повече в забвение ценности на равенство и братство. Така променената смислова валентност на левите ценности обуславя и коренно нови, исторически непознати програмни търсения.

Тази планетарно и континентално променена картина в балансите на отношенията, властовите конкуренции между “лявото” и “дясното”, между техните ценности, идеи и арсенали, в която потърпевши и губещи все повече се оказват левите се отразява в идейно-програмните брожения, търсения, радикални промени или в зрими отстъпления от предишни, считани съвсем доскоро за наистина непоклатими принципи и истинни парадигми

на лявата кауза. Това преображение на лявото, на динамично мутиращите ориентири и инструментариуми, на политическите реторики и репертоари на левите елити, хвърля обилна светлина към ширещите се все повече недоволства на леви електорати или партийни членски състави от забележимите процеси и тенденции на “одесняване на лявото”. То явно разбулва много неща за “кризите на идентичността” в левите идеи, идеологии, партии, социални движения, дори от тежки упреци към партийните елити за предателство на идеята.

Всяка конкретна лява партия няма свои опоненти и противници само в пределите на националното ѝ пространство. Тя става зависима и уязвима от транснационални политически и други институции, а и от континентални партийно-политически обединения. Защото последните прокарват алтернативни идеи и програмни решения за управление на държавата и обществото, облекчават или затрудняват зависимостта им от “европейския проект”. Европейската народна партия например или политически образувания с либерален натюрел явно противостоят и възпрепятстват на отделните леви партии, особено в страни с кризисно и силно затруднено битие и настояще. Това има и обратна страна на монетата, понеже Партията на европейските социалисти реално дава противоположни възможности, политически аргументи и инструменти за прокламация, отстояване на леви социални идеи или решения.

Всичко това неизбежно поражда, катализира съвсем нови идейни брожения, които надхвърлят тясно националните рамки на присъствие и проява на отделните леви

партии и им предоставя много по-големи възможности и условия за плодотворна комуникация и взаимодействие с други леви и левоцентристки формации или социални движения. Това неизбежно рефлектира и в програмния статут на левите партии днес. То донякъде обуславя осезаемата и нарастваща прилика в програмните позиции и решения по съдбовни проблеми в различните леви партии.

На всички висши международни или вътрешнонационални политически форуми на обновяващите се левици подобни тежки, сложни проблеми и драматични промени се коментират; търсят им някакви отговори в нови програмни ориентири. Успешното откриване на верните координати, по които може/трябва исторически да вървят левиците в непредвидимия, смутен и глобализиращ се свят, са също неотменен дълг и съдбовен залог за хуманизацията на света и човека. Това има своята изключителна важност и значение поради факта, че в новите исторически реалности национално-политическото все повече се оказва обвързано или зависимо от международно-политическото, от континентално или планетарно случващото се днес. Затова и левите преображения не могат да разчитат единствено и само на съобразяване с конкретно-националните специфики, на изводимост от историческата приемственост, традициите и социокултурните черти на политическите практики, феномени, инструментариуми в дадена страна, за да може държавността и гражданското общество да са наред. Ориентири-те, критериите, ресурсите и инструментите за социално ангажираната и национално отговорната дейност вече (в

управлението и опозицията на политическите партии, в т.ч. и особено на левите формации) все повече се задават и отвън, от международното поле, от международните политически алианси и взаимодействия.

В новите динамично-противоречиви промени и исторически реалности Социалистическият интернационал, както и Партията на европейските социалисти притежават не само огромен потенциал за историческо и политическо съхранение, утвърждаване и дори развитие на лявото. Те са субекти, но и гаранتي за историческата пребъдност на хуманните и социално значимите ценности, норми и принципи. А подобен радикално променен пейзаж в релациите и взаимодействията на левите партии и социални движения следва да намери конкретни и ефективни отговори на историческите, политическите, икономическите и културните предизвикателства и преобразувания и в обновените програмни ориентири и послания.

Ерозията на националната държава и крушението на социалната държава от модерен тип (в резултат от залежа на индустриалното и изгрева на постиндустриалното общество, с всичките, произтичащи от този преход, комплексни и противоречиви последици или опасности) предпоставят нов тип политически дебати, социални и управленски технологии, защото още нямат съвременни и достойни заместители. В епохата на трансгранични, транснационални, трансдържавни процеси и тенденции, когато наддържавните феномени и институции получават невероятни бонуси в сравнение с държавните, политиката неминуемо следва да промени своите логи-

ки, обхвати и репертоари на действие. Национално-държавната обособеност или пък самодостатъчност вече се оказват твърде уязвими, недостатъчни, амортизирани като валидност и гаранция за многостранен просперитет и историческа пребъдност, ако не кореспондират на променените исторически и международни реалности, процеси, тенденции или закономерности на глобалността. Политическото и социалното програмиране радикално променят своите облици, възможности, ресурси, мащаби, техники и инструментариуми.

Прокламираните или рекламираните “картини на света”, на отделни региони, държави, общества и култури, които господстващият днес неолиберален модел на глобализация безпрепятствено произвежда и конвейерно имплантира в масовото съзнание, поне засега се оказват твърде силен дразнител и непреодолимо препятствие за възможностите на лявата идея и прагматика в сферата на управлението или в опозиция. Защото, за съжаление, на практика все още няма универсален модел (или плуралистични модели) на ляв проект за глобализация, в който социалните ангажменти, хуманните инструментариуми да конкурират и преодоляват сега неограничено върлуващия неолиберален модел на прекомерно опазарена, комерсиално-спекулативна или антисоциална, човеконенавистна глобализация, която ощетява мнозинството държави, общества и култури, а облагодетелства само малцинството от силните или властелините в съвременността ни. Този господстващ днес модел прокарва пъртините и прокламира магистралното движение към

един свят, който е силно подвластен на социалдарвинизма, атомизацията и отчуждението, неконтролируемата индивидуализация и меркантилност, които са контраверсни и фатално опасни за лявото, както и спрямо житие-битието и перспективността на обществения и нравствен човек.

Вероятно ще е нужно известно историческо време, за да стане възможно сътворението на такъв ляв, алтерглобалистки проект, който да сплоти и мобилизира около и чрез себе си обновените левици в света, в Европа и в отделните региони или национални държави. Или, както е по-редно и вероятно, да се формулират и задействат различни алтерглобалистки, в т.ч. и леви проекти за радикално преустройство на света, за една нова демокрация, подходящи за един плурализиран, но и твърде взаимосвързан свят. Поне засега обаче антиглобализмът или раждащият се по-скоро стихийно, спонтанно и доста неорганизирано алтерглобализъм не отговарят напълно на потребностите, интересите и идейните стратегически ориентири на лявото, дължимо за XXI век.

Днес “отвореното общество”, “свободният пазар”, както и явно неподозирани огромните възможности за трансфери на идеи, ценности, еталони, стоки, човешки индивиди и маси или на нови икономически, политически, социални, културни и гражданско-обществени практики обуславят различни предизвикателства и препятствия пред мутиращите леви, идейно, кадрово и организационно проявяващи се, партийни или електорални субекти и идентичности. Неочакваните щрихи в портрета на човечеството остават извън обсега, вниманието

и загрижеността на обновеното ляво. Те също следва да намерят подслон, комфорт и уют в тематиката, смисловостта и в инструментариумите на новите програми.

Ограничаването на националния суверенитет на държавите, в замяна на тяхното спешно интегриране и комплексно взаимодействие по съдбовни или значими проблеми и процеси, предпоставя, изисква и катализира радикално променени отношения и действия към завещани ни от миналото или от историята идеологемии и стратегемии. Блокното капсулиране, отграничаване и тотално мобилизиране по идеологически признаци се оказват ненужни в плурализирания ни свят. В глобалното пространство сигурността вече надхвърля потенциала и арсеналите, на които ревниво са разчитали националните държави и политическите доктрини от епохата на Модерността или в индустриалните общества. Съпричастието към или даже съучастието с довчерашни идеологически противници, държавно-политически блокове и опоненти, невинаги се възприема от определени човешки общности в контекста на духа и логиката на съвременните предизвикателства или процеси; съобразно тенденциите и условностите на глобализиращия се сега свят. Това вече предполага известно идейно-духовно брожение и преобращение в левите партии, в политическия, управленския или опозиционния манталитет и маниер на техните лидери, елити, кадри, членски и електорални състави. Това невинаги става без сътресения, конфликти или драматични съпротиви срещу новостите. Бързите или радикалните промени предизвикват понякога и

рязко повишаване на вътрешнопартийната температура. В обществената практика се забелязва, че има осезаема нужда от доста нови модуси за адекватно проблематизиране, тематизиране, аргументиране, интерпретиране, пропагандиране, комуникиране и мобилизиране, особено на левите партийни формации.

Една бъдеща обединена Европа се нуждае от съвсем друг тип на своя система за сигурност, както и от мутиращи релации с останалите системи за сигурност, действащи на регионален и особено на глобален периметър. Конкретното и дори декретираното отслабване на отделни национални държави за сметка и в полза на комплексното подсилване на интегрирана Европа се превръща в исторически непознат маньовър. Настоящият статут на алианс като НАТО исторически/практически не може дълготрайно да обслужва и, още по-малко, ефективно да отговаря на исторически предизвикателства, задаващи се тенденции, нужди, интереси, стратегически цели или дори на тактически маньоври, които интегрирана и обновена Европа може или трябва да си поставя като кардинални цели и сценарии за утрешния глобален свят. Защото такава, силно променена и усъвършенствана, система за сигурност би могла да бъде изумително могъщ и стабилен гарант за “европейската мечта”, особено за нейните социални идеи, ценности, значения и роли, които са най-импониращи и възможни за левицата. Една подобна всеобхватна, мощна с кадри и арсенали, континентална система за сигурност (третирана повече в широкия, а не толкова и само в тясно-милитаристичния ѝ

– като мироосигуряваща, мироподдържаща и мироналагаща сила в свои или в отвъд континентални пространства - контекст) би спомогнала мащабно и за гарантиране на относителната независимост или стабилност на европейското икономическо и пазарно пространство, както и за просперитета и хуманизацията на социалните реформи или конкретни и прагматични политики, които европейските държави или гражданските им общества може и следва да формират и отстояват. Тя може да противостои ефективно на сегашния трафарет на САЩ за брутален “износ на демокрация”, за повсеместно налагане на американските ценности, норми, стереотипи и представи за държавно-обществено развитие. Тя може да бъде стабилният защитник и срещу сегашната културна инвазия на американската маскултурна продукция, заливаща и профанираща (планетарните и континенталните) духовни територии. Затова едни нови леви партийни програми може и наистина трябва да дадат ясен, публичен, аргументирано-обоснован отговор на подобни казуси или колизии в обществената и вътрешнопартийната сфера. Те следва да разкрият потребностите от, както и логиката на тези промени, на непознатите (или привидно, превратно показани и разказани, или “разобличените”) предизвикателства, но също и новите изпитания, непознатите досега друмища, цели и задачи за обновеното ляво, които имат сега съвсем различни потенци, силуети и функции.

Необходимостта от подобна нова система за сигурност произтича и от едно съвсем друго обстоятелство.

Досегашната история, свързана с господството на идеите, манталитетите и маниерите на Модерността, Националната държава, а и на обслужващите ги военнополитически блокове, винаги е давала широки простори на съответни заплашителни, ултимативни, императивни и брутално-репресивни инструментариуми за уреждане на дадени политически спорове. В нея диалогичността и консенсусното начало са имали по-малка роля и значение. Това е било валидно също и за инструментариума на политическите партии, в т.ч. и левите. Този инструментариум днес все още пълнокръвно присъства в арсенала на външнополитическите действия на САЩ, които твърде често прибегват до оръжията на монолога и насилието (афиширано или дискретно). За разлика от тях нова обединяваща се Европа все повече залага на диалогичността, на консенсусните прийоми за постигане на дадени стратегически и политически цели, сценарии, резултати или ефекти. Европа упорито върви към прокарването и легитимирането на доста по-коректна, толерантна или диалогична политическа култура. Кое то означава, че в новите програмни ориентири и послания подобна специфична отлика на европейския от американския политически стил следва да намери още по-ясни, категорични и недвусмислени изрази. Не друг, а най-вече обновените левици са заинтересовани и способни на подобни радикални преобразувания в технологията на дискусиите.

В един свят на разрастващи се несигурности, тревоги и опасности новите програми трябва да изложат визията

и инструментариума си за комплексно и съдържателно постигане, гарантиране на желаната или дори на дължимата национална сигурност. Вече не са касае за някакво редуccionистко и профилирано разбиране или ползване на термина, явлението или институцията, които пряко и косвено са обвързани или свързани със сигурността. При това, в условията на все по-променящ се национален суверенитет, на засилен транснационален поток и трафик на тревожни и опасни влияния, на потребност от гарантиране и съхранение на културния ни идентитет, се изискват доста спешно нови идейни и инструментални отговори и решения за предизвикателствата.

Историческото време днес е с прекалено ускорен и неравномерен пулс. Предишните монолитни, дори изглеждащи като монистично-универсалистки по претенциите си, политики днес са ненужни или даже вредни. Някогашните, прекомерно идеологизирани, управленски и политически логика изглеждат като “бронирани” (революционни или еволюционни) средства за прокламацията и претворяването на някои единствени, последни и най-висши Истини, на някои Идеали, на национално (модернизационно) оправдани и даже националистично-себични стратегии, които нямат никаква конкуренция или алтернатива в задаващите се простори на Бъдещето, Историята, Битието, Духа, Обществото, Прогреса, а и за Човечеството като цяло. Универсалистко-тоталитарният патос, който приижда от наследствата и заветите на Просвещението, от фундаменталисткия и фундаменталисткия етос на Модерността, зримо или невидимо присъс-

тва в социалното време-пространство на миналото. Той върлува и буйства във всички видове идеологии, политически рационалности или управленски техники и прагматики. Духът на монизма, демонстриран или перфидно укриван, тогава е просмукан навсякъде в пределите на модерното политическо.

Днес политиката с главна буква естествено и безвъзвратно сякаш е сменена от историческа вахта от много или различни, понякога дори противоречащи си, секторни политики. Координацията и зависимостта на доста от тези отделни секторни политики от някои външни фактори и институции често дори са толкова големи, че влияят върху облика на цялостната политика на дадено държавно управление. Притеснените и отслабващи национална и социална държави вече не могат да разчитат само на някаква единствено-истинска, прокламирана за безпогрешно-вярна Политика. Те вече попадат в капаните на новите, глобалните предизвикателства, нрави, обстоятелства и условия, където все повече зависимостите, обвързаностите, непредвидимостите, рисковете и случайните обрати стават всекидневие и историческа неотвратимост. А това няма как да не се случи в един динамичен (плюрализиращ се или плюрализиран, взаимнообвързан или взаимозависим) свят, където липсва достатъчно (или никакво конкретно) време, място само за някаква си, автарктично действаща, монистично самовлюбена и стремяща се да унифицира всичко останало, Политика. Свят, в който почти всичко е съдбовно поставено под знаменателя на някакви могъщи, зрими или невидими, глобални и тран-

снационални, потоци, процеси, тенденции. Свят, който е “игрално поле” за действието на световни институции, които дискретно или безогледно-демонстративно пред-решават с лекота, бързина и мащабност настоящето или бъдещето, даже съдбата на цели региони или на държави, общества, култури, нации и народи.

Един такъв свят, независимо че сега е доминиран и дирижиран от неолибералната политическа менталност, сензитивност и прагматика, не оставя Лявото в положение на обречена жертва или на невинно потърпевшо от капризите на Историята. Лявото е органична и значима част от логиката, драматизма и постиженията/провалите на предишната епоха. То и обуславя, съдейства или някак спомага за настоящото “положение на нещата” в променения и променящия се днес свят. То носи своите отговорности или дори вини за днешната съвременност. Досегашната забележителна биография и настоящият статус на Лявото имат “приноси”, блуждения, търсения, опити, отстъпки, прегрешения, както и не/оправдателни причини или неоповестени публично мотиви и интереси от днешните си отношения, реверанси и прояви пред устрема на неолибералния дискурс в политиката, икономиката или културата.

Освен това Лявото не бива да се вживява само в ролята на жертва на Историята, защото то винаги се е стремяло да бъде и нейн Демиург. В новите постмодерни времена, обстоятелства и обществени нрави креативният или корективният потенциал на лявото не е невъзможен, нито трагично осъден и фаталистично обречен. Тъй като

Историята е отворена за различни възможни пътища на своето развитие, то Лявото има нови и позитивни възможности, нови шансове и различни ресурси. При това не само за да се впише пасивно-жертвено в контекста, но и да преобрази явно логиката, модела и въплъщението на глобализацията в един по-хуманен контекст и социално ангажиран модус на проява.

Днес още има политически лидери, дейци и партийни членове от различни формации на левицата, които обясняват действията или бездействията си със зависимостта си, с лимитирането на властово-управленските си логик и инструментариуми, с липсата на успешни конкурентни институции и сили. За тях исторически-доминантна, макар и конюнктурна, е безалтернативността на логиката/инкарнацията на неолибералния дискурс и сценарий на глобализационните процеси и тенденции в нашата съвременност. Подобни обяснения, оправдания и “волни заигравания” с такъв идейно-логически или прагматичен модус на глобализацията, който се представя, валидизира и легитимира като универсален и безалтернативен, са некоректни. Те са прекалено опасни, вредни – икономически, политически, социално и морално-културно.

У нас сега има леви и левоцентристки формации (партии или движения), лидери или дейци, които доста формално и декларативно “ксерокопират”, а и доста ентузиазизирано пледират за прилагане на западноевропейски варианти, или за използване на успешно доказали се политически инструментариуми в постановката и

решаването на ред злосторителни проблеми, граждански колизии и социални конфликти. В стремежа си “да изглеждат европейци”, те прекалено едностранчиво и повърхностно възприемат, оценяват, осмислят и пренасят на родна почва образци и характеристики, присъщи за чуждестранния опит. На пръв поглед, на външност или по артикулативно-комуникативните си прийоми, такива (елитарни и персонални) субекти изглеждат сякаш напълно съвременни, модернизирани, обновени; дори във впечатляващ унисон с постмодерните веяния и вариации на идеи, ценности, норми, принципи и инструменти за лявото присъствие и проява в новия свят. А подобен манталитет и маниер говорят, ако не за друго, то поне за едни доста прозиращи техни провинциални комплекси и възможности. Този тревожен или дори опасен провинциален синдром в мисленето и действието на подобни леви елити и важни техни персони вреди на самостоятелността, самочувствието и креативността на левите партии.

По дълбоката си същност те обаче доста компрометират онази постмодерна лявост, която се стремят да валидизират и валидизират. Защото, от една страна, прекомерно бързо, неосъзнато или умишлено и утилитарно, капитулират пред неолибералните влияния и въздействия върху днешната лява идентичност в света, Европа, а и у нас. От друга страна, подобно посрамване на постмодерната лявост се осъществява и понеже такива субекти забравят или изоставят един изконен завет на постмодерното - плурализъм, отстояване на правото и възможностите за историческа проекция на самобит-

ността на всяка идентичност. Защото в своите “папагалски ефекти” и политически актове такива лидери, дейци или партийни членове пренебрегват и омаловажават значимостта на конкретни национално-специфични характеристики, потребности, интереси, цели, идеали и планове, които не само не са напълно обречени, а трябва да намират нови възможности в новия свят. Докато някогашните партийно-политически лидери или дейци бяха прекалено обвързани и дори верноподаници на каузата за национално-държавното (донякъде обусловено и силно ограничено от блоковите йерархии и координации), днешните твърде бързо се преориентират към подмяна на национално-държавните приоритети и специфики, на потребностите и упованията на конкретно гражданско-общественото за сметка на космополитно политическо мислене, чувстване и поведение.

Една подобна, радикално отдалечаваща се от така привичното за миналото, картина, естествено, провокира своите (нови или преиначени “вечни”) проблеми, дилеми, колизии и драми пред политическата, в т.ч. и лявата партийна мисловност, пред променящото се нейно (светско и светово) чувстване и практическо действие за промяна и очовечаване на света. Разбираемо е, че подобни постановки или дискусии по такива въпроси и предизвикателства намират първите си отговори в новите програмни ориентири и инструментариуми на обновяващите се левици.

Дълбок исторически разлом е прокаран и от новите разбирания или възможностите за практическо присъс-

твие на социалната държава. Ерозията на предишната национална държава, както и крушението на социалната държава от модерен тип предпоставят нов тип политически дебати, социални и управленски технологии, които нямат своите леви, съвременни и достойни, заместители. Списъкът на доскорошните социални права, привилегии и услуги все повече се редуцира, в т.ч. и при управлението на леви правителства. Транснационалните пазари, остоководяването на всичко вече реално, зримо или пък невидимо, променят мащабно и радикално условията, изискванията, критериите, инструментариума, прагматиката и рационалността на социалните политики в епохата на постмодерното общество и облика на неговата демокрация. Социалните мрежи, а и социалните чадъри в модерното и постмодерното общества притежават различни модели, употреби и злоупотреби с тях. Променят се драматично естеството, съдържанието, формата, инструментариумът, диапазонът и темпоралните срокове на социалните ангажименти на държавата към активните граждани или спрямо крайно нуждаещите се индивиди, към хората в тежко социално или неравностойно положение, към различни други човешки общности. Политическите спекулации с природата на лявото се преумножават. Защото лявото вече трябва да отстоява или да утвърждава постигнати социални права и свободи на отделния гражданин или на съответни социални групи. Това дава възможност то да се квалифицира като ретроградно или дори консервативно, а не като прогресивно отворено, настроено и активно подпомагащо оно-

ва ново, което тъкмо отвореният неолиберален глобален пазар предлага, изисква и налага. Подобни спекулации смущават или направо объркват немалко хора. А всичко това пък неумолимо изисква и актуализирана, перспективна програмна обосновка и решителни отговори на тези проблеми, промени и реалии.

Преферираните/толерирани социални политики, ефективността и мащабите на някогашните управленски модели или пък на социално-осигурителните мрежи и инструменти вече се оказват твърде немощни, невалидни или недалновидни като приложен инструментариум в един, съвсем променен свят. Променените ландшафти на живота в социума и отделния индивид сега вече явно изискват други лостове за социално ориентиране и ангажиране на политиката, управлението, за демокрация с “човешко лице” и прочее. Някогашната мащабна логика на западната социалдемокрация в сферата на социалната държава, отразяваща или прокарваща една грандиозна и дълготрайна гражданска загриженост, подчинена на ангажименти “от люлката до гроба” на отделния индивид или за отделната личност, сега вече се променят драстично. При това акцентът вече пада върху самодейността, активитета на конкретния човек, върху стремежите и опитите на държавата да му осигури поне равни шансове за старт, но не за условията и резултатите от неговото социално присъствие и проява. Държавата все повече може и следва да се минимизира, да “дезертира” от доста свои предишни ангажименти, роли и присъствия спрямо житие-битието на отделния човек. Днес вече “социал-

ността” и социеталността на политиката или управлението, които са присъщи за модерния или за постмодерния тип държави, институционалните им въплъщения и легитимни структури притежават несравними характеристики. И това е неизбежно, тъй като естеството и спецификата на кардинално значимото отношение, това, което е между “публичното” и “частното”, е драматично и драстично променено - в полза на частното. Ускорено и твърде мащабно държавната или пък общинската собственост попадат под контрола и напълно в обятията на ненаситната частна такава. Това променя статуса/патоса на социалното. В един глобален свят, ръководен от фикционността за приватизация на всичко, за повсеместно маркетизиране на всичко, несъмнено границите и възможностите на новата социална държава неудържимо се свиват, като знаменито познатата ни “шагренова кожа”. В такъв свят не само и толкова фискалната политика, бюджетирането на социалната сфера все повече стават фатално зависими или жестоко редуцирани от всичко онова, което се задава или налага отвъд пределите на държавата и социума. Те силно се променят и от новите дисбаланси между формите на собственост, на тяхното управление, контрол и експлоатация от свои или от външни и чужди ползватели. Самият дух на социалните грижи и ангажименти, самата смисловост и полето за социална справедливост и солидарност променят своите валенции и потенци в новите реалии.

Днес безскрупулно и безогледно се накърняват или нарушават естествените човешки права, а и гражданс-

ките свободи на личността. Това е следствие от (неолиберално режисиран и агресивно дирижиран) взаимосвързан и взаимозависим, динамично отворен свят, както и на доминиращия в него и безогледен в ламтежите си свободен пазар, от прекомерната икономизация на всеки и остокородяването на всичко. Опазаряването води до опозоряване на скрижални ценности/графарети на цели общества, култури, човешки общности. В резултат на това патологията, а дори и социопатията в дадени (заразени или “болни”) общества, криминализацията и корупцията, ерозията на автентичната култура, стимулирана от инвазията на масовата култура, богатството или бедността, перспективността или обречеността никога досега не са притежавали такива драстични или драматични разлики, присъствия и кошмарни последици за социума като цяло и за индивида. Осезаеми са жаждата, фаталната потребност и фундаменталният интерес от нови идейни и практически решения на тези предизвикателства и реалности.

Прокламираните някога като еманация индивидуални човешки права се оказаха невъзможни за своята пълноценна реализация. Затова се очертава специфично връщане към колективните права и свободи. Това ясно се забелязва в борбите по узаконяването на равноправието, равнопоставеността и паритета на представителност на половете или на малцинствата в управленските системи на сферите на социален живот.

Отвореността на “свободния пазар” върви за ръка с ужасяващите проблеми, колизии и истински кошмари

на безработицата. Сегашната глобализация гони само печалбите, ефективността, рентабилността, без оглед на цената или на съдбата на онези, които са жертва на такива подходи. Трудът, една от най-висшите ценности за Модерността, която се включва в регистрите и репертоарите на националната/социалната държава, днес вече е с коренно променен статус и патос. Виртуалната икономика, трансферите на електронни финансови и парични потоци, които почти обезсмислят или силно принижават ролята и значимостта на класическата реална икономика и производството на стоки и услуги, вече сякаш не се нуждаят от предишната стойност, роля и значимост на човешкия труд. Икономиката на знанието и прилагането му в бизнеса вече дезавуират предишните представи за същността и спецификата на труда като ценност. Ригоризмът на модерното мислене е подменен от утилитарно-хедонистичния етос на постмодерната менталност и сензитивност. Рутинните модуси на труд вече явно се заместват (твърде главоломно или скорострелно) от творчески и високотехнологични негови вариации, които съвсем не се нуждаят от предишните канони за работна сила. Самата глобалност паралелно произвежда не само мобилност, но и неவிжданo, доскоро нечувано, закрепостяване на хора. Тя провокира и драматично изпадане на индивиди или общности от предишните им социални пространства, позиции, статуси, придобивки и облаги; провокира временно или дълготрайно загубване в социалните лабиринти. Това също обуславя радикални и динамични промени или преобразувания в облика,

статуса, потенциала и патоса на класово-стратификационните структури, както и в естеството или спецификата на персоналните екзистенции.

Постмодерността ражда исторически непознати за Модерността нови възможности и форми на меркантилно-користно възползване от обществени фондове и различни ресурси на националната/социалната държава. Част от тях са свързани с появата и развитието на готовански манталитети и тунеядски маниери на съществуване, които аморално и противозаконно облагодетелстват едни за сметка на всички останали граждани или членове на обществото. Разчитайки на спекулативно и нелегитимно възползване от социалните фондове, немалко индивиди или конкретни човешки общности умишлено/системно не желаят да се ангажират дълготрайно или епизодично с трудови функции, а живеят в ущърб или на гърба на обществото. Това ражда съвсем нови типове социални проблеми, противоречия, колизии, конфликти, бариери, предразсъдъци, които прекалено затрудняват националната/социалната държава. Някъде това провокира радикални промени, корекции или пълни отмени на предишни либерални форми и техники в социалните програми, за да мобилизира и принудително да вкара такива провинили се хора в “правия път”. Другаде то вегетира поради меркантилността на управляващи елити и цялата политическа класа, които меркантилно разчитат на изборните гласове на такъв явно корумпиран пауперизъм. Новите лумпени основателно или безочливо предявяват неизпълними претенции или очаквания към държавата

и обществото. Според тях последните, Управлението и Властта са им “задължени” и трябва да изпълнят незабавно отговорностите/задълженията си, независимо от естеството и конкретиката на условията, трудностите и ресурсите на социума. Паралелно с това се формира тенденцията на оправдаване или омаловажаване на антиобществената и противозаконната проява на такъв контингент. Незачитането на законността, пренебрегването на обществените и гражданските задължения се превръщат в масов и всекидневно затрудняващ управлението на всяка държава феномен. Криминализацията на такива индивиди/общности се представя от тях като единствена алтернатива за оцеляването им. Макар често да е налице паралелно консумиране на социални помощи и дискретно или арогантно участие в “сенчестата” икономика. Това естествено взривява останалите данъкоплатци, още повече, когато визираният контингент не поема или отказва да си плаща задълженията към държавата. То дава възможност и простор за бързото разпространение на консервативни и неолиберални вкусове, ориентации, нагласи, трафарети, които още повече усложняват мисията, а и дейността на социалната държава. Маргиналите, аутсайдерите на социалните промени и реформи намират своите оправдателни атакуващи версии или аргументи срещу Властта. Инфилтрацията на огромни или нелегално растящи имигрантски или мигриращи маси в дадени страни или общества, макар преди да е била поносима и безопасна, изведнъж се превръща в едно огромно бреме и крупна опасност за гражданския мир,

правовия ред и социалния живот.

Всичко това силно удря по политиките за заетост, за премахване и за ограничаване на главоломно растящите проблеми с безработицата, а незаконният и нелегалният дъмпинг на работна ръка се превръща в канон на глобално-неолибералния дискурс. То уронва престижа и смалява възможностите на всяка една социална държава. Предишните гаранции, придобивки за нормиране на работен ден и за останалите трудовоправни договорености или постижения вече безпощадно се орязват или дори напълно се премахват. Търсенето и предлагането на евтина работна сила придобиват нови измерения, нови техники или практики на своето удовлетворение. Дори и левите управления вече са принудени да прилагат рестриктивни мерки, ако искат да оцелеят в глобалната надпревара. Репресивността и конкуренцията придобиват антихуманни параметри и зловещи изображения в един “отворен свят”, който се рекламира патетично като най-демократичния или добрия.

Компликациите за социалната държавата идват и в друга посока. Застаряването на населението, бурната емиграция и текучеството на работната сила, незаконосъобразните възнаграждения или укриването на отчисления към държавата от страна на работодателите и прочее обуславят ниски предстоящи пенсионни осигуровки или плащания. Това води до противопоставяния между поколенията, до ейджистки нагласи и ориентации на изолация или поне на дискриминация на представителите на съответни генерации, на полови и други общности

в пазара на труда, към възможностите за кариера и за равно заплащане.

Социалната държава се дискредитира и спрямо политиката си в сферата на здравеопазването. Последната е подложена под ударите на тотална маркетингизация, на въвлечане в сферата на непрестанна пазарна конкуренция, което прави все по-скъпо и недостижимо медицинското обслужване за огромни маси. Реформирането на медицинското обслужване все повече губи социалния си контекст и значимост, за сметка на пазарните си визии. Неправомерното ползване на здравните фондове, спекулативните игри между доставчици и дистрибутори на медикаменти провокират тежки ситуации с някои контингенти от болни, които взривяват обществото. Меркантилизирането на здравните услуги, както и престъпното изнудване на пациентите, на нуждаещите се от помощ са всекидневен феномен. Биологичното здраве, психичният статус, физиологичната конституция на отделния индивид или на цели социални групи се превръщат в пазарен критерий и прицел за новите интервенции на пазарната логика. Здравният статус се оказва и входна виза за едни или други полета, или йерархии и кариери в социалното, или икономизираното пространство. Възможностите на определени генерации, социални групи да си позволят/ползват високо качествено здравеопазване, профилактика, стационарни, извън- и следболнични медицински услуги стават явни, а за другите хора те са все по-мрачни.

Бъдещето на фармакологията, генното инженерство и развитието на биотехнологиите внасят съвсем нови, не-

винаги и не само толкова оптимистични нюанси. Това драматично и драстично влияе/въздейства върху цялостното настроение, самочувствие, обществено присъствие, върху приемането и отхвърлянето на субекти с нормално/увредено здраве в социалното пространство на конкретни страни и региони. То поставя нови задачи, препятствия пред социалната политика, а лявата политика трябва да намери съответни решения. В глобалната надпревара и епоха от значение е и количеството на населението или на работната ръка, но преди всичко “качеството” им, дори и в позицията им на здравословен и пълноценен (човешки или професионален) материал и прочее.

Глобалният свят има остра нужда от постоянни информационни иновации. Това отваря широко врати пред префериране и толериране на образованието като фундаментално значимо за съвременното време. Инвестирането в образованието се превръща в поле за конкуренции, за гарантиране на професионално-квалифициран и способен на мобилност потенциал, който да обезпечава динамизма или растежа на пазара. Формирането и форматирането на трудовите ресурси в модерното, индустриалното общество също залага доста много на образованието. Но днес последното има по-други цели, задачи и сценарии за своето разгръщане или масирано приложение в коренно нова действителност. Образователният ценз, професионално-квалификационният статус, многообразието от възможности, дарби и способности на индивида да се впише, участва в различни социални роли и контексти се превръщат във фатална ценност, инструмент, и дори

гаранция за неговата кариера. Повсеместната компютър-ризация, въвеждането на високите технологии в образованието и просветата, дори и чуждоезиковото обучение вече се превръщат в категоричен императив за нормалната или перспективна политика/управление в тази сфера. Но това не решава всички проблеми с формирането и извайването на човека, на неговата индивидуалност или личност в хуманен контекст. Потвърждение за това е рожбата и символът на Постмодерността - Интернет. Той създава неподозирани мащабни възможности и условия за информиране, но не и за правилно, социално ангажирано и хуманно възпитание, облагородяване на своите потребители. Самият софтуер се оказва специфично поле на социални неравенства, дискриминации, репресии или пък за явни предпочитания, фаворизации на определени ценности, норми, принципи или проекти.

Неолибералният дискурс открива, прекомерно шумно рекламира индивидуално-кариерните аспекти на подобни потребности, интереси, планове и сценарии. Той обаче умишлено прикрива тъмните страни или зловещите ефекти на масираното приложение и експлоатацията на тези процеси, средства и тенденции. Чрез политическите си стратегии и управленските си практики този дискурс ги имплантира в масовото и персоналното човешко съзнание и начин на поведение. В един тотално опазарен свят вече не само и толкова възпитанието, колкото и преди всичко обучението/образованието се превръщат във високо котирани и “конвертируеми” стойности за настоящето или бъдещето на индивида. Така образованието, заедно

с буйстващата масова култура/субкултура, се превръщат във вероятни пространства за своеобразно профилиране и понякога дори за осакатяване на човешката душевност и духовност. Еволюциите или даже кризите в междуполовите и семейно-брачните отношения, редуциите на възпитателните потенциали на днешното семейство, неспособността на училището да ги компенсира също тежко резонират върху проблемността и трудностите на възпитанието. Срещу подобни опасни възможности или ефекти левите социални политики следва да търсят някакви нови и оптимални инструменти, контрамерки.

Глобалната съвременност обуславя и стимулира бум на различни фундаментализми, подем на радикални, спонтанни или организирани екстремистки съпротиви, безогледни спрямо жертвите и цените борби. Тероризмът може би става заплаха №1. “Студената война” вече е приключила, но новите версии и поколения на Войната съвсем не са само някакъв увехнал експонат от музея на Историята или от Спомена на по-старите поколения. Те явно са тревожна или опасна всекидневна реалност в този свят. Двадесетият век остави след себе си неவிжда ни последици от различни и разнородни войни, но следващият го съвсем не обещава да се лиши от тяхното присъствие, от услугите им в полза на някакви меркантилни и антихуманни идеи или химери. Ценност като мира се употребява/злоупотребява по всякакъв, дори и по най-аморален маниер. Иманентно присъщата на истинската демокрация ценност като тази на съпротивата днес, повече от когато и да било, има нови лица, герои, сцени,

реквизити или даже репертоари за своите исторически и драматични изпълнения. Гражданското неподчинение, възпято от един американски писател със съвсем не ляво мислене, днес се превръща в инструмент и упование за много социално ангажирани и протестиращи индивиди или човешки общности срещу сегашната глобализация.

Мутиращите днес леви партии/идеологии следва да открият и обосноват своите теории и инструментариуми, технологии и практики за гражданско неподчинение и социална съпротива срещу Властта, която не се интересува от нищо, освен от своето възпроизводство. И това следва да са такива обществени и граждански съпротиви, които отварят проход към разбирателство и мирно съвместно съжителство между различни страни, общества, култури, цивилизации и религии; дори между сега противостоящи си социални стратификационни слоеве. Взаимосвързаният и “отворен” глобален свят предпоставя и изисква появата и на едно космополитно, на планетарно гражданско общество, което да е в явна служба на солидарността, справедливостта, свободата, мира и благоденствието на човека (като род и индивид), а не на проекти, инициативи, институции, действия, които облагодетелстват облагодетелстваните и без това от сегашния развой на глобализацията.

Макар на Изток почти да е табуирано да се говори за класови ценности и борби, именно от Запада, от либерално-демократични и неолиберални или неоконсервативни умове, вече по-често идват и нови признания или идентификации за такива променени феномени. Те вече

нямат почти нищо общо с предишните класови идеологии, арсенали и репертоари на обществени неподчинения и граждански съпротиви. Но търсят в и чрез себе си нови възможности за възкресение и възшествие на социално значими ценности, каквито са Равенството, Братството, Свободата, Справедливостта, Солидарността, Мирът и други подобни. Срещу неолибералния неодогматизъм, прокламиращ светло бъдеще за способните, а не на всички хора, както и безочливата или перфидната социалдарвинистка версия за преимуществата на глобализацията, която обрича на мизерия и безбъдност огромни човешки маси, днес вече се противопоставят нови утопии, доктрини или теории. Някои от тях са свързани с историческата перспективност/полезност от подготовката и осъществяване на нови, дори революционни реформи, от “демокрации на Демокрацията”, от неизбежното избухване или възплъщението на Радикална демокрация, непознати досега Революции на Братството, Революции на Равенството, та дори и от уникалните или невиждани Световни революции на Жената, които да хуманизират повече света.

Макар доктрината за “цивилизационните сблъсъци и войни” да е конструктивистка версия на определен тип политическо/идеологическо мислене, да е даже и негово оръжие, което има своите разнородни (теоретически и практически) противодействия, тя масирано се прилага от властелините на Новия световен ред. В регионален или планетарен контекст днес антиглобализмът демонстрира своите доста грозни и кошмарни лица. Обаче алтерглобализмът, в т.ч. и особено пък левият такъв, все

още нямат свой кристализиран облик и сполучлив статус, нито дължимата програмна версия или инкарнация. Днес анти- и алтерглобализмът са на етапа на своето спонтанно и стихийно раждане и присъствие, но още сега те показват и свои черти, които очертават тяхното значимо присъствие в бъдеще. Понякога по-чевръсто, макар и по-грубовато, анти- и алтерглобалистките прояви и действия вече се възползват от потенциала/инструментариума на нашата съвременност. Понеже високите технологии, деидеологизираната съборност на хора, без различие на своя расов, етнически, конфесионален, полов или друг признак и принадлежност, не са вече само в полза на властелините на глобализацията. Те са на разположение и в употреба също и на техните противници или поне на онези, които мечтаят за едни други версии на хуманизирана и социално ангажирана глобализация. За всички тези премеждия и превратности в Историята или на човечеството остро са нужни обаче и нови типове партийни програми - съзвучни, хуманни и ефективни на повелите на времето и нуждите на битието ни. Те трябва да легитимират една съвсем друга смислова вселена, един различен и печеливш инструментариум за смислено общуване между различни човешки общности и идентичности, населяващи нашата планета Земя.

Днес отново изниква въпросът каква партия е лявата? Това обаче не е въпрос от онази, твърде брадясала и неизменна идентификационна материя, която съдбовно и болезнено вълнува една част от членската маса във връзка с това дали БСП е социалистическа или пък трябва да е

социалдемократическа формация. Това, най-вече и преди всичко, е проблемът относно статута на тази партия във връзка с това дали тя все още е масова или пък ускорено се превръща в клиентелистка, или даже в някакъв друг тип политическа (но дали вече е и класическа лява?) партия. Защото съществува напълно реална възможност левите партии да изгубят предишния си идеен или граждански патос и обществен статус. За да се превърнат вече, по-бавно или по-ускорено, определено от масови партии предимно в някакви си, прекалено идейно-аморфни, инструментално-електорални, дори и натрапчиво елитарни формации. Още повече, че и социалната база на левите партии в условията на прехода ни към демокрация е във ферментация, не е изкристализирала, доколкото социално-класовите и стратификационните структури на обществото са в етап на преконфигурации или на нови констелации.

Историческата трансформация от класови в битността на масови и впоследствие в народни партии е съпроводена с особени промени в цялостната идеологическа, организационна, кадрова и функционална ангажираност на тези политически формации. Тя исторически вече достатъчно ясно показва/доказва своите преимущества, но и недостатъци.

Постмодерността обаче демонстрира амортизациите не само на класовите и масовите, но така също и на типажа на народните партии, тяхната редукция или поне субституция от нови типове на политическо сдружаване, организиране, мислене и действие по съвсем конкретни проблеми. Политическото днес някак доста осе-

заемо губи прежните си територии, властови позиции, роли, права и даже привилегиите си. То е дезавуирано и дискредитирано, при това по твърде различни причини и начини. Парламентарната демокрация, исторически скроена по калъпа на Модерността, все повече явно се задъхва, дори понякога капитулира пред напора от бурята на новите исторически предизвикателства; не може да смогне на динамиката или на развоя на социалните реалности. Парламентарно-политическите институции и трафарети са все по-често наказвани с индиферентност и даже с откровена неприязън от хората. Партиите са изгубили доста от предишния си социален и исторически авторитет, от публичния си респект за гражданството. В представите и оценките на хората те все повече се възприемат като корпоративни убежища на нечистоплътни интереси, цели, програми и сценарии. Това предизвиква нежелание за участие в техните прояви или отлив от тях. Гражданската вялост и пасивност, бягството от поемане на обществени ангажименти и електоралният абсентизъм неимоверно се разрастват. Те сякаш стават привична характеристика за все по-широки човешки маси или “аргументирано оправдан”, дори и откровено протестен, маниер на персонална демотивираност или дезертиране от социални задължения. Това силно накърнява престижа, репутацията, историческия ореол на лявото, което досега винаги е съумявало да мобилизира и активизира, чрез послания и дела, индивидите и общностите в различни общества. То изисква радикално нови идеи, инструменти, техники и практики, които да обновят и преобразят

левите партии в унисон с характера и особеностите на историческите закономерности и тенденции в света. И програмите следва да са “първите лястовички” за такива модернизации и мутации на лявото в посока на предизвикателствата на ХХІ век.

Демокрацията явно изглежда като преборена от мощта на пазара пред очите на публичността, а това внася съвсем различни представи и оценки за нейната естествена или дължима същност и роля. Това мигом отваря широко порти на съвсем други, исторически редки или напълно непознати, феномени и процеси. В загубените, частично изоставените, нескопосано поддържаните социални територии все по-успешно и по-агресивно се настаняват други типажни на гражданско структуриране и обединение, на организиран активитет по точно конкретни проблеми и оповестени (или дори неартикулирани) програми и сценарии. Пред изпадналото в отблъскващи гърчове или страшни конвулсии лице на държавността, гражданското общество търси своите компенсаторни възможности или удари. Това отваря “зелени улици” пред гигантското настъпление по всички точки, фронтове на различни неправителствени организации, които невинаги обаче действат като истински социален или морален коректив на политическото. Защото те могат завоалирано, инструментално да са и даже превърнати форми, които да обслужват и прокарват антихуманни, антиобществени цели и сценарии в дадени социални пространства или човешки образувания. По такъв начин субполитическото мощно нахлува, превзе-

ма доста от пространствата, които преди са обитавани и управлявани безрезервно от политическото (модерно разбрано). Негови разнородни и разнолики структури или движения все по-отчетливо и агресивно задават тон в публични дебати, в политически дискусии или социални конфликти. Евентуална нова програма трябва да даде ясен, категоричен и недвусмислен отговор на подобни сериозни тревоги или основателни и реални опасения. Защото сега мутиращото ляво няма адекватна и конкурентоспособна визия за такова гражданско общество, което е приоритетно социално, нито пък за ресурсите, инструментариумите и политическите му репертоари, без същевременно да се противопоставя на обективната закономерност на глобализацията, а да търси и да прокарва нейната хуманна орбита и т.н.

Същевременно тъкмо тази нова фрагментация и плурализация на социалните структури откриват преди напълно непознати възможности за партийните елити да се отворят, да ползват, но и да се възползват от електоралната, социалната многоликост или разнородност. “Играта” с различни социални тежнения и упования, претенции или очаквания, с разнородни и дори дистанцирани по своя социален статус общности, предлага на елитите ловко да прилагат нови властови и комуникативни техники, но и нови модели на благодетелстване от тези нови пейзажи. След шумните протести и обвинения от страна на либерално мислещи интелектуалци, творци, изтъкнати и социално ангажирани авторитетни личности или общности спрямо “предателството на демокрацията”, днес вече

пристигат поредица от протести или обвинения и относно “предателството на лявото”, на Идеята и Идеала, на левите ценности, принципи и норми от едни или други леви лидери или партийни елити. И това става дори в страни с доста утвърдена и развита демокрация, с авторитетно и забележимо историческо присъствие на левиците. Това неминуемо вече променя и смисловата панорама така също и на новите програми; то отрежда съвсем нови роли и прерогативи на елитите и т.н. Още повече, че сякаш се превръща в лош трафарет загърбването на интелекцијата, на интелектуалците от страна на партийните елити, за сметка на прекомерното обслужване на последните от експертите им. Този разрыв между политическите елити и духовните елити на социума твърде често обуславя дори и деинтелектуализацията на политиката, снижаването или утилитарното профилиране на политическия продукт.

За разлика от предишните (исторически или социални) времена, когато безкомпромисните избори и активности са неотменна черта на лявото, днес именно логиката и практиката на търсене и успешно прокарване на взаимноудовлетворяващи компромиси между различни интереси или даже идентичности се превръщат в доминиращо и явно не пренебрежимо условие. В отделни случаи това дава възможност да настъпва едно дистанциране на някои партийни елити от членските състави; някаква раздалеченост между маниерите в чувстването на логиката, целесъобразността или оправдаността, цените на промените, гледани “отгоре” и “отдолу”; на манталитетите за тяхното опознаване, осмисляне и преживяване. Това вече

неминуемо променя смисловата панорама и на новите програми; отрежда също съвсем нови роли и прерогативи и на партийните елити. Обаче за такива ахилесови пети на демокрацията още преди повече от два века пише също и Алексис дьо Токвил. Той гласовито предупреждава за възможните и нарастващи манипулативни или спекулативни ресурси на елитите. Още повече, че в миналото левите политически елити като правило много се гордеят и решително отстояват правото си на свободен избор или проява, докато днешните по-скоро често обясняват и даже оправдават делата си със зависимостите, несвободата на избор и действие в съвременността ни. Някога партийните елити всячески се опитват да убедят или ангажират публичността в постигането на възможността на невъзможното. Днес по-скоро те лансират невъзможността дори и на възможното, което е достижимо обаче с много усилия, непоколебимост и вярност на идеята. Тези нови “щрихи в портрета” на партийно-политическия феномен, в облика и присъствието на партийните елити несъмнено предпоставят и изискват спешно анализиране; корективни, програмни решения по тях.

Истински демократичният плурализъм, а не формалният такъв, не експлоатира антихуманно или меркантилно наличието, потенциала, особеностите и динамиката на противоречия между различните типове идентичности, както и на техните практики. Тъкмо обратното, той е особен дълг или лост за тяхното съхранение, утвърждение и развитие. Манталитетът и маниерът на толерантно отношение към различната, другата и даже “чуждата”

идентичност вече явно се превръщат във фундаментален критерий и инструмент на постмодерната лява култура. Освен това подобна нова програма следва да покаже и обоснове своите виждания и решения за ограничението и ликвидацията на сега битувашата етнизация на мизерията, безработицата, неграмотността, криминализацията, полово-битовия консерватизъм или травматизъм, както и на специфично етнорегионалното дебалансиране в страната. Преходът към демократично устройство на обществото и живота откри непознати възможности, рискове и породи предпоставки или условия за специфично етнизирание на макросоциални феномени или процеси. Цели общности се хвърлиха в бездната на нищетата, безпросветността, професионалната или житейската безперспективност и обреченост. Това неизбежно поражда нови опасности и рискове не само за тях, но и за цялото общество, за държавността и пребъдността на българското. Това значи, че в новата програма следва да се даде категоричен отпор и на въздигащите се стари и нови форми или практики на популизъм, демагогия, на употреба/злоупотреба с националистически, расистки, ксенофобски мотиви и аргументи, на борба срещу дискредитацията, дискриминацията, репресията или поне сегрегацията и ограничаването на човешките права и свободи на съответни човешки общности. Това има своите, не само и даже не толкова, национални, но и преди всичко интернационални, та дори и особено, европейски звучения и значения.

В заключение, трябва да заострим внимание към преценката, че предизвикателствата пред програмното обнов-

ление на лявата партия не са нито малко, нито пренебрежими, нито елементарни по своя смисъл, значимост, роля и мащаб на историческо и всекидневно присъствие и проява. Тяхното умело и плодотворно дешифриране и усвояване, както и естеството или патосът на една съвместна, колегиална, творческа атмосфера, на една пълнокръвна, лишена от всякакви предразсъдъци и предубеждения, диалогична атмосфера могат и трябва да бъдат гарантите за евентуалното създаване, разпространение и осъществяване на новата партийна програма. Това несъмнено изисква известно време и стабилна организация, както и мобилизация на енергията на различни субекти (групови и персонални, институционални и неформални). Но всички тези вероятни усилия и жертви си заслужават смисъла и цената, защото ще са направени в името и за благо на Човека (като род и индивид). А нали тъкмо той следва да бъде в центъра на вниманието, грижите и всеотдайността на една съвременна и обновяваща се лява партия, която търси своя нов брод в пространството на Историята, Времето и Битието на глобалния свят. Такъв залог непременно, а и съвсем заслужено си струва положените старания и преминатите, макар и големи изпитания.

СОЦИАЛНИ ИДЕИ И ПРАКТИКИ В НАЧАЛОТО НА ХХІ ВЕК

Искра Баева

Стремежът към социална справедливост е много по-стар както от марксизма като идеология, така и от социализма като практика. Той може да бъде открит в зората на човешкото общество сред онези, които са убедени, че се живее по-добре, когато всички имат средства за съществуване и са сигурни за бъдещето си. С други думи, още от древността добре разбраният егоизъм включва и алтруизма, защото най-добре се грижиш за себе си, като помагаш и на другите. Въпросът е дали тези най-общии морални принципи, които ще намерим в повечето големи религии (напр. в християнската *“Ако имаш две ризи, дай едната на ближния си!”*), могат да се съчетаят с модерния марксизъм от ХІХ век или пък със съвременния социализъм на ХХ и ХХІ век. Аз лично изпитвам уважение към християнския социализъм¹, но не смятам, че той може да замени социалното реформаторство, което беше най-ярката характеристика на социализма като идеология и практика в продължение на повече от век.

Като далечни предшественици на социалистите трябва да възприемаме и онези хора, които преди хилядолетия са поставили основите на човешкото общество, както и тези, които са го направили хуманно преди столетия и

¹ Повече за християнския социализъм може да се намери в: *Булгаков, С. Н.* Християнство и социализъм; *Бердяев, Н. А.* Християнство и социализъм. В: *Образ будущего в русской социально-экономической мысли конца XIX- начала XX века.* М., 1994.

десетилетия. Върху социализма като теория и социална практика продължават да са съсредоточени надеждите на милиони за запазването на хуманността на обществото днес и в бъдеще. За много наши съвременници необходимостта от специални грижи, за да бъде запазен справедливият характер на днешното общество, може да прозвучи странно, тъй като се намираме в процес на адаптиране към Европейския съюз. Реалността обаче често болезнено ни напомня за разликата между теория и практика, за разминаването между добри намерения и реални резултати. Защото събитията от последните месеци показват все по-ясно, че в цяла “прехождаща” и “преходила” Източна Европа социалният егоизъм и противопоставянето не само не намаляват, а напротив – увеличават се, стремежът към богатство на всяка цена не само е станал цел, но се превръща и в образец за действие. А подобни тенденции лесно могат да се забележат и в безспорно социалната преди години Европа.

Тези негативни социални тенденции предизвикват сериозна тревога. Тревога преди всичко за левите социални идеи и за това как ги възприемаме и осъществяваме днес. Известно е, че важна роля при разпространението на социалните идеи играе образователната система. Моите лични впечатления от обучението по история в масовото средно училище са, че акцентът е поставен върху величието на българската държава през Средновековието и че днешните българи изграждат представата си за социалното развитие преди всичко върху вярата в утвърждаването на държавата с помощта на сила, върху уменията на едни

хора да налагат волята си над други с оръжие и насилие. В историята силовата/насилническата страна от човешката/обществената природа е играла важна роля при изграждане на съвременния свят. Едновременно с нея обаче съществуват и други тенденции, наложени от онези хора, които виждат и “обратната страна” на традиционното развитие. Социално чувствителните се вглеждат не толкова в победителите, колкото в жертвите на насилието, в губещите битките за територии, пазари и богатства, битки, изпълващи целия преход от традиционно към модерно и съвременно общество. Осъзнаването на опасностите за обществото, които създава социалната несправедливост, в миналото е било задача и постижение на малцината, появявали, че тяхното собствено добруване не е достатъчно. Те са в основата на социалните идеи, еволюирали през XIX век до социалистически. Какво произлиза от това?

През XIX век социализмът се изгражда като обществено-революционна теория. А в началото на следващия XX век тя получава и историческия си шанс да осъществи желаната социална революция, чиято крайна цел е социално справедливото общество. Резултатите от революционния взрив в началото на XX век днес вече се възприемат като празни илюзии, че такова общество може да се постигне просто чрез овладяване на властта и впрягане на държавата в осигуряването на социалната справедливост². В руините на революционното разочарование живее днес

² Илюзорността на моделирането на социално справедливо общество със силата на властта и държавата е усетена и описана от поредица литератори още в първата половина на XX век. Най-известни са посветените на този проблем антиутопии на Олдъс Хъксли “Прекрасният нов свят”; Михаил Замятин “Ние” и Джордж Оруел “1984”.

обществото не само в България и Източна Европа, а и в цяла Европа (но не и в Латинска Америка например). По мои наблюдения в началото на XXI век всяка лява идея у нас се възприема като нещо консервативно, свързано с недемократичното минало, нещо антиреформаторско и лошо. С не по-малка сила тези нови предубеждения важат за социалистическите партии и техните програми, които задължително се интерпретират от политолози и наблюдатели като “бивши комунисти”. Докато дясното се третира като гаранция за положителни промени, за просперитет, за бързо развитие. Подобни реално съществуващи или съзнателно създавани обществени нагласи не бива с лека ръка да се отхвърлят (каквото стремеж често може да се види у социалистически дейци), а трябва да се обяснят, за да могат да се променят. Жизнено важно за левите идеи в началото на XXI век е да си върнат облика на носители на новото, на реформаторска политика, базирана върху нов социален проект, който може да се реализира в най-близкото бъдеще.

Възходът на дясното говорене и действие в България днес е плод на възродения социален егоизъм, на всеобщата възхвала на богатството като гаранция за социален просперитет, на “големите надежди”, свързани с възстановяването на частната собственост. Тези основни послания се оказаха привлекателни за почти всички българи в началния етап на прехода. Като казвам това, имам предвид не само и не толкова политиците и привържениците на откровено десните партии като СДС в първия период на прехода или ДСБ, ССД, ВМРО днес, а и множеството

центристки политици от НДСВ през последните години, както и немалко социалисти (бивши комунисти). Такива послания често се чуват и от най-изтъкнатите представители на левицата, гледащи “с гняв назад”, към мрачните години на наложения от Съветския съюз държавен социализъм, и с упование напред, на Запад, към развития капитализъм, изградил социалната държава. Такива, сравнително прости и ясни, бяха дилемите от 90-те години на ХХ век както в прехождаща Източна Европа, така и в изживяващите триумфа си от спечелената Студена война Европейски съюз и Съединени щати.

Но вече сме в началото на новия ХХІ век, който се оказва нов не само по календарни, но и по обществени причини. Съчетаването на няколко глобални процеса: неотменимата икономическа и политическа глобализация, ислямското (и не само) противопоставяне на всеобхватния американизъм, рефлексите на американските администрации да наложат своя модел на демокрация и общество в целия свят, глобалните промени в климата, очертаха контурите на един нов свят. Свят, който може би в бъдеще ще бъде наречен свят на Третото хилядолетие. В него нашият неголям и регионален, но със сигурност екзистенциален проблем е доста по-различен. Той може да се изрази така: Към какво общество сме се отправили и доколко в него се вписва идеята за социална справедливост, традиционно изповядвана от левицата?

Не само българската, но и традиционната европейска левица днес е в трудна ситуация. Та е изправена, от една страна, пред неминуемото ерозиране на социалната дър-

жава под ударите на глобалната конкуренция, а от друга, пред опасността изкусителните за големи маси хора обещания на нарастващия брой популистки формации да изземат електората ѝ. При това положение може ли традиционната левица да излезе с нов социален проект, което от самото ѝ създаване е било нейна “запазена марка”? В края на 2006 г. вече може с увереност да се каже, че опитите, направени от Тони Блеър с неговия нов лейбъриزم на Третия път и от Герхард Шрьодер с неговия Нов център, ако не са се провалили, то със сигурност вече са изчерпани³. Вероятно защото бързо бяха разпознати като движение надясно към неолиберализма⁴. А той, както и да го интерпретираме, залага на индивидуалната активност и на присъщия на всеки човек егоизъм за сметка на чувството за общност и съпричастност с голямата маса губещи от неограничената конкуренция. Вярно е, че новите социалиберали могат да се защитят с тезата, че за икономическия просперитет на обществото по-важни са активните стопански субекти, които създават нови работни места и повишават конкурентоспособността. Но тази икономическа истина не отговаря на въпроса какво предлага левицата на нарастващия брой губещи. На него левите мислители през XIX и XX век са отговорили с революция, нещо, към което ние нито искаме, нито можем да се върнем (обърнем).

През XX век социалистическите и социалдемократи-

³ След изборния неуспех на ГСДП през есента на 2005 г. Герхард Шрьодер не само загуби канцлерския пост, но и беше принуден да напусне ръководството на ГСДП. А подложен на силен обществен и лейбъристски натиск и Тони Блеър беше принуден да обяви, че в рамките на една година ще напусне премиерския и партийния си пост.

⁴ Косвено доказателство за това беше присъствието на десния български президент Петър Стоянов в инициативата на американския президент Бил Клинтън “Третият път”.

ческите партии в Западна Европа дадоха на света нов, еволюционен отговор на необходимостта от социална трансформация. Социалдемократическият модел създаде нещо наистина ново и изключително привлекателно за цял свят – социалната държава⁵. Но за съжаление, в началото на ХХІ век се оказа, че еволюционният отговор – изграждането на социалната държава в развитите държави, е било временно решение, защото в момента навсякъде в Европа тя е в процес на бавно и мъчително разграждане - след изборната загуба на шведските социалдемократи през септември 2006 г. това вероятно ще се случи и с най-старата, шведската. Именно мъчителният отказ от принципите и практиките на социалната (в нашия случай социалистическа социална) държава придава на днешната традиционна левица в Европа и у нас консервативния облик на защитник на миналото.

Ново доказателство за проблемите пред източноевропейските леви е унгарската криза от септември 2006 г., само месец преди тържественото отбелязване на 50-годишнината от Унгарската революция от 1956 г., първият голям бунт срещу сталинския социализъм. Какво обаче става с днешното социаллиберално (на Унгарската социалистическа партия в съюз с либералния Съюз на свободните демократи) управление в Унгария? След уникалното спечелване на втори мандат в изборите от април 2006 г. сега, непосредствено преди местните избори от 1 октом-

⁵ Вярно е, че социалната пазарна икономика в Германия е лансирана от християндемократ Лудвиг Ерхард (*Erhard, L.* Благоденствие за всички. С., 1993), но истинската социална държава е изградена в управляваните от социалдемократи скандинавски страни, а и във ФРГ социалдемократите продължават по пътя на Ерхард и по същество изграждат германската социална държава.

ври, се разбира, че премиерът и лидер на УСП Ференц Дюрчани е давал лъжливи обещания, за да спечели изборите. И дясно настроените унгарци се опитват да повторят действията на своите сънародници отпреди половин век.

От гледна точка на социалните идеи и практики най-важното е кои и защо протестират. Най-много са младежите от дотираната от държавата образователна система, за която в скандалната си реч Ференц Дюрчани казва: *“Вярно е, че в образованието е страшно трудно да се промени каквото и да било. Но пък и всички виждаме, че знанията, които то дава, се разпределят ужасно несправедливо. Някой от вас спомена и е абсолютно прав, че най-голямата несправедливост е това, че унгарската образователна система, от една страна, не тушира, а засилва социалните различия между хората, а от друга страна, поражда сегрегация. Ето това е истинският голям проблем, това е голямата ни грижа. Предоставяме безплатно държавно образование точно на онези, които са от най-заможните семейства. Ако говорим за обществен скандал, то той е именно в това, че онези десетина хиляди от висшата класа се самовъзпроизвеждат на гърба на държавния бюджет, а ние не смеем открито да признаем това.”*

Думите на Дюрчани за унгарската образователна система, които с немалко основание можем да обърнем и към българската, ясно показват дълбоката ѝ несправедливост. Защото традиционно образованието е било едно от най-важните средства за социална мобилност, давало е възможност на умните младежи от по-ниските социални слоеве да се ре-

ализират пълноценно. А очерганият от Дюрчани характер на днешната образователна система възпроизвежда не обществената солидарност, а обратното – съдейства за нарастващото разслоение, последвано естествено от ожесточение. Образование, което не дава шанс за социална мобилност, а възпроизвежда предимството на политическата класа, не може да има нищо общо със социалните идеи на една социалистическа партия. Затова моят извод от есенната унгарска криза е, че основният ѝ повод не е социалистическата политика, а недостатъчната ѝ социалност и справедливост.

Погледнат през призмата на ставащото в Източна Европа истинският въпрос днес звучи така: Има ли нова левица, която да лансира нов социален проект, създаващ нова перспектива за общество на социалната справедливост? Страхувам се, че не само аз не виждам такава алтернатива. Вярно е, че събудената Латинска Америка като че ли се опитва да даде свой ляв отговор, съобразен с особените условия на Западното полукълбо. Вярно е, че сред пъстрите анти/алтерглобалисти има и силна лява група, търсеща глобалния ляв социален проект. Вярно е, че сред част от новите популисти в Източна Европа могат да се посочат и дейци с леви идеи. Но всички те са мотивирани по-скоро от външнополитически фактори, отколкото от социални. А социалната пропаганда при тях има задачата да отрече съществуващата несправедлива локална или глобална система, но без да даде нов отговор на въпроса как тя може да се промени в полза на мнозинството.

Какво да се прави при това положение? Дали няма опасност очерганите по-горе тенденции да ни тласнат

към дълбоко отчаяние? Да, има. Тя не е само потенциална, а се изразява в големия прилив на отхвърлените от живота или на загубилите от прехода хора към различните популистски формации, най-ярките, но не и единствените от които, са тази на Волен Сидеров и още неродената на Бойко Борисов. Но популизмът и отчаянието не са единственият изход.

Просветената левица би трябвало да продължи търсенето на възможности националният и световният ред да бъдат променени, да бъдат насочени към защитата на пасивното мнозинство от агресивното малцинство. Социален проект, който може да гарантира това, още няма формулиран, но търсенето му не бива да престава. А докато това се случи, левицата може да продължи дейността си в традиционното русло – да бъде (или да се превърне) в основен изразител на социалната чувствителност към бедните и онеправданите, които не са виновни за положението си, да се опита да преформулира общественото мислене за лявото като защитник не на миналото и на държавния монопол, а на социалната справедливост и на грижата за обществото като цяло.

Въпреки заявената от либералите смърт на социалната чувствителност и справедливост в българското общество, спонтанно родилото се желание да се помогне на изпадналите в беда при природните бедствия показва, че сред мнозинството бедни българи социалното е живо. Точно него левицата е призвана да насърчи и канализира с политически думи и действия.

ДА УПЛЪТНИМ ДИСКУСИЯТА ЗА НОВАТА ПРОГРАМА НА БСП

Димитър Сирков

1. Преди да се създаде нова програма на БКП е необходимо да си отговорим на въпроса ще се заеме ли партията с нейното изпълнение. Въпросът идва от констатацията на председателя на комисията по изработване на новата програма Георги Пирински, че по време на двете самостоятелни управления на БСП “на партията не достигнаха политическата воля и последователност да реализира необходимите икономически реформи”¹. Тогава социалистите отстояваха тезата за преход към социално-пазарен модел на реформи в противоположност на налаганите от СДС шокови монетарни реформи.

Понеже и новата програма ще има, най-вероятно, като основна цел пак създаването на социална държава, трябва да се изясни защо през посочените години на БСП не е достигнала политическа воля. Какви и къде са причините – вътре или вън от партията? Отпаднали ли са вече, или ако все още съществуват – какво трябва да се предприеме, за да се преодолеят, та да не се налага след време да се появи същата констатация? На въпроса следва да отговорят преди всичко дейците на левицата, които са участвали в предишните две нейни управления, а защо не и участниците в сегашния коалиционен мандат.

2. Подготовката на новата програма налага препотвър-

¹ В. “Дума”, 29 юни 2006, с. 11.

ждаване на социалдемократическата триада от ценности: свобода, справедливост, солидарност. Към тях може да се прибавят и други: мир, екологична сигурност, ново качество на живота, нова хуманизация на обществото и т.н.

Посочването на ценностите, което прави програмната комисия, е потребно не само по принцип, но и поради специфичното състояние на днешното българско общество. В това общество протичат ясно изразени дезинтеграционни процеси, високо е равнището на социалния песимизъм, масово е недоверието към политиците, към политиката изобщо, солидарността е на изчезване, българинът все по-трудно прави разлика между добро и зло, преживява духовна криза, всеки втори българин вярва в магии и врачки. Налице е едно депресирано и объркано обществено съзнание с прояви на масово оглупяване.

“Успокоението” е в това, че и по света на ниво масово съзнание, а и на по-високо ниво, положението не е блестящо. Умберто Еко съобщава, че днес често му се случвало да среща учени, “които извън границите на тяхната си специализация са предразположени към всякакви суеверия...”, че изобщо “нашето време е епоха на безумното лековерие”². Режи Дебре, който е добър познавач на революционните движения, споделя, че е бил шокиран от обстоятелството, че бунтовете в предградията на френската столица от края на 2005 г. са показали неспособност “да се формулира програма, да се изгради визия за бъдещето”, че “това изригване, родено от консуматорския модел,

² Еко, Умберто. Хора, на които им е нужно нещо повече от бог. - Понеделник, 2006, кн. 5-6, с. 129-130.

е напълно лишено от политическа проекция”³.

След като отбелязва, че “културата на всяка епоха издига своя концепция за света и личността, дава своя формула за битието на човечеството (парадигма, утвърждаваща целите и смисъла на битието)” и след като прави преглед на различните парадигми до наши дни, проф. Юрий Борев заключава, че “в настъпилата след края на Студената война нова епоха за първи път в историята на човечеството няма никаква формула за битието”⁴. Четиридесет видни писатели (колоси на духа) от 26 страни, събрани на Осмата международна среща на писателите в София (2006 г.) също не можаха да препоръчат рецепта за спасение от ширещата се духовна алиенация и заплахата от нивелиране на духа и унифициране на културните ценности в условията на разгръщащата се глобализация. Може да цитираме още редица песимистични изказвания на наши и задгранични видни интелектуалци. Този фон представлява много сериозно предизвикателство пред формулирането на новата редакция на партийната програма. Все пак Юрий Борев предлага свой проект за парадигма на XXI век: създаване на общочовешко битие на хората, ориентирано към конвергенцията, към преодоляване на разрывите, към инициативна демокрация и към идеята, че човекът е висша ценност в света и върху него се разпростират правата на човека и общочовешката солидарност.⁵ Впрочем защо и социалдемократическата

³ *Дебре, Режи*. В религиозния феномен господ е фигурант. – Ново време, 2006, кн. 4, с. 5-6, с. 93-94.

⁴ *Борев, Юрий*. Парадигмата на епохата.- Понеделник, 2006, кн. 3-4, с. 102, 108.

⁵ Пак там, с. 109.

триада (свобода, солидарност и справедливост) да не участва в състезанието за парадигма на новата епоха?

3. Програмната комисия има всичките основания да изтъква, че съвременната социалдемократия трябва да очертае “политически проект за алтернативна глобализация, съчетаваща пазарната икономика с непазарното общество. Такава свръхцел изисква дълбоки промени в икономическите основи и публичните структури на съвременните общества, способни да насърчат производителната конкуренция, и същевременно да осигурят нарастваща сигурност и справедливост”.⁶ Тоест става дума за ново издание на социалната държава.

В така изложената обща задача възлов момент е изискването за “дълбоки промени в икономическите основи и публичните структури”. В досегашните дебати не личи яснота по това, за какви “дълбоки промени” става дума в едно общество на дивия капитализъм, на господството на пазарния фундаментализъм, на ерозиралата държавност.

Специално внимание заслужава правноохранителната система. Явно неизгодни за обществото, държавата и гражданите сделки се оказват законни. Главният архитект на София казва, че “има сгради, които противоречат на професионалната етика и на човешкото разбиране за нормалност, но са абсолютно законни”⁷. Ще рече – безобразията у нас придобиват легитимност. Лошите кредити сринаха банковата система (17 банки фалираха преди години), но няма законно основание за наказване

⁶ В. “Дума”, 29 юни 2006, с. 11.

⁷ В. “Труд”, 5 юни 2006.

на виновниците. Казва се: това деяние е неморално, но е законно, тоест законът е антиморален. Кого и какво обслужва всъщност българският закон? Ако само в националното следствие има 20 000 висящи дела, а над един милион са спрените дела за неразкрити престъпления, логично е да се запитаме - способна ли е държавата да осигури справедливост в обществото, е ли тя социална държава? Правноохранителната система просто “плаче за дълбоки промени”.

Ако кажем “ДА” на пазарната икономика, “НЕ” на пазарното общество, това означава, че някои публични дейности, като например образованието и здравеопазването, трябва да бъдат извадени от пазарните отношения, ако не изцяло, то поне в решаваща степен. Как социалната държава ще осигури финансирането на тези (и на други подобни) структури: предимно чрез високи осигурителни вноски (досегашният германски опит), главно чрез високи данъци (скандинавски модел), или достатъчно стабилен държавен сектор в определени области, който ще бъде мощен лост в ръцете на държавата (и обществото) за “дълбоко” въздействие върху обществените дела.

В досегашните дебати по програмата почти отсъства проблемът за държавната собственост. В цяла Европа има държавни предприятия или такива с държавно участие. В рамките на Европейския съюз съществува обединение на държавните предприятия. В него не се забелязва български представител. Може би се смята, че тоталната приватизация в България е решен въпрос, включително и за естествените монополи като водоснабдяване, елек-

троснабдяване, топлоснабдяване, т.е. жизнено важен за цялата страна и за всеки българин ресурс. Налага се да помислим сериозно дали започналият вече процес на приватизация на тези дейности следва да продължи. Да погледнем опита от приватизирането на водоснабдяването в редица европейски страни (Франция, Италия, Германия). Навсякъде то е съпроводено с рязко покачване на цените и с увеличаване на социалното напрежение.

Още по-ярко се изявява този процес в страните от Третия свят. В шестмилионната столица на Филипините – Манила, за пет години след приватизацията на водоснабдяването цената на водата е скочила с 600%, така 10% от средните доходи на едно семейство се заделят за вода. Поради това градската управа прекратява договора с транснационалния приватизатор и ренационализира водоснабдяването. По същите причини през 2002-2003 г. избухват бунтове в боливийската столица Ла Пас и в един друг голям град, в резултат на което френският концерн е изгонен от страната. На референдум в Уругвай две трети от гласувалите решават, че всички общозначими предприятия, снабдители на електричество, вода, телефонни услуги и на канализационната мрежа, трябва да останат държавни, а приватизираните да бъдат върнати на държавата.⁸ “Ползата” от концесията на Софийска вода е добре известна. Осем тона сирене от Държавния резерв, съхранявано в частни складове, се оказва, че всъщност е вода – най-обикновена! Защо Държавният резерв съхранява

⁸ *Аладжов, Ив.* Раздържавяването на водоснабдяването – Ново време, 2006, кн. № 1, с. 75-80.

своите запаси в частни складове? Може би защото държавата е лош стопанин, а частникът – безмерно добър!

Ако и БСП смята, че държавните монополи в областта на жизнено важни ресурси трябва непременно да станат частни (вече 19 концесии за водоснабдяване в редица градове са дадени на чуждестранни фирми), то трябва да се убедим, че частният монопол е по-добър от държавния, или пък, ако не е – да предвидим средствата за опитомяването му. Бедата не е в това, че държавата ни е хилава и едва ли е в състояние да упражнява ефективен контрол върху чуждестранните “стратегически” инвеститори. Останалата част от проблема е в ширеция се правен nihilизъм в самото общество. Българинът все повече следва шопската теза, че законът е тясна врата в широко поле, само будалите минават оттам.

В нашата мила родина се извършват някои странни сделки. Държавна фирма на Чехия става собственик на енергоразпределителните дружества в София, Софийска област и Плевен. Гръцка държавна фирма купува ТЕЦ “Бобов дол”. Терминът “приватизация” означава държавно или общинско предприятие да стане частно (приватно). В случая обаче приватизираната българска държавна собственост е пак държавна, само че е притежание на чужда държава. Гърция и Чехия са членове на Европейския съюз, т.е. имат в някаква степен социална държава, която се стреми да увеличи собствеността си в чувствителни социални области, а българската държава охотно се освобождава от подобна собственост. Впечатляващ факт, който би трябвало да привлече вниманието на хората, които

планират и осъществяват политиката на левицата.

Странно впечатление прави също отсъствието в програмния дебат на проблема за кооперациите. България има повече от вековен опит в създаването на кооперации от различен тип. Кооперацията заема важно място в страните от Европейския съюз. В програмата следва да се заяви становището на лявата партия по това как трябва да изглежда кооперативното движение в сегашния (твърде различен отпреди) исторически етап.

От дълбоки промени се нуждае политическият компонент на социума. Сред различните евентуални мерки в тази “джунгла” от съществено значение е финансирането на политическите партии (като някак си се преодолее “демократичната перверзия” от над 300 партии). Може би е по-добре политическите партии да се финансират от държавата. Ако продължат да ползват услугите на частния бизнес, ще бъдат, така или иначе, в зависимост от корпоративни интереси, все няма да им “достига воля” да изпълнят предизборните си обещания, а анализаторите ще продължават да говорят за криза на политическото представителство, за изчерпване на партиите и т.н.

Внимание заслужава и темата за референдумите и другите форми на пряката демокрация. Вече 17 години обявеният преход към демокрация не е регистрирал нито един национален референдум по значим проблем на вътрешната или външната политика. Всички партии, включително и БСП, заобикалят този проблем по разни причини и мотиви. Разчита се преди всичко, дори изключително, на представителната демокрация. Изтъква

се, че изборните органи (Парламент и прочее), както и излъчените от тях изпълнителни структури са в правото си да решават държавните и обществените дела, а не да прехвърлят отговорностите си върху електоралната маса. Аргументът не е свързан толкова с чувството за висока отговорност, колкото с опасения от нежелателни решения, от неразумни настроения в тези среди. Всъщност отговорността и правата на изборните органи не отменят правата и отговорността на избирателите пряко да се произнасят по важни въпроси на обществото като цяло или по своята местна общност, т.е. представителната демокрация трябва да се допълва от пряката демокрация. Още повече, че представителната демокрация в наше време не е в най-добрата си кондиция, в нея се наблюдават очевидни кризисни явления. В нашите български условия практикуването на общонационални и местни референдуми няма да направи страната ни “плебисцитарна демокрация”, каквато е например Швейцария, но без съмнение ще повиши интереса на гражданите към политиката, ще съдейства за преодоляване на ширещата се апатия към общите проблеми на обществото, ще подобри значително политическото здраве на социума. Същият ефект би имало и въвеждането на смесена пропорционално-мажоритарна изборителна система.

Ако продължим с “дълбоките промени” и в други области и накрая подредим мозайката, желаната от левицата социална държава ще придобие ясни очертания, ще се оформи в основни линии левият проект.

А какво по-нататък? Поредицата от дълбоки промени

ще приближи в перспектива обществените отношения до онова състояние, което би могло да се определи като демократичен социализъм на постиндустриалната информационна ера.

Не би трябвало думата “социализъм” да се споменава срамежливо и мимоходом. Програмата трябва да съдържа ясно и определено идеала на социализма. Струва си интелектуалните усилия този въпрос да се развие в подготвения документ. Защото “прагматизмът без идеал се превръща в абсолютна корупция” (Евгений Евтушенко).

РАЗМИШЛЕНИЯ ПО ПОВОД НА НОВАТА ПРОГРАМА НА БСП

Бенжамен Варон

I. Възстановяването, структурирането и модернизацията на националната икономика, европейската интеграция, демографската нормализация на България при едновременно ликвидиране на бедността - всичко това са основни задачи за всички български партии, в т.ч. и за Българската социалистическа партия през близките 10-15 години. Без решаването на тези проблеми няма бъдеще за страната. И затова те трябва да се включват в един първи раздел на новата програма на партията.

II. Развитата част на съвременния свят живее днес в условията на това, което аз наричам **социална реформация** на капитализма - един цивилизационен връх в историята.

Социалната реформация е обединение на капиталистическата пазарна икономика със закрилата на индивидуалните свободи и още - със системата от социално и фискално законодателство, ориентирано към преразпределение на част от националните доходи в полза на най-ощетените. Някои наричат това социалдемократически модел. Всъщност това е пресилено, защото при условията на социалната реформация живеят и райони, чужди на социалдемократизма (Канада, САЩ, Австралия, Япония и други - разбира се, при по-чист или недостатъчно чист модел на социалната реформация). Задачи в тази

област, които трябва да намерят място в новата програма, могат да бъдат: защита и разширяване на социалната реформация и особено - свързването и с по-висока степен на ефективност. Социалдемократизирането на БСП трябва да се разбира като присъединяване на БСП към онези европейски сили, които насочват своята политика към защита и задълбочаване на социалната реформация в условията на едностранното господство на капитализма в света.

III. За ценностната система на БСП. Това са ценностите на Социалистическия интернационал. Ще изложа някои съображения върху главната от тях - справедливостта, и свързаната с нея експлоатация на наемниците.

Маркс не разглежда експлоатацията като справедлива или несправедлива. Той само констатира, че от гледище на капиталистическия начин на производство експлоатацията не може да бъде определена като несправедлива, а една друга идея за справедливостта просто предполага отхвърлянето на господстващата икономическа система. Следователно няма надисторическа концепция за справедливост. Ако това е така - каква е изходната позиция за установяване на справедливост при съществуващ капитализъм?

В зададения въпрос се долавя оспорване на системата. Но това оспорване не е произволно. Защото капиталистическият фундамент - наемното отношение между труда и капитала, е основан върху “обявяването” на работната сила за стока и нейната “покупко-продажба”, а това няма правна основа в нито едно законодателство в света. Работната сила не е продукт на труда и затова не е

стока; тя физиологически е неотделима от личността на работника, поради което не може да бъде отчуждавана (продавана или наемана), или приобретявана (купувана). Още през 1998 г. съм доказал (“Дума”, 20-21.03.1998 г. и 25.04.2000 г.), че при съществуващите правно-икономически системи в света единствено възможната сделка между капитала и работника е **договор за съвместна дейност**, и точно оттук трябва да започне реформирането на наемничеството - до пълно възстановяване суверенитета на труда и неговата еманципация. Всяка друга справедливост при запитване на капиталистическото наемничество ще бъде извън разговора.

Тук е необходимо да се отбележи следното: доколкото експлоатацията е едно **класово** отношение, а не една индивидуална несправедливост, нейното ликвидиране не почива - нито в едно справедливо разпределение, нито чисто и просто в едно отменяне на принадлежния труд (защото нито едно общество не може без принадлежния продукт), а в един **демократичен контрол** над социалния принадлежния продукт, неговото насочване като дейност от изключителен интерес. И за тази цел не е нужно да се отменя частното предприемачество с креативните му възможности за обществото. Необходимо е само да съществуват ясни и прозрачни правила при съблюдаване интересите на капитала и труда. Доколкото работната сила е неотделима от човешката личност на работника, при сегашната практика по същество **капиталът присвоява** не отделно работната сила, а **самата личност** на работника. Затова казвам, че **наемничеството е остатък**

от робството. В него трябва да се въвеждат постепенно реформи в посочената посока.

Едно. Навремето преимуществото и самочувствието на социалистическото движение “произлизаше” от “научното” убеждение, че ние сме изразители и “пълномощници” на историческата необходимост, на програмираната историческа цел. Днес това го няма - и слава Богу. Нищо в историята не е предпоставено, в т. ч., разбира се, и социализмът. Но като приемаме тази правилна теза за необусловеността на историческия процес, не означава, че ние не можем и не трябва да си поставяме цели за реформиране и трансформиране на обществото. Независимо че отхвърляме абсолютната историческа предпоставеност на някакво бъдещо общество и че възприемаме тезата за социализма като за един **социален проект** за реализиране, ние трябва в нашата програма да кажем към какво устройство на обществото се стремим в историческа перспектива и да защитим едно реформирано устройство на обществото.

Аналогично е положението и с другите ценности на световното социалистическо движение. Много важно е вътрешното **идентифициране на ценностите**, защото Европейската народна партия ги обявява и за свои ценности.

Две. Вероятно е известно, че т.нар. англосаксонско “аналитично марксистко течение” създаде своя марксистка “теория за справедливостта” (главно Раулс, но и Елстер, Врайт и други). Става дума за една концепция за справедливостта с корени в религията, морала, политиката, т.е. за една историческа справедливост. “Аналити-

ците” признават, че все още няма общество с господстваща справедливост. Те възприемат “социалдемократическия” модел, за който споменахме, но са недоволни, че системата за справедливост почива върху механизми “ex post”. За преминаването към вариант “ex ante” те предлагат да се поощрява “особствяването” на повече хора, като те въведат ограничения против концентрация на собствеността и богатството, без промени в системата на наемничеството. Главните принципи на “теорията за равенството” се свеждат до два императива:

- 1) Всеки човек има право на еднакви основни свободи;
- 2) Социалните и икономическите неравенства са допустими само при условие, че: а) те са в интерес на най-ощетените; б) те са отворени за всички и създават равни шансове за всички.

Три. Напоследък възникна понятието “екологическа икономика”. Не само разхищението на природните ресурси без промяна в общественото поведение; не и само участието на екосистемата с близо 50% в националния и световния продукт без съответен стойностен и паричен израз. По-скоро неспособността на капиталистическия пазар да осигурява нормално възпроизводство на екосистемата (и нетния и биологически продукт) формира това направление; то поставя въпроса за границите на пазарната регулация и за историческата граница на капиталистическото производство. В отхвърлянето на капитализма все повече над идеологическата дихотомия - производителни сили и производствени отношения - връх вземат съображенията на екологическата икономика

ка за оцеляване на Земята и на човечеството.

И тук за програмата възниква въпросът: имаме ли ние, социалистите, в своите програмни цели **преодоляването** на тези предели, или просто сме вече част от тази господстваща система, отчуждени и от реформите?

Четири: За характера на БСП. Искане ми се да определим партията в програмата като партия на реформацията и трансформацията, която поставя реформите в услуга на революционните очаквания на хората за промени. И ако с това се различаваме от някои партии на Социалистическия интернационал, защо да не забелязваме, че се приближаваме до други партии на същия Интернационал. А и малко повече плурализъм няма да му навреди.

НЕИЗБЕЖНАТА КОНВЕРГЕНЦИЯ

Цвятко Цветков

Преди да се говори за програмата на една партия и да се дискутира тя, би следвало да се изяснят във възможната на сегашния етап степен ролята, значението и същността на партията въобще. Въпросът е много сложен и тепърва ще става все по-актуален и дискуссионен. Ще се спра само на някои аспекти, свързани с проблемите, които ще третирам по-после в изказването си. Смятам за най-удачно прилагането на системния подход. В този смисъл партията може да се разглежда като голяма система за управление. От една страна, тя се подчинява на рамкова съвкупност от ценности, идеи и политики, които задават параметрите и поведението на системата като част (подсистема) от по-големите системи за управление (държавата например). От друга страна, партията има организационен структурно-функционален строеж на елементите на системата и правила за тяхното управление вътре в системата и при отношенията на системата с други системи. Членовете на партията също са елементи на системата.

Една система не може да се развива и да има адекватно поведение без програма и без планиране. Между другото, глобализацията безусловно ще ни върне към необходимостта от глобално, регионално и национално планиране на развитието, ако искаме то да е устойчиво, да решава задоволително за всички проблемите и да води към стабилност и сигурност.

Най-късото и смислено определение на план, което съм срещал, е, че планът – това е целенасочено действие. Тогава всяка програма би могла да се определи като съвкупност от цели и задачи, виждане за това как могат да бъдат достигнати и решени и виждане на ресурсите за това. Естествено, неразделна първа част на всяка програма са анализът и оценката на развитието, от които ще бъдат изведени целите и задачите. След това идва планирането на политиките като целенасочени действия и поведението на системата в конкретен и прагматичен аспект.

Програмата би следвало да се ситуира и развива като база за:

- политики за адекватни политически и други отговори на актуалния дневен ред по света, в региона, страната, държавата, обществото, пред гражданите;
- политика за участие в различните видове избори и сходните им елементи от демократичния процес;
- политики за границите, в които може да се търси коалиране;
- политики за участието в управлението по целия му фронт и чрез всички власти;
- устойчивост и развитие на електорат;
- медийни и PR-политики;
- политики за ресурсно осигуряване на системата и т.н.

Ако към системния подход прибавим и проблемния подход, разбран като “определяне на проблем - търсене на алтернативни решения – избор на най-възможно реализируемото от тях с наличната и предполагаема ресурсна осигуреност”, можем да търсим по-различен поглед

върху лявото, дясното и центризма в близко бъдеще. А споровете около програмите на партиите най-често са свързани с тяхната идентификация по смисъла на ляво, дясно и център; техните разцветки – консервативни, либерални, социалистически и социалдемократически, християндемократически, националистически, екологични, монархически, републикански, лейбъристски и прочее.

Смятам, че лявото, дясното и центърът все по-трудно се идентифицират, защото конвергират. На базата на проблемния и системния подход. Конвергират през глобализацията и общите нови проблеми, които тя поражда. Конвергират през решенията на проблемите, които все повече изискват безусловен консенсус. Конвергират през общоприетите ценности на общата световна цивилизованост. Конвергират през поставянето на човека в центъра на развитието и в пресечната точка на координатните му оси.

Тази конвергенция все повече ще стои в основата на управлението на света, регионите и държавите. В създаването, развитието и управлението на международните общности. Всяка конвергенция се основава на консенсуса, което ще прави и партийните програми конвергиращи. Различията ще се оформят при конкретните решения и при екипите за управление, които ще ги реализират. Не случайно вече се лансира и идея, че в бъдеще гражданите на избори ще избират не между партии, а между екипи със съответни управленски проекти. А преди това партиите ще оформят консенсус по тях – не след, а преди изборите.

Реалният и глобален свят сега ни изправя пред два основни и взаимосвързани проблема – задачите на устой-

чивото развитие и задачите на сигурността, необходима за такова развитие и неговите цели. И всичко това, проектирано през човека и човешките общности, тяхното оцеляване, съществуване и развитие.

В Декларацията на хилядолетието са формулирани осем цели в областта на развитието с хоризонт 2015 година. Те включват: съкращаване наполовина на населението на земята, страдащо от крайна нищета и глад; всеобщо начално образование; разширяване на правата и възможностите на жените; снижаване на майчината и детската смъртност; прекратяване на разпространението на вирусите на СПИН и малария; приемане от всички страни на политики, устойчиви в социално и екологично отношение; постигане на глобално партньорство между богатите и бедните страни, основано на отворените пазари, облекчаване на дълговото бреме, инвестиции и добре обмислена и адресирана финансова помощ. В каква степен тези цели ще бъдат достигнати към 2015 г. в различните региони и държави е трудно да се предскаже. Това ще зависи от решенията и поведението на ООН и на ЕС, на Г-8 и на големи държави като Китай и Бразилия. Ще зависи от насоките, в които ще тръгнат отношенията между водещите страни в глобалното управление и останалите държави. Ще зависи от общото и частичното управление на световните ресурси, особено в енергийния сектор.

Но все пак е достигнат консенсус по целите на устойчивото развитие за 15-20 години. Този консенсус неминуемо ще се отрази на политиката на общностите, сред които най-голяма роля ще играе ЕС; на политиката на

националните държави, независимо от ролята им във взаимосвързания и взаимозависим свят. Ще се отрази и на програмите на партиите, които кандидатстват да управляват националните държави. И ще води до конвергенция между лявото, дясното и центъра.

Аналогичен консенсус и конвергенция са необходими и по въпросите на сигурността. Но в тази посока напредъкът е бавен, а в някои отношения има дори влошаване. Глобалната солидарност срещу тероризма след 2001 г. твърде бързо бе поставена пред изпитания. Изпитанията на двойните стандарти. Изпитанията, свързани с развитието на процесите в Ирак, Афганистан, неотдавна в Ливан. Опасният потенциал, свързан с различието в подходите към Иран, Сирия, Северна Корея, Куба и Венецуела, от една страна, към Саудитска Арабия и Пакистан, от друга, към Чечения и анализите ѝ – от трета. Проблеми се очертават с адресатите на организираната престъпност и корупцията. Възникнаха спорове по начините за вземане на решения за т.нар. превантивни войни и за техните рамки. За войни, свързани с налагане на ценностите на демокрацията и защита на националните интереси на чужди територии. За смисъла и съдържанието на мироналагащите, мироопазващите и мироподдържащите операции. Как може по-добре да се защитим от тероризма и оръжията за масово унищожение при реални, а не съмнителни данни за тяхното производство и предназначение? Има ли разлики между операции срещу терористи, в които гинат стотици и хиляди невинни граждани, и терористичните операции с хиляди жертви на т.нар. безадресен терор?

Каква е отликата между страшната заплаха терористи да се доберат до оръжия за масово поразяване и антитерористичните планове, свързани с ограничено използване на ядрено оръжие за локални удари? В какви случаи е допустимо прилагане на сила от държава или група държави и кой трябва да решава това?

Има и спорни въпроси около държавния суверенитет. Е ли той абсолютен принцип, или международната общност (понятие с неясно съдържание и проекции в различни случаи) ще носи отговорност за намеса, регулиране и прекратяване на конфликти вътре в дадена страна?

По-общо казано, консенсусът по отношение на рисковете, заплахите и опасностите за сигурността не се превръща в съответен удовлетворителен консенсус по концепциите, нормите и правилата, формите, методите и средствата за борба срещу тях. Според доклад, поръчан от генералния секретар на ООН на група от 16 видни дейци от различни региони на света и различни сфери на дейност (политическа, военна, дипломатическа, икономическа и социална), всяко събитие или процес, които водят до масова гибел на хора или до намаляване на шансовете за оцеляването им, които отслабват държавите като основни елементи на международната система, представляват заплаха за международната сигурност. На основата на такова определение се сочат шест блокови заплахи, с които светът би трябвало да се занимава сега и в близките десетилетия:

- икономически и социални заплахи, включително бедност, инфекциозни заболявания и екологична

- деградация;
- междудържавни конфликти;
 - вътрешнодържавни конфликти, включително гражданска война, геноцид и други масови зверства;
 - ядрено, радиологично, химическо и биологическо оръжие;
 - тероризъм;
 - транснационална организирана престъпност.

При всичкото ми уважение към групата, съставила доклада, развитието на условията и процесите в света показва, че блоковете заплахи растат и се разширяват. Без колебание бих добавил блок “Бедствия, аварии и катастрофи”, блок “Информационно-комуникационен монополизъм и деформации” и блок “Корупция”, независимо че корупцията е пряко свързана и може да се разглежда в блока “Организирана престъпност”. Но все пак тя има по-широки граници и влияние и довод в тази посока е приетата специална декларация от Г-8 в Санкт Петербург по този въпрос, последвана от национални програми (първи с такава програма реагираха САЩ, като в нея се сочи, че Щатите ще се намесват в борбата с корупцията навсякъде по света).

Използвам проблематиката на организираната престъпност и корупцията, за да посоча още една гледна точка, свързана с конвергенцията между партийните и другите структури на лявото, дясното и центъра. Тя може да се определи като “отрицателна посока” на конвергенцията и на конвергентната връзка между партиите, тяхното представителство в държавното управление и икономическите

и финансови субекти на партийния интерес (независимо дали е общ, групов или персонално парцелиран). Трите вектора – партиен, управленски, бизнес (икономико-финансов) се събират в точките на реалната власт (открита или скрита, паралелна). През тези точки се решават въпросите на статуквото (временно или по-постоянно), което се стреми да остане неизменно или малко изменимо при промени в управлението на държавите след избори. Конвергенцията между лявото, дясното и центъра все по-често напоследък минава през формулите на съставяните управления. Достатъчен е примерът на Германия, където в правителството на дясната Меркел влизат представители на левицата и заедно изпълняват програмата на социалдемократическото правителство на Шрьодер с някои актуални изменения, породени от променените условия на вътрешната и външната конюнктура.

Няма съмнение, че в новите държави-членки на ЕС, каквато е България, програмите на партиите и практическата им политика ще се влияят пряко от изпълнението на договора с ЕС и записаното във всички преговорни глави, от развитието на критериите и изискванията, свързани с тях. Устойчивото развитие на всяка страна и нейната сигурност ще зависят от устойчивото развитие на целия Европейски съюз и неговата сигурност. А те от своя страна ще вместиат ЕС в рамките на глобалното развитие и глобалната сигурност.

Естествено, лявото и дясното едва ли ще се припокрият до степен на много близка или пълна идентификация както на международно, така и на национално равнище.

Струва ми се, че основните отлики ще дойдат от начина на подреждане на проблемите на устойчивото развитие и сигурността, от една страна, и проблемите на личността, на човека, от друга. Тоест от начина на строежа на надстройката над човека, свързана с организацията на неговия живот и битие и тяхното управление.

Смятам, че дясното решава първо проблемите на развитието като продължение на консервативно определените интереси на подреденото йерархично социално статукво. Едва след това се стреми да търси и да намира решенията на проблемите на масовия човек по етажите на обществената пирамида, особено в най-широката ѝ социална основа. Това натрупва напрежение в основата, способно да ражда политически земетресения при кризисни развития, особено свързаните със справедливостта и солидарността.

Лявото поставя на преден план проблемите на човека отдолу нагоре по обществената пирамида и търси справедливите им и солидарни решения чрез разумно рамкиране на проблемите на развитието и (при еволюционния подход) разумно променяне на статуквото.

Елементарното политическо обяснение е, че дясното ускорява развитието и натрупването, а лявото го забавя и неправилно разпределя натрупаното. Исторически спорен е въпросът кой подход (десният или левият) създава повече несигурност в глобалната и в националната система “държава-общество-гражданин”.

Конвергенцията между двата подхода би трябвало да се търси в проблематиката на средната полоса (проблемите на средния световен човек и изравняването на не-

говия стандарт, независимо от разположението му в държавата, региона, населеното място).

Свободата, справедливостта и солидарността, с разбираемите им и поносими ограничения, трябва да осигурят съществуването на средния световен човек, на средния стандарт. Тази общност следва да бъде обектът на устойчивото развитие и гарантираната сигурност. Така лявото и дясното ще конвергират за хармонизиране, балансиране и планиране на развитието и сигурността на единяващата се средна световна общност.

Силата на етапната програма на БСП като програма на социалната демокрация ще зависи от това:

- доколко в нея ще се съдържат елементите на националния проект за България в ЕС и политиките на догонващото развитие;
- доколко ще заложи идеите и политиката с критерии и изисквания за обновяване на елита в държавата и обществото, способен да ускори догонването;
- доколко ще посочи как, в какво и защо трябва да се реорганизира цялостното българско статукво, за да компенсира деформациите на прехода и да постави основите на по-справедливо и солидарно статукво – европейското статукво на България за XXI век;
- доколко програмата ще е отворена за национален консенсус и съответно управление на българските процеси и решения.

ПРАГМАТИЗЪМ И ПРОГРАМНОСТ

Юрий Борисов

Няма практическо политическо действие, което да е лишено от ценностна, философска основа - независимо дали тя се артикулира. Дори самото деклариране на прагматичност е с програмен характер. И това не е игра на думи. Призивът за прагматичност е призив за отказ от остарели, неработещи и неясни програмни постановки. Този призив е призив за адекватност, а не за отказ от програмност.

Често като пример за липса на програмност се посочва английската Лейбъристка партия. Вярно е, че като се отвори сайтът на тази партия, не може да се открие програма - той е наситен с разработки за политики в конкретни области. Всички тези политики обаче имат своя политико-философска основа. Когато Блеър говори, че трябва да се следва и съблазнява middle England (Англия на средната класа), неговото говорене е програмно. Когато Новите лейбъристи обявяват, че са привърженици на индивидуалната отговорност; че виждат достойнствата на икономическия либерализъм; че са резервирани към данъците като основно оръдие на лявата политика; че обръщат гръб на държавния дирижизъм; че разглеждат постоянната реформа като единствен двигател за печелене от новата световна игра; че тяхна основна политическа задача е да формират “култура на резултата”; че идеалът на английската социалдемократия е “меритокрацията” (господство на тези, които имат заслуги за

развитието) и прочие, те стоят на програмна основа.

Ще дам два примера със значително по-бедни страни.

Когато уругвайският президент Табаре Васкес, на власт от 1 март 2005 г., вдига бюджета на образованието с 50%, това негово прагматично действие е обосновано и ценностно, и от определено програмно виждане за бъдещето на страната и за средствата, чрез които трябва да бъдат решавани основните проблеми на неговото общество.

Когато на 4 януари т.г. Нестор Кирхнер взе заеми, за да изплати целия остатък от аржентинския дълг към МВФ (близо 10 млрд. долара), неговото действие има програмна основа дори само заради това, че общата задлъжнялост на страната не намалю. Сякаш президентът е следвал следния текст от нашата програма: *“...в сътрудничеството с международните финансови институции трябва да се отстояват по-ефикасно интересите на страната.....Някои от препоръките на тези организации и налаганите изисквания се разминават с нашите интереси”* (Програма на БСП “Нови времена, нова България, нова БСП”, с. 41).

Колкото и да говорим за прагматичност, за конкретика, всяка политическа задача има поне две различни решения; всяка конкретна политическа ситуация позволява поне две различни поведения. Кое определя избора? Разбира се, че ценностите, програмният фон, независимо дали се изговарят, или се виждат.

Ще дам примери и от нашата действителност.

Тогава когато тръгнеш да приватизираш електроразпределителните дружества – нещо, което ни се случи

преди една година; когато приватизираш една публична услуга с монополни позиции (тя не е застрашена от конкуренция и не може да бъде на загуба), ти разбираш по определен начин ролята на обществото по отношение на потребностите на неговите граждани. Ти имаш определено виждане за ролята на пазара, за ролята на приватизацията, за съотношението между свободната конкуренция и задачата на държавата да защитава тези, които сами не могат да защитят себе си в рамките на тази свободна конкуренция.

Има един друг сериозен въпрос. Дали това, което записваме като програмни постановки, отговаря на действителната ни програмна философия и програмно мислене? Ние често записваме програмни текстове, мислейки повече как ще бъдем възприети, как ще бъдем оценени. Например високите технологии, науката и образованието, записани във всички наши програмни документи като приоритети, до този момент, в рамките на целия преход, не са били действително такива. Което означава, че в нашето програмно мислене те нямат това място, което имат в записаното програмно говорене.

Разбира се, че всяка програма остарява. И, разбира се, че когато тя остарява, тоест тогава, когато животът се движи много по-бързо, отколкото тя го отразява, трябва да се правят промени в програмните постановки. Ще дам пример с мира. В нашата програма мирът е обявен за абсолютна ценност. Една ценност е абсолютна тогава, когато не познава компромиси, когато не допуска изключения, базирани на някакви конюнктурни съображе-

ния. Ние участвахме във войната в Ирак и с това поведение показахме, че мирът за нас не е абсолютна ценност. Дори моята интерпретация на смисъла на “абсолютна ценност” да е спорна, имаме и еднозначен текст: *“Българската социалистическа партия е против използването на наши въоръжени сили и във военни конфликти, несвързани пряко със защитата на страната”* (Програма на БСП, с. 69).

Тук изобщо не давам фактическа оценка на това разминаване. БСП трябва или да се откаже от тази програмна постановка, или да се откаже от поведението си, което е в противоречие с нея.

В обществото, в което живеем, на нас ни се налага да отговорим поне на два въпроса. И те са много банални въпроси.

Какъв е светът, в който живеем?

Разликата между бедни и богати в света, в който живеем, става все по-голяма. От 1979 г. до 2001 г. 20-те най-бедни страни в света са увеличили своите доходи с 8%, а 10-те най-богати – с 69%. За същия период богатството на единия процент най-богати държави се е увеличило със 140%. Това означава, че колкото повече обществото трупа или колкото повече произвежда, колкото е по-способно да създава блага, толкова повече бедността се увеличава. Това е първият извод.

Вторият извод е, че ние живеем в общество с намаляваща солидарност. Колкото и да твърдим, че левите идеи, социалдемократическите идеи, лявото мислене се борят, доминират, имат изключителни победи, не е така.

Ние живеем в свят с намаляваща солидарност. И ще ви дам само един пример.

През 1970 г. в ООН 22 държави поеа ангажимент за публични помощи за развитие, като беше взето решение 0,7% от brutния вътрешен продукт на тези 22 държави да бъдат отделяни за най-бедните страни. През 2003 г. само пет от тези 22 страни-донори отделят по 0,7% от своя brutен вътрешен продукт за това, за което са обещали. И, забележете, нито една от тези пет страни не е член на Г - 7. Най-малко отделят като процент от brutния си вътрешен продукт Съединените американски щати – най-богатата страна. Много по-малко от Люксембург, който не може да се измерва със Съединените американски щати. Това означава, че увеличаващото се богатство не води до увеличаваща се солидарност. Напротив – вярно е точно обратното.

Още малко числа. ООН твърди, че само 25 млрд. долара годишно са необходими, за да постигне Африка през 2015 г. целите на хилядолетието. В същото време годишните разходи за война в Ирак са 180 млрд. долара. И 33 млрд. долара човечеството харчи за парфюми - доста повече от това, което е необходимо, за да се изправи на крака един континент, за който всички конференции, всички световни форуми леят сериозни сълзи.

Много са проблемите, свързани с нашето програмно развитие. Бих желал да обърна внимание на един от тях. Ние не бива да се страхуваме в програмните си документи да формулираме своята утопия. Много внимателно прочетох сборника с програмите на водещи социалдемокра-

тически партии, предоставен ни от фондация “Фридрих Еберт” и Центъра за исторически и политологически изследвания. Във всички програми на водещи социалдемократически партии утопията, антикапиталистическата утопия съществува. Дали ще бъде формулирана посткапиталистическа, дали ще бъде формулирана с някакви други, по-модерни думи, за да избягаме от една стара лексика, която някои смятат за провалена, ако ние не се ангажираме програмно, че се борим за общество, което отива отвъд капитализма, каквото и да обясняваме, както и да се държим, ние няма да бъдем автентична лява партия. Това означава, че ще сме загубили своя облик, криейки се зад някакво прагматично поведение. Затова защото няма нито един социален проект, световно значим, който преди да бъде реализиран, да не е бил утопия. Да не е бил, в смисъл не на илюзия, а на един идеал, чието изпълнение не можеш да разчетеш във времето. То обаче ангажира надежди, ангажира обществени стремежи, без които няма развитие.

Две думи за нещо, което не се разбира достатъчно в БСП. Понятието капитализъм вече на световно равнище не се дефинира чрез държавната и частната собственост. И социализмът не се дефинира чрез унищожаването на частната собственост. Борбата срещу капитализма, борбата за отиване отвъд капитализма е борба срещу логиката на капитализма, която поставя на преден план максималната печалба и нищо повече. Ако нещо друго се случи, то ще бъде покрай тази печалба, благодарение на трохите от тази максимална печалба. И аз съм убеден, че

БСП като член на лявото, световното социалистическо семейство може и трябва да се бори за едно общество, в чиято основа логиката ще бъде друга. Това ще бъде логика на удовлетворяване на базисните потребности на всяко човешко същество. И това е записано в програмата и на ГСДП, и на Австрийската СДП, да не говорим за ПАСОК, която е с много по-революционна лексика от всички други европейски партии.

Ще завърша с един призив, свързан със солидарността – думичката, която най-често споменаваме в лявото пространство. Нека водещите социалдемократически партии, които участват във властта по някакъв начин, да подкрепят призива на редица обществени организации в Европа да бъде подписана Конвенцията за защита на правото на имигрантите. От 2003 г. тази конвенция на ООН чака подпис, чака ратификацията на държавите. И знаете ли коя е единствената европейска държава, ратифицирала тази конвенция? Това е Босна и Херцеговина! Апелирам пред нашите другари от Германската социалдемократическа партия да направят така, че тази конвенция да бъде подписана, за да докажат те на практика своята солидарност с нас, българските социалисти.

РАВНОПОСТАВЕНОСТТА НА ПОЛОВЕТЕ КАТО ПРОГРАМНО ИЗИСКВАНЕ

Таня Турлакова

В най-голямата и най-влиятелна днес партия в България - Българската социалистическа партия (БСП), протича процес на подготовка на нова партийна програма (съгласно конгресно решение). От това как ще се развива този процес и с какъв резултат ще приключи той, зависи не само бъдещото обновление на БСП, но и в голяма степен идейното и политическото развитие на цялата левица, а в по-широк план - и модернизацията изобщо на българския политически живот.

Сред многото въпроси, които се дискутират сега с оглед на включването им в новата програма на партията, следва да се постави и проблемът за отношението към равнопоставеността на половете или за мястото и ролята на жените във всички сфери на социално-икономическия, духовно-културния и обществено-политическия живот. Привличането на специално внимание към тази тема има сериозни основания най-малко по три причини.

Първата е свързана с историческите традиции на европейската левица и на партията на българските социалисти. Именно левите социални движения в Европа и техните политически организации са пионерите във формулирането на цялостни платформи и последователното и трайно отстояване на идеята за равнопоставеност на жените и мъжете в областта на семейните

взаимоотношения, на пазара на труда, в образователната и културната сфера, на полето на социалните и политическите борби от средата на XIX век.

Разбира се, отделни призови за женска еманципация се чуват още по време на Великата френска революция от 1789 г., а кампании за женско равенство се подеват на приливи и отливи от различни и предимно интелектуални кръгове в една или друга европейска държава, както и на територията на Северна Америка - най-вече в преломни години, наситени с революционен дух и с откритата борба за постигане на национална независимост или национално обединение.

Като политически субекти обаче точно водещите европейски социалдемократически партии (в Германия, Франция, Белгия и други страни) са първите, които възприемат и твърдо защитават принципа за равнопоставеност на половете и го записват като програмно изискване. И независимо от превратностите на времето, оставили отпечатък върху организационното, идейно-програмното и политическото развитие на европейската социалдемократия, проблемът за равенството между мъжете и жените не загубва своето значение за левите партии и като ценност, и като политическа цел и социална практика.

Българската социалдемократическа партия (БСДП) се създава и развива като част от европейското социалдемократическо семейство. Това означава, че наред с основополагащите ценности и идеи на социалдемократията в Европа, партията приема и лявата трактовка по т.нар. женски въпрос. Още в първата си програма от август

1891 г. БСДП убедено отстоява равнопоставеността на жените в образователните институции и в областта на социалния и политическия живот. Вписаното програмно искане за “обществено, безплатно и научно възпитание и образование на децата от двата пола” (БКП в резолюции и решения. Т.1, 1891 - 1917. С., 1987, с. 26) е последвано от конкретни действия на много партийни дейци за промяна на статуквото в женското образование в България.

Кампанията за допускане на жените до висшето образование, в основата на която са социалдемократите, постига частичен успех в началото на ХХ век, когато българското правителство решава, че жените могат да бъдат слушателки в Софийския университет.

Под влияние най-вече на социалистическите идеи в последното десетилетие на ХІХ век въпросът за социалното и политическото равенство на жените става част от обществения и политическия дебат в България. В програмата си от 1891 г. БСДП заявява, че е за “социално и политическо равенство между двата пола”. А като своя неотложна задача в политическата борба партията посочва :”Всеобщо и непосредствено избирателно право на всички с възраст от 21 години, без разлика на пол” (БКП в резолюции..., с.24, 27).

Равнопоставеността на жените в политиката неизменно присъства във всички варианти на програмите на българските социалдемократи и през следващите години. В приетата през 1904 г. програма на БРСДП (т.с.) се настоява за “еднакви права и еднакви задължения на всички, без разлика на пол и произхождение”. Отново

е издигнато и искането за “всеобщо, еднакво, пряко избираемо и избирателно право за всички граждани, без разлика на пол, при всички избори и гласувания”(БКП в резолюции..., с.271-272).

Социалдемократическата партия дълго време е единствената политическа сила в България, която и уставно се застъпва за участието на жените в нейните организационни структури. Още в първия организационен статут от 1891 г. е записано:”Всеки човек, без разлика на пол, може да стане член на партията” (БКП в резолюции..., с.30). Дори в ранния период от партийната история не рядко жени присъстват като гости и слушатели на ежегодните конгреси, а след 1903 г. документите показват и наличието на поне една жена като делегат на най-високия партиен форум.

В годините между двете световни войни, когато партията се развива като секция на Коминтерна, трактовката на проблема за равнопоставеността на половете се диктува от целите и задачите, които тази международна организация си поставя. Няма отстъпление от защитата на общия принцип за равнопоставеност между жените и мъжете в програмните документи - Програмната декларация от 1919 г. и проекта за нова програма от 1922 година. Налице са и конкретни стъпки на партийното ръководство в подкрепа на женските борби и на утвърждаването на лявото женско движение в България. На програмно и политическо ниво обаче реалното осъществяване на пълни права на жените се обвързва изключително с борбата за световна пролетарска революция и с

изграждането на социалистическо общество.

В периода след Втората световна война БКП - вече като управляваща партия, обновява своята програма (в дискусиата 1948 г. и в приетата програма през 1971 г.), като запазва приемственост по отношение на равнопоставеността на половете, но вече поставя този проблем в контекста на променените условия в страната и съобразно нейната международна обвързаност. През 1944 г. е постигнато окончателното и пълно изравняване на правата между мъжете и жените. (През 1937 - 1938 г. за първи път в България е направен пробив в политическото овластяване на жените, като е въведено частичното право да участват в избирането на народни представители и общински съветници, но то не обхваща всички жени.) Това дава възможност през четирите десетилетия до 1989 г. да се постигнат реални успехи за повишаване на образователното ниво и професионалното утвърждаване на жените, за тяхната социална защита и т.н. Въпреки решителния напредък към истинско равноправие в различни сфери, партийно-политическата област изостава от критериите, поставяни от различни международни конвенции, за изравняване на гражданските и политическите права на двата пола - независимо че България се присъединява към повечето от тях.

Доколкото равенството се счита за постигнато при т.нар. реален социализъм, темата за равнопоставеността между мъжете и жените не се включва сред приоритетите на БСП в преходния период към демократично развитие на страната след 1989 година. Традициите не

са забравени, но се наблюдава явно пренебрежение към или омаловажаване на проблема и дори се допуска политически формации извън левия спектър да припознаят като свой дълг отстояването на равнопоставеността между мъжете и жените.

Втората причина произтича от сегашното състояние на членския състав на БСП и профила на нейните избиратели, от една страна, и идейно-програмната модернизация на партията, от друга. Всеизвестно е (поне във вътрешнопартиен план), че над 40% от членовете на БСП са жени. Различните социологически агенции и изследванията на общественото мнение пък недвусмислено отчитат, че в годините на прехода към демокрация в България листите на БСП (и коалиция) или нейните кандидати в мажоритарни избори са по-предпочитани от жените. Това бе потвърдено и на последните президентски избори през октомври т.г.

Относителната тежест на жените като членове и избиратели на БСП същевременно не е намерила досега онази интерпретация, която би трябвало да има, както в партийните документи, така и в процедурите при избирането на кандидати за ръководни партийни позиции или обществени длъжности.

Програмата на БСП “Нови времена, нова България, нова БСП” от 1994 г. продължава добрата приемственост в открояването на принципа за равнопоставеността между мъжете и жените. В нея се заявява: “Ние искаме обществено равенство между мъжете и жените.

В съвременния свят се извършва женска революция.

Нужни са цялостно преосмисляне и промяна на досегашния исторически и съвременен опит за решаването на този въпрос. Без това прогресът е невъзможен” (Програма на БСП, с. 10).

В програмата има и цял параграф за отношението на БСП към жените и женските движения (Програма на БСП, с. 89-90). Вън от съмнение този програмен документ има принципно значение за разглежданата тема. Същевременно не бива да се премълчава, че е представена само една обща рамка, без да се стигне до по-конкретно и задълбочено разшифроване на идеята и инструментариума за политиката за равнопоставеността на половете. Това в най-голяма степен се отнася до сегмента, включващ равностойните позиции на жените в партийните структури и на местата, където се вземат решения в реалната политика. Само с подкрепата на формалното пожелание и общото искане “за издигане ролята на жената в общественото развитие и в политическия живот” (Програма на БСП, с.89), партията едва ли може и трябва да отговаря на съвременните стандарти за равнопоставеността между мъжете и жените.

След като БСП е вече член на Социалистическия интернационал и на Партията на европейските социалисти, необходимостта от обновление на нейните основни документи и от гледна точка на разглеждания проблем е на дневен ред. Обективността изисква да се отбележи, че са направени вече важни стъпки в това отношение - създадено бе преди една година Обединението на жените-социалистки за паритет и солидарност, предстои в

новия устав на партията да се запише квотният принцип за жените и младежите (едно изискване на Социнтерна, което може да е с временен характер, докато се осъзнае окончателно и се провежда реално политиката на паритета). В този ред на мисли от съществено значение е обаче и в новата програма на партията (независимо дали тя ще се приеме в близките години, или в по-далечна перспектива) да намерят място съвременните изисквания към всички партии (особено към левите) за паритет на жените и да се предвидят необходимите инструменти и гаранции за реалното и необратимо осъществяване на новите цели, критерии и социални политики за овластяването на всички хора, независимо от пола.

Третата причина е свързана с качествено новия етап, в който е навлязла борбата за отстояване правата на жените в европейски и световен мащаб. Международните условия след 1995 г., когато се провежда под егидата на ООН Четвъртата световна женска конференция, вече са други. Приетата тогава т.нар. Пекинска платформа за действие става основата за приемането на цяла поредица от международни актове и препоръки (някои и със задължителен характер) по отношение на равнопоставеността на половете. На постоянен мониторинг са подложени действията на правителствата, през 5 години обикновено се прави цялостен преглед на постигнатото в областта на равнопоставеността на половете, непрекъснато се обявяват нови и нови програми по темата, все повече се разраства мрежата от различни структури на гражданското общество, които обединяват

усилията си в подкрепа на женското равноправие.

Международните кампании Пекин + 5 (2000 г.) и Пекин + 10 (2005 г.) отчетоха много положителни стъпки в правилната посока и същевременно откриха чувствителните зони - трудното преодоляване на стереотипите в отношението към половете и сериозното изоставане от принципа на равнопоставеност в сферата на политиката (Пекин + 10. Доклад на Европейското женско лоби. Ноември 2004 - Брюксел. Бълг. Пр.).

Сред критериите, според които се отчита от световните фактори реалното съдържание на социалната справедливост и истинската демокрация, задължително се включва отношението към равнопоставеността на половете. На Срещата на хилядолетието (септември 2000 г.) се приема специална декларация, в която джендър проблемите и овластяването на жените са приоритет № 3 сред 8-те цели на ООН за развитието на човечеството през Милениума.

Към днешния ден равенството на жените във всички области е изведено като една от основните ценности на Европейския съюз - редом с ценностите свобода, мир, справедливост и т.н. Все по-широка популярност придобива посланието, че “жените са ключът към устойчиво развитие” в света, което Социалистическият интернационал отправя към своите секции и към цялата световна общност през 2004 година. Но освен добре формулираните изисквания, се предвиждат и гаранции (съпътствани и със санкции) за практическата реализация на новите цели и задачи в постигането на истинска и трайна равнопоставеност между двата пола. Задълженията се

отнасят към международните институции, отделните държави, политическите формации и т.н.

Темата може да бъде разширена с много други примери и добри практики. Но и от казаното дотук е очевидно, че една лява партия, каквато е БСП, не може да не върви в крак с времето и да не постави като свое програмно изискване и политическо поведение принципа за паритет между мъжете и жените във всички области на човешката дейност. Само сериозният подход към тази тема в разгръщащата се идейна и програмна дискусия ще бъде от полза за цялостното обновление на БСП в съответствие със стандартите на новото хилядолетие.

МЛАДИТЕ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВОТА НА ВРЕМЕТО

Жулиета Авджиева

Държавните инициативи, насочени към младите хора, са неизменна част от проектите на левицата. Добрите намерения, които съпътстват тези инициативи, се сблъскват с редица трудности. На първо място, това е дефинирането на понятието “млад”. На оперативно, управленско ниво този, приеман за подразбиращ се, въпрос, става пречка за постигане на желаната ефективност.

Кои и какви са младите и от какво имат нужда? Отговорите на тези въпроси намират по-скоро национални измерения, отколкото да бъдат сложени под европейски общ знаменател. Етническият състав, възрастовата структура, финансовите ресурси, образователната система, нуждите на трудовия пазар са едни от главните фактори, които определят отделните параметри на политиките, насочени към младите. Безработицата, успешното социално интегриране, достъпът до жилище, доходите се отчитат като проблематични и с ниска степен на възможности за пряко влияние. Икономическата динамика в условията на глобализационен натиск трудно се поддава на държавния контрол, който в достатъчна степен би позволил да се насочват средства за специфични програми.

Трудностите възникват, когато завършилите някакъв степен на образование млади хора се изправят пред предизвикателствата на самостоятелността. Намиране-

то на първото стабилно работно място, което предполага постоянен трудов договор и заплащане на социални осигуровки, не е въпрос само на доказване на приспособимост към реалните условия на пазара на труда. То открива възможност изобщо да си пълноценен член на общество, където са необходими гаранции за платежоспособност за най-елементарните услуги – наема, банкова карта, потребителски кредит. Достъпът до сигурност, която повишава надеждността на младия човек като потребител, е зависим от професионалния статус на младия човек. В почти безизходно положение се озовават тези, които остават зависими от социалните системи. Публичните грижи все по-често не са в състояние да се справят с изискванията на предприемачеството към работната ръка. Тази тенденция обхваща както програмите и политиките, посветени на младите, така и институциите, които на практика ги осъществяват.

Превръщането на младите в сериозна част от континента на „новите бедни” е обществен проблем със структурно за бъдещето значение. Качеството на бъдещите работници, данъкоплатци и граждани, както и характерът на политическото им поведение създават нови проблеми и предизвикателства. Оплакванията на средното и възрастното поколение по отношение на липсата на гражданска позиция на младите от статистическа гледна точка (участие в изборите) може и да са основателни. Но от съдържателна гледна точка отсъствието на перспектива в предлаганите проекти обяснява пасивността.

Няма поколение, което да не се е сблъсквало с труд-

ности и да не се е противопоставяло на ценностите и порядките на традиционния обществен ред. Всяка промяна в поведението, във възможностите за мобилност, в ценностното натоварване на определен социален статус, предизвиква реакция на критицизъм и дори на отхвърляне на установения ред. Днешните млади хора не се различават по този показател от тези преди тях. Разграничението би могло да се направи на плоскостта на предвижданите реални възможности за въздействие върху процесите на вземане на решение и ресурсите, с които те разполагат.

В какво вярват младите? И този въпрос няма еднозначен отговор, доколкото времето на всеобхватните и стройни идеологически системи изглежда сякаш вече отминало. Калейдоскопичното битуване на идеите прави и характеристиките на протеста изключително разнообразни и пъстри. Като тяхна отличителна черта се проявява вътрешното разделение на умерени и радикални, на диалогично настроени и на маргинализиращи се. Екологията, въпросите за запазването на природното равновесие и отговорността пред бъдещите поколения са едното направление, което фокусира младежкото внимание. То проявява чувствителност към измененията на климата, към глада, недостига на питейна вода и изчезването на животински и растителни видове и пейзажи в името на печалбата и на поддържането на нискотехнологична производствена инфраструктура. Мотивите на младите да се ангажират с такива каузи са свързани с осъзнаването на необходимостта от промяна на възприятието за чо-

века като единствена отправна точка при изработването на концепциите за глобално развитие. Изменението на перспективата провокира създаването на международни мрежи за оказване на натиск и за денонсиране на нарушения на международни конвенции, провокирането на по-широк обществен отглас на придобиващите и етически измерения проблеми с опазването на околната среда.

Глобализацията, заедно с разпространението на информационните технологии, влезе в обсега на младежките интереси и инициативи. Идеологическите и икономическите аспекти на глобалните процеси, които излизат извън контрола на традиционните политически механизми, предизвикват съпротива. Различните течения и разбирания за това как трябва да се трансформира, контролира или да се премахне сегашният модел на глобализация са отразени в отделните подходи, които обособените на международно ниво движения прилагат. Сиатълските сблъсъци разкриха болезненото преживяване на разместванията в социалния статус и във възможностите за мобилност, пълноценно участие, образование и за справедливо разпределение на ресурсите. Посочването на корпорациите като виновни за разрушаване на формите на справедлив социален ред направи ясни опасностите от този вид управление и от стремежа то да бъде наложено в световен мащаб. Движенията на анти- и алтерглобалистите започнаха да осъществяват конкретни мерки, за да докажат, че е възможна друга версия за управление на глобализацията. Задачата да бъде преодоляна пропастта между Севера и Юга, както и после-

диците от нея, каквито са трафикът на хора и наличието на черна работна ръка, се оказва мобилизиращ фактор. Дали това се дължи само на хуманистични подбуди, или на по-прагматичното желание за дисциплиниране на капитала в името на запазването на едно, в някаква степен, социално приемливо статукво, зависи от поставените пред всяко протестно движение цели.

Неоспорим факт е, че насилието, което съпътстваше срещите в различни формати на лидерите на най-развитите страни, показва, че воденето на монолози от позицията на по-силния по въпроси, засягащи бъдещето на милиони хора, не може да не предизвика остра ответна реакция. Дискусиите по въпроса за възможното друго бъдеще породиха изключителна критичност към либерализма, но оставиха недовършени характеристиките на алтернативния модел. Проблемът за разпределението на властта и нейното упражняване остава нерешен; неясни са и параметрите на международното сътрудничество и мотивирането на богатите общества да проявят нужната солидарност за осъществяването на благородните намерения. Презумпцията, че съществува нагласата за жертвоготовност в името на нов тип сътрудничество, което да бъде положено на етически основи, е трудно доказуема. Защото практиката показва, че когато цената на промяната се сведе до измененията в размера на разходите на отделните национални бюджети, се задействат механизми за съхранението на социалните достижения в рамките на националната територия. Успоредното въздействие на тези два фактора води до липсата на резултати и реше-

ния, които да отиват отвъд декларативната и осъдителната форма, и е едно от главните препятствия пред концептуализирането на обществения проект на тази част от младото поколение, разпознаваща себе си в него.

Новите проявления на крайната десница също се оказаха привлекателни за политическите търсения на младите хора. Отново по пътя на отрицанието на статуквото и на страха от пълно размиване на губещата своите устои национална идентичност те достигнаха до идеологиите на свръхидентичността, която, за да реализира себе си, има нужда да унищожи или да властва над нечия чужда битност. Сплотяването и чувството за общност, които осигуряват ритуалите на фашизоидните идейни течения, компенсират липсата на сплотяваща национална символна система. Чужденците стават естественият виновник за липсата на чистота на етноса, на самосъзнанието и на идеите. В понятието „чужденец“ обаче са влага повече от чисто антропологическите характеристики или различията на етническа, културна, религиозна основа. Тъкмо поради нарастване на съдържанието и обема на това понятие чужд става и този, който не би бил способен да отговори на критериите за успеваемост и за вяност - т.е. всеки може да се окаже маргинал.

Мисленето чрез конспиративни сценарии кара тези групи да привиждат злоторно действие спрямо нацията не само в народа на вечната диаспора, но и в брюкселското чиновничество. Антиевропейските настроения отново се обясняват с (ограниченото в рамките на нацията) разбиране за справедливост и солидарност. Усещането

за ограбването на труда, на потенциала, на работните места в името на един проект, който се разраства неконтролируемо бързо и чрез твърде сложни, размиващи отговорността, политически механизми, дава допълнителни аргументи в полза на нуждата от защита на наследството - преди то да е изгубено безвъзвратно.

Засилването на влиянието на крайната десница върви успоредно с упоритата липса на решения за проблемите на имиграцията, която се колебае между това да бъде инкриминирана, желана и контролирана, на безработицата и на намаляването на публичните финанси за образование и за професионална квалификация.

Традиционните леви и десни партии също са обект на интерес от страна на младите хора. Стабилността и липсата на радикализъм в този случай се явяват по-важни от липсата на нови идеи и на мобилизиращ патос. Конвенционалните кампании, установеният ред за достигане на успешната политическа кариера и предсказуемостта на темите и дебатите също намират своите и благодарение на това успяват и до голяма степен да се възпроизвеждат. Обаче тъкмо това състояние провокира и съответни негативни, критични и радикални реакции.

В каква среда живеят младите? Преходността не характеризира само страните от бившия Източен блок. Последните претърпяха драматични радикални промени, които оставиха цяло едно поколение в особен вакуум на ценности и отправни точки за минало и настояще. В Западна Европа отслабването на кохезионните способности на социалните системи и имигрантският натиск

също поставиха в напълно нови условия младите хора.

Професионалното развитие излезе от конвенционалното разбиране за стабилност и дълготрайност. Намирането на първата работа се превръща в огромно предизвикателство, а готовността за максимална адаптивност и мобилност става стратегическо предимство. Почасовата работа за ограничен период от време е по-добрата алтернатива на безработицата, но е откритият път към социална изолация. Гъвкавостта на пазара на труда води до формиране на нови социални прослойки, които остават стабилни като характеристики и като потенциал да се възпроизвеждат. Това са новите бедни, които конкуренцията закрепостява в строги рамки на възможно развитие.

Програмите, посветени на интеграцията на младите кадри в реална работна среда, са обречени на неуспех поради принципа, на който са основани. Субсидирането с бюджетни средства на предприятията така, че те да откриват работни места, не води до желания дългосрочен ефект. Защото не е налице икономически оправдана нужда от новите постове; когато изтече срокът на изплащане на средствата, те просто се закриват. Държавните и общинските служби също не могат да са дълготрайното решение на проблема с постоянната работа на младите хора, защото се налага ресурси да бъдат пренасочвани към други приоритети. Специализираното законодателство или третирането на младите хора като отделна категория, в контекста на динамиката на пазара на труда, имат доста ограничени и спорни постижения. Усилията да се даде целенасочена помощ към определена група,

чиито характеристики се припокриват с тези на дългосрочните или депрофесионализираните безработни, не дават винаги желаните положителни промени.

Проблематично се явява и намаляването на интереса към определен вид професии, които предполагат по-ниска квалификация и полагане на тежък физически труд. Системата на висшето образование формира голям брой хуманитаристи, които трудно намират реализация и се оказват всъщност притежатели на дипломи без съдържание. Развитието на високите технологии се измества постепенно от утвърдените учебни и изследователските звена към частни лаборатории и лишава от перспективи публично финансираната наука, която се оказва с ниска възвръщаемост.

Решенията следва да се търсят по-скоро в усъвършенстването на образователната система, в сътрудничеството между предприемачите, университетите и професионалните училища, във връщането на предприемачеството към задълженията му към обществото, чрез чиито ресурси, то е постигнало просперитет.

Натискът да се промени нагласата за търсене на бърза и спекулативна печалба и изнасяне на известни производства, за сметка на дългосрочни инвестиции, може да постигне определени резултати в предлагането на по-сигурна перспектива за бъдещето.

Младите и мултикултурализма. Бунтовете във френските предградия миналата година показаха, че въпросът за интеграцията на децата на имигрантите не е бил канализиран от републиканския ред. Различният тип иден-

тичност, който стои в основата на осъзнаването им като част от едно общество, води до невъзможността да работят тривиалните социализиращи механизми. И извън Франция гетата раждат своя език, своя стил на обличане, своите вътрешни граници, символи, баланси и правила на поведение.

Влиянието на религиозния фактор не ограничава статусните различия до икономическите им параметри, а ги прехвърля и на ценностно равнище. Теориите, които обосновават мултикултурализма, предполагат наличието на климат на възможното съвместно съжителство. Действителността на мултиетническите общества показва обаче, че културните пластове имат много по-силно влияние и значение от държавните традиции. Тази различност задълбочава изолираността на младия човек от гетото спрямо успешните членове на едно общество, което не толерира случайността като фактор за формиране на елита. Спорно остава определянето на причинно-следствените връзки в тази своеобразна спирала на отпадането; отделянето на големи фондове за благоустрояване на кварталите и подобряване на училищната мрежа не дава очаквания отговор на желанието за повече уважение. Отстояването на идентичността посредством забрадките или ежедневните молитви предизвиква на свой ред негативната реакция от страна на мнозинството, което функционира чрез други дефиниции за общност.

Задълбочаващото се отдалечаване на двете реалности предполага и появата на някакъв тип адекватно политическо представителство. Проектирането на бъдещето

през призмата на религиозното начало и капсулирането на чувстващите се недостатъчно граждани млади мюсюлмани създава паралелна реалност на проблемите, които им предстои да решават. Те първо трябва да заличат миналото си на обитатели на гетото, да прескочат стените на собствените си предразсъдъци, за да се включат пълноценно в социалните взаимодействия на мнозинството.

Политиката към младите, залагаща на универсализирани решения и послания, трудно би могла да постигне успех. Младите, чието дефиниране само по себе си е трудно, не са една хомогенна маса, която би могла да бъде форматирана в рамките на един строго определен социален модел. Възрастта не отнема от тях други важни роли и характеристики, които ръководят поведението им – етнически, религиозен, социален и образователен статус.

СПРАВЕДЛИВОСТ И СОЦИАЛНА ДЪРЖАВА - МОДЕРНИ РЕШЕНИЯ

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД ПОЛИТИКАТА НА ДОХОДИТЕ В БЪЛГАРИЯ – ПОСТИГАНЕ НА УСТОЙЧИВ РЪСТ ПРИ ОТЧИТАНЕ РАСТЕЖА НА БВП, СТАБИЛНОСТТА НА ЦЕНОВОТО РАВНИЩЕ, ПРОИЗВОДИТЕЛНОСТТА НА ТРУДА И КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТТА НА ИКОНОМИКАТА

Горан Банков

I. СЪСТОЯНИЕ И ТЕНДЕНЦИИ В ЗАЩИТЕНИТЕ ДОХОДИ НА НАСЕЛЕНИЕТО

Възстановяването на реалните размери на отделните видове защитени доходи на населението спрямо 1989 г. (заплати, пенсии, социални помощи и обезщетения за безработица, помощите за деца, минималната работна заплата за страната и други) продължи и през периода 2000 – 2005 г., но темповете не бяха достатъчни. Въпреки реализираният растеж на БВП – за периода между 4% и около 5,5% - посочените защитени доходи бяха увеличавани с проценти около инфлацията и малко над нея през съответните години. През този период не бяха приети постоянни принципи, на основата на които да се базира държавната политика в областта на доходите и системите

за социална сигурност. Това е една от основните причини за несиметричните действия на държавата по нарастването на доходите и жизнения стандарт на населението и за реализиране на принципа за взаимно преплитане между икономическата и социалната политика.

1. Основен вид доход на българското домакинство си остана работната заплата, чийто относителен дял се движи между 48 и 50 на сто.

Измененията в номиналните и реалните размери на работната заплата са посочени в Таблица 1:

Години	Ср. РЗ	Индекс	Реална Ср. РЗ, ръст, %	Нетна РЗ без данъци	Мин. РЗ	Индекс към пред х. г.
2000	248	100	-	190	79	-
2001	264	106,5	101,6	207	100	126,6
2002	273	103,4	99,6	214	100	-
2003	298	109,2	103,4	234	110	110,0
2004	306	107,4	103,3	251	120	109,1
2005	326	106,5	104,0	261	150	125,0

Източник: НСИ, ИССИ към КНСБ

От посочените данни могат да се направят следните по-важни оценки и изводи:

- за пет години (2000 – 2005 г.) **номиналното нарастване** на работната заплата е с 31,45% (със 78 лева), докато паричният разход на лице от домакинство с 47,18% (с 40,58 лева). Средната работна заплата за страната,

по сектори и по региони, се задържа под необходимите средства за издръжка на живота;

- **реалното нарастване на работната заплата** през отделните години не съответства на размера на отчетения растеж на БВП и на средногодишната инфлация, което означава, че този ръст не се използва по-активно за нарастване на доходите. Относителният дял на компенсацията на наетите лица в БВП през последните 5 години достигна около 38 %, при 50 – 55% в останалите европейски страни, а в някои от тях – 60 – 65%. Данните за динамиката на БВП, инфлацията и работните заплати в страната за последните 6 години показват, че единствено през 2003 г. реалният растеж на работната заплата е нараснал с около 85% спрямо реалния растеж на БВП. Във всички останали години ръстът на работната заплата е бил далеч по-нисък от две трети на реалния БВП. Очаква се, че за 2005 г. ръстът на реалната работна заплата ще бъде около 75% от реалния растеж на БВП;
- единствено **минималната работна заплата** за страната бележи скокообразно нарастване през отделни години, което подсказва по-скоро политически намерси, отколкото съобразяване с реални принципи или механизми. Не е ясно все още на какво се основава определянето на нейния размер – на производителността на труда явно не е; на издръжката на живота на работещо лице също не е; няма връзка и с линията на бедност, която България официално не определя, и т.н. Ниските трудови възнаграждения в България са

следствие и на липсата на разумна политика по минималната работна заплата за страната. Неясните критерии за нейното определяне, както и несъобразяването с общоприетите ѝ функции са сериозна причина за появата и големия обхват на т.нар. работещи бедни. Работещите бедни са не само силно рисков контингент, но те формират и един трайно установен модел на начин на живот;

- **в областта на заплащането на труда и през този период държавата не създаде подходящи регулатори** (което е неотменимо нейно задължение), които да се основават на функциите и ролята на работната заплата, както и на нейната връзка с производителността на труда, качеството на труда и на произвежданите стоки и услуги, тяхната конкурентоспособност и т.н. Наличието на значителен сив сектор в икономиката предопредели и **сериозен сив сектор в заплащането на труда**. Това лишава държавата от данъци, а социалните фондове от осигурителни вноски;
- **все повече се увеличава разликата между средната работна заплата в обществения и в частния сектори**. От 67 лева през 2000 г. тази разлика се е увеличила на 112 лева през 2005 година. Подобно развитие на заплатите не може да се приеме за нормално най-малко поради **три причини: първата** е свързана с факта, че частният сектор е преобладаващ и би следвало той да определя равнищата и темповете на заплатите в страната, което не се е случило; **втората причина** е свързана с посочения вече извод за наличието на зна-

чителен по обхват сив сектор в областта на заплащането в частния сектор, където е налице както нерегламентирана заетост, така и ниско заплащане, въпреки въведените и увеличавани всяка година минимални осигурителни прагове; **третата причина** е свързана с наличието на официална и неофициална заплата в частния сектор, от което държавата губи данъци и осигуровки върху втората, но изглежда от това са доволни и работодатели, и напласани работници;

- **заблудата, че чрез повишаване на заплатите на заетите в бюджетната сфера ще се „принуди“ частният сектор също да увеличава трудовите възнаграждения на заетите в него, нанесе големи поражения върху доходите от работна заплата и продължава да води до разкъсване на връзката заплати – производителност на труда.** Все още няма ефективен механизъм за актуализиране на възнагражденията на наетите работници в частния сектор. Дори сключените колективни трудови договори съдържат текстове за отлагане плащанията на работниците при неблагоприятни финансови и икономически условия. Най-същественото, което се прави през последните няколко години за защитаване на реалните доходи на населението е договарянето на минимални осигурителни прагове по 9-те категории персонал, съгласно Националната класификация на професиите и Националната класификация на икономическите дейности. На практика договорените на браншово равнище прагове между синдикатите и работодателите се явяват мини-

мални работни заплати в съответния бранш;

- **натискът да не се увеличава минималната работна заплата** за страната, както и да се приеме сегашното ѝ равнище без каквито и да са обосновки лишава държавата от един от най-важните регулатори в политиката по заплатите. Неприемливо е твърдението, че всяко нейно увеличение ще води до съкращаването на работници и служители;

- **средната работна заплата в България е близо 16 пъти по-ниска от тази в ЕС – 25**; 21 пъти - от тази във Великобритания; 20 пъти – от тази в Германия; 18 пъти – от тази в Ирландия; 3,8 пъти – от тази в Полша и т.н.

Основният извод от посочените по-горе оценки е, че огромното изоставане на заплатите в България, на първо място - от икономическия растеж, и на второ – от страните-членки на ЕС, е много трудно преодолимо в близките 10 – 15 години. Причините са важни, но и различни. Освен от икономическото развитие и ускорен растеж, заплатите ще зависят и от държавната политика в тази област. Доказано е, че без да създаде съответните регулатори държавата не може да провежда политика на доходите. За формирането на заплатите и растеж на тяхната покупателна способност не може изцяло да се разчита на пазарната стихия и на нейните механизми. Странно е защо само в България икономически растеж от порядъка на 4 – 5,8 на сто няма реални социални измерения. Той не се отрази нито в нарастване на заетостта и намаляването на реалната безработица, нито в по-чувствителното увеличаване на реалните доходи от труд.

2. Опитът на страните-членки на ЕС в областта на заплащането на труда:

- **заплащането на труда остава централен въпрос на колективното трудово договаряне в страните-членки на ЕС вече много десетилетия.** По настояване на Европейската конфедерация на профсъюзите все повече заплатите се обвързват с крайните резултати от дейността на предприятието. Въвеждат се нови форми на участие на работниците в разпределението на печалбата и се повишава ролята на премиите и бонусите, свързани с индивидуалния принос на всеки работник;
- **договарят се** взаимните ангажименти на социалните партньори по отношение на конкурентоспособността на предприятието – повишаване на производителността и качеството на продукцията;
- **синдикатите** поемат ангажименти за спазването на трудовата и технологичната дисциплина в предприятието;
- **в страните от ЕС има цялостна и добре отработена процедура за ежегодно актуализиране на доходите.** Тя е изградена въз основа на макропрогнозите от държавния бюджет за инфлацията и ръста на БВП за предстоящата година. По този начин се актуализират т.нар. защитени на национално равнище плащания на населението – бюджетни заплати, пенсии и социални плащания. Следователно **генерализирана формула**, която включва тези две съставни части, се прилага само и единствено в случаите на защитените плащания;
- **актуализирането на заплатите в частния сектор се**

осъществява чрез преговори между синдикати и работодатели на браншово/секторно равнище. Във формулата за увеличение на възнагражденията се използва правителственият прогнозен индекс за инфлацията и за очаквания ръст на производителността на труда в бранша. Впоследствие се уточнява процентът на увеличение на заплатите по различните длъжностни нива. **При застой в даден икономически бранш практиката в ЕС предоставя три възможности: 1/ увеличение с процента на прогнозната инфлация; 2/ възнагражденията не се променят; 3/ предприемат се съкращения и с освободените средства се увеличават заплатите на останалите наети.** Държавата може да приеме единствено ролята на гарант, че подобен процес на договаряне между работодатели и синдикати ще се основава на ясни правила, установени със законодателството в областта на колективното трудово договаряне. Следователно в частния сектор основният, принципно установен, регулатор е съобразен с държавната политика и се прилага при нормални икономически условия. В някои от старите страни-членки на ЕС министър-председателят с нарочно писмо до национално представените организации на работодателите и организации на работниците и служителите посочва параметрите за увеличение на защитените доходи от държавата и ги приканва да започнат колективни трудови преговори в областта на заплащането на труда;

- многогодишните традиции на социалния диалог в областта на трудовите възнаграждения са съпро-

водени с прилагането и непрекъснатото усъвършенстване на системите за управление на персонала и на заплатите в браншовете и главно във фирмите. Тези системи представляват „щатни таблици”, в които за отделните длъжности и работни места са посочени квалификационните степени, изискванията за тяхното заемане – знания, умения, професионален опит и т.н., както и основните заплати за тях. Отделно от това в условията на фирмено договаряне се включват допълнителни плаващи плащания, като бонуси, комисиони, премии, здравно обслужване, участие в разпределение на печалбата, застраховки, различни услуги, бонуси за продължителна работа при същия работодател и т.н. Всичко това формира една доста различна от основната брутна заплата;

- **свободната конкуренция между държави с различни равнища на доходи** в рамките на ЕС през последните няколко години породила една все по-засилваща се дискусия за равнището на минималните доходи. Обсъждат се възможностите за „социална хармонизация” и определяне на някакъв гарантиран достоен социален минимум, който няма да позволява заетите и другите слоеве на гражданите от ЕС да живеят в бедност.

Основният извод от краткия преглед на европейската законодателна и социална практика в областта на заплащането на труда е, че **в страните-членки отдавна се прилагат процедури, които са приемливи за всички участници в социалния диалог в тази област. Същевременно държавата в една или друга степен се явява**

както гарант за нормално протичане на социалния диалог, така и негов посредник. Налице са основания да се счита, че посоченият регулатор – увеличението на заплатите и в частния сектор да се основава на 100–процентното отразяване на прогнозната инфлация и на средно около две трети от прогнозния ръст на БВП (на национално равнище) или на прогнозата за производителността на труда в съответните браншове на икономиката – е приет и усъвършенстван с годините от синдикатите и работодателите в пряк диалог между тях на браншово и фирмени нива. Тази практика неминуемо ще се наложи, макар и с проблеми, и в България.

3. Социалният диалог в България и опитът в договарянето на заплатите:

- в България като водещи се очертават две от нивата на колективно договаряне на заплатите – **национално и фирмено**. Договарянето на отраслово (браншово) равнище все още е недостатъчно развито. Значителен брой работници и служители, заети в малките и средни предприятия (около 98% от икономиката), не са обхванати чрез колективни трудови договори поради намалялата синдикализация. В бъдеще социалният диалог в тези предприятия ще се осъществява чрез процедурите за информиране и консултиране, предвидени както в Директивите на ЕС, така и вече в нашето трудово законодателство;
- в по-голямата част от отраслите и браншовете по

НКИД на НСИ има подписани отраслови и браншови колективни трудови договори, в които се регламентират и системите на заплащане на труда, включително и механизми за промяна на определените равнища на работните заплати. Това обаче касае предприятия и организации, които са членове на съответните работодателски организации, страна по отрасловите/браншовите КТД. Една значителна част от фирмите обаче не членуват в тях, подписаните КТД не важат за тях и естествено те са извън полезрението на социалния диалог. Така се породи т.нар. **социален дъмпинг в областта на заплатите, от който се извлича необоснована конкурентоспособност**. Никой в момента не може да знае как в подобни фирми се формират и изплащат трудовите възнаграждения, как те се увеличават във връзка с инфлацията и производителността на труда;

- **налице са коренно противоположни становища на национално представените синдикати и работодателски организации по въпросите на формирането и договарянето на заплатите**. Синдикатите настояват това да става, като се прилагат европейските практики, и обвиняват държавата, че не е разработила, не е гарантирала и не прилага съответните регулатори в тази област. Работодателите от своя страна са против такива регулатори и механизми и отстояват становището, че заплатите следва да се формират главно на пазарен принцип. Ясно е, че в тази обстановка поведението на държавата е деликатно, въпреки че още през 1991 г. от

Министерския съвет бе приета Наредба за договаряне на работната заплата. На прага на членството ни в ЕС е очевидно, че: **1/ синдикатите и работодателите на национално равнище ще трябва да се договорят за регулаторите и механизмите в областта на заплащането на труда; 2/ държавата ще трябва да препоръча подходящите регулатори и механизми, както и да гарантира своята роля на посредник и да подпомага социалния диалог да се движи в посока на възприемане на европейските социални практики;**

- българските фирми силно изостават в областта на прилагането на съвременни системи за управление на персонала, начините за формирането на основните заплати за съответните длъжности и работни места, доплащанията към заплатите, за кадровото израстване, договарянето и т.н. Тази обстановка е една от причините за наличието на сив сектор в областта на заплащането на труда. Заплатите остават едни и същи с години, тъй като няма връзка между тях и икономическите резултати от дейността на фирмите. Обяснима е следователно и непрекъснато увеличаващата се разлика между средната работна заплата в частния сектор и тази за страната и в обществения сектор.

Основният извод от краткия анализ на ситуацията със социалния диалог в страната е, че са налице непреодолени проблеми през годините на досегашния преход. Това важи най-вече за областта на заплащане на труда. Причините се крият в досегашната липса на воля на трите страни в националния социален диалог да

дискутират тези проблеми и да стигнат до консенсус относно прилагането на принципи, допустими регулатори и механизми при формирането и договарянето на заплатите за всички сфери, отрасли и браншове/сектори на националната икономика.

- 4. Не настъпиха съществени изменения и в другите защитени доходи на населението – пенсии (за осигурителен стаж и възраст и социалната пенсия), обезщетения, социални помощи и семейни помощи за деца:**
- **размерите на посочените видове защитени доходи**, които формират групата на т.нар. социални трансфери, при изследванията на домакинствата от НСИ се определяха и променяха по някаква своя логика, без да се основават на каквито и да са обективни критерии и принципи. Тази група доходи са свързани с мрежите за социална сигурност и защита на населението и следователно са свързани със стабилизирането и нарастването на жизнения стандарт на големи слоеве и групи от хора в страната. Когато се говори за жизнен стандарт, той следва да се свързва и с издръжката на живота при конкретните икономически и социални условия в страната;
 - **в страните от ЕС – 15, и не само в тях, от много десетилетия са решени законодателно и се прилагат в социалната им практика принципи, политики и механизми в областта на защитените доходи, базирани на установени взаимовръзки между минималните нива на отделните видове доходи. По принцип**

този вид доходи се основават по един или друг начин на издръжката на живота при конкретните икономически възможности и социални условия в съответната страна. В зависимост от избрания метод (издръжка на живота, среден медианен доход или разход на едно лице от домакинство и т.н.) се изчислява размерът на т.нар. **линия на бедност** и към нея се привързват в различни съотношения другите минимални и социално защитени плащания в системата за социална сигурност с нейните две главни части – социално осигуряване и социално подпомагане, а също и минималната работна заплата за страната. Във всички 25 страни-членки на ЕС плюс Румъния се прилага методологията и методиката на Евростат за изчисляване на линията на бедност. Последната е поставена в основите на социално-защитните системи и защитата на доходите на населението – от труд и от социални трансфери;

- не настъпиха почти никакви изменения в равнището на бедност на българските домакинства. От една страна, от 13,5% през 2000 година бедните домакинства в България са нараснали на 14,3 % (около 1,2 млн. души), което е сравнимо с относителния дял на бедните домакинства в ЕС – 15 – около 15%. От друга страна, българските бедни домакинства са 13 пъти по-бедни от бедните домакинства в ЕС. Сравненията не са изцяло коректни, тъй като в посочените страни се прилагат различни критерии и съдържание на „кошницата”, независимо че се прилага от всички тях методиката на Евростат, а в България тя все още не се прилага.

4.1. В областта на доходите от пенсии са налице редица промени и процеси, които също не доведоха до тяхното съществено нарастване:

- **през 2000 г. стартира пенсионната реформа у нас**, която бе наложителна поради наличието на сериозни проблеми – икономически и демографски. Въведен бе тристълбов модел в осигурителната ни система, чрез който сегашните по-млади поколения имат шансове за получаване на допълнителна пенсия от техните лични, или от работодател, осигурителни вноски;
- **средната пенсия за осигурителен стаж и възраст постигаше ежегодно реално нарастване от 4 – 6 %**, но това е резултат на новоотпуснатите по-високи пенсии, на ръста на максималната пенсия и на коледните добавки, но не и от реалното увеличение на всяка пенсия;
- **минималната пенсия за осигурителен стаж и възраст** си остана обвързана със социалната пенсия (115% от нея), без да има никаква обективна логика на каквато и да е връзка между тях – едната е за трудов стаж, а другата е за хора (около 4600 - 4700 души), които са навършили 70 години и по едни или други причини нямат трудов стаж. В страните от ЕС минималните пенсии за осигурителен стаж и възраст винаги и във всички случаи са над линията на бедност за съответната държава;
- **формулата за изчисляване на индивидуалната пенсия** (по принцип всяка формула е в определена степен рестриктивна) е различна от тази, която се прилагаше до 2000 година. В резултат на това „старите” пенсии

силно изостанаха от новите. Близко 1,084 хиляди пенсионери (от тях за трудова дейност са около 400 хиляди души) получават пенсия под 80 лева, което предопределя една значителна част от тях да попадне в системата за социално подпомагане. Въпроси поражда и съотношението между минималната и максималната пенсия (1:7), което не се среща в страните от ЕС (средно 1: 4 до 5 пъти);

- **засилената емиграция на предимно млади хора (между 20 и 35 години)**, които са около 700 хиляди души, проблемите ни в областта на заетостта и безработицата през последните 5 – 6 години, както и наличието на сериозен сив сектор в областта на заплащането на труда доведоха до значителното намаляване на постъпленията от осигурителни вноски във фонд „Пенсии” на НОИ, независимо от въведените минимални осигурителни прагове и тяхното ежегодно индексирание. От началото на 2006 г. бе намалена с шест процентни пункта и осигурителната вноска за пенсия, чиято цел е да намали осигурителната тежест за работодателите. Тази обективна ситуация сериозно намаляваше и все още намалява възможностите за по-чувствителни увеличения на всички пенсии;
- **честите законодателни промени** в КСО почти винаги са свързани с придобиването на пенсионни права от все по-засегнати от други фактори групи от хора. Това са главно хора, останали без работа, които нямат навършените години или необходимия осигурителен стаж. През последните 2 – 3 години рязко се увеличи

броят на инвалидните пенсии. Вече е разрешен въпросът за навършилите години, но нямащи достатъчно осигурителен стаж – те могат да си откупват до 5 години стаж. Остава неразрешен другият проблем – набрани са изискваните точки, но не са навършили изискваните години възраст. Разрешаването на посочените, а и на още други проблеми, винаги е свързано с придобиването на пенсионни права, за които по правило се изискват допълнителни разходи от фонд „Пенсии” в размер на десетки, а често и стотици милиони лева;

- **методът за индексирание на пенсиите също влияеше на техния реален размер.** Той включва част от фактическата инфлация за изминалата година и част от нарастването на осигурителния доход, който само индиректно отразява икономическия растеж и нарастването на благосъстоянието. Положителното е, че от 2007 г. съотношението между тях ще бъде 50:50;
- **вече е ясно, че предстои по-нататъшно усъвършенстване на българския пенсионен модел,** свързано с неговото синхронизиране с европейското социално законодателство и с изискванията на Открития метод за координация на пенсионните системи и модели в рамките на ЕС.

В заключение, проблемите с доходите от пенсии на населението са изключително сериозни. Почти 46 % от пенсионерите са с крайно ниски пенсии (под 80 лева), което предопределя тяхното мизерно съществуване. Пенсиите от 80 до около 150 лева също попадат под линията на бедност у нас (изчислената по методиката на

Евростат за 2007 г. е около 152 лева). Тези факти сами по себе си са обезкуражителни, но те предопределят приоритетността на бъдещите действия в областта на пенсиите – обвързването на минималната пенсия за осигурителен стаж и възраст с минималната работна заплата, след като последната бъде обвързана с официалната линия на бедност. На второ място би следвало, макар и внимателно, да се повишават с малко по-голям процент минималните пенсии през следващите 4 – 5 години с цел тяхното постепенно приближаване и изравняване с линията на бедност.

4.2. В областта на доходите от системата за социално подпомагане:

- **изградената в началото на 90-те години система за социално подпомагане претърпя силни дестабилизиращи инфлационни въздействия**, в резултат на които т.нар. гарантиран минимален доход многократно се обезцени. Не трябва да се забравя, че ГМД беше замразен от юли 1997 г. и остана непроменен до 2001 година. В момента никой не би могъл да дефинира, даже и приблизително, неговото съдържание и размер. Продължаването с тази база (ГМД) сериозно дискредитира обосноваването на политиките и мерките в областта на социалното подпомагане, както и определянето на обективния размер на необходимите средства от държавния бюджет за различните програми на системата;
- **горният извод се отнася и за системата от коефициенти за достъп до различните видове програми**

и социални помощи. Така системата непрекъснато се отваря и в нея попадат все нови и нови подпомагани контингенти, необходимите средства от бюджета се увеличават, но нито степента на бедност, нито обхватът на програмите намаляват;

- **доходите от различните видове социални помощи,** които по принцип са предназначени за смекчаване на бедността и за засилване на мотивацията у социално слабите да се върнат на пазара на труда, поне засега не са довели до ограничаване на бедността на цели социални слоеве или групи от населението;
- **наличието на многобройни възможности за достъп до социално подпомагане** вкарва в системата и не малък брой хора, които не биха попаднали в нея, ако тя бе базирана на обективни принципи и критерии. **Става дума за критериите за достъп, които са базирани, първо, на една имагинерна величина, каквато е ГМД, и второ, на подпомагане на лица и семейства,** вместо на домакинства, каквато е практиката в страните-членки на ЕС;
- **лесният достъп до програмите за социално подпомагане** позволява до средата на 2006 г. в системата да се престоява неограничен брой години. Системата в случая е като отворена фуния, в която лесно се влиза (повечето стоят там с години), но трудно се излиза;
- **значителен брой социално слаби получават помощи по над 10 нормативни акта,** което е недопустимо. Това е показателно за адекватността на системата на социалното подпомагане, както и за нейната обектив-

ност. Разходите в системата се базират на националната солидарност и техният източник са от данъците на всички граждани. Това е и причината настойчиво да се поставя въпросът за ефективността на социалните разходи и за постигането на точно определени крайни цели.

В заключение, системата на социалното подпомагане в България е далеч от съвременните критерии за нейното изграждане и функциониране. Заетите в системата са крайно претоварени. Разходите се увеличават, но подпомаганите не намаляват. Системата не е базирана на официално определяна всяка година линия на бедност и на тази основа тя да се модернизира, целенасочи и да води до повишаване ефективността на социалните разходи. Принципът на социалната справедливост в нашите условия следва да се разбира в контекста, че социалното трябва да е справедливо, т.е. достъп до системата да имат само действително бедните, живеещи под линията на бедност.

II. ЦЕЛИ, ПОДЦЕЛИ И МЕРКИ НА ПОЛИТИКАТА НА ДОХОДИТЕ ДО КРАЯ НА 2009 ГОДИНА

Като се имат предвид изводите и оценките от анализа на проблемите в областта на защитените доходи на населението за периода 2000 – 2005 г., **провеждането на нова политика в тази област следва да се свързва с наличието на три основни предпоставки:**

- **първата** е свързана с формирането на законово при-

ети принципи, методи, критерии и механизми за определяне на линията на бедност в България и с нея да се обвържат в подходящите за нашите икономически възможности и социални условия съотношения на размерите на другите минимални и социално защитени плащания. Това са минималната работна заплата за страната, минималната пенсия за осигурителен стаж и възраст, социалната пенсия, критериите за достъп до различните видове социално подпомагане;

- **втората е държавата** да базира системите си за социална сигурност и защита върху така установените зависимости и да ги развива и подобрява в съответствие с нарастването на икономическите възможности на страната – използването на качествени източници за ръст на БВП (главно инвестиционен растеж, по-активна макроикономическа политика и рационално насочване на публичните финанси), ускоряващо се нарастване на заетостта, модернизиране на всички социални системи;
- **третата е модернизиране на социалния диалог на национално равнище** между правителството и социалните му партньори, в който в съответствие с европейските практики всеки от участниците отговорно да изпълнява своята роля, съобразявайки се с изискванията за консенсус при решаването на обществените проблеми.

Заедно с посочените предпоставки е необходимо да се установи такава степен на координация и взаимно преплитане между икономическата и социалната политика на

държавата, която гарантирано да води до нарастване на социалните измерения на икономическия растеж – чувствително повишаване на заетостта, по-нататъшно намаляване на реалната безработица, повишаване на доходите от труд и предприемачество, ускорен растеж на жизнения стандарт и качеството на живот на населението.

1. Основна цел в областта на политиката на доходите от труд до края на 2009 г. е осигуряване на стабилен ежегоден растеж на работната заплата с отчитане растежа на БВП, прогнозната инфлация за съответните години, производителността на труда и конкурентоспособността на икономиката и предприятията.

1.1. Подцели и мерки:

- приемане от Министерския съвет до края на 2006 г. на съгласувана със социалните партньори на национално равнище Методика за официално определяне на линията на бедност и обвързване с нея на минималната работна заплата по определения в методиката механизъм;
- превръщане на минималната работна заплата от началото на 2007 г. в държавен регулатор на доходите от труд и на пазара на труда;
- основен принцип и държавен регулатор за повишаване на работната заплата от 2007 г. да бъде обвързването ѝ с прогнозния ръст на инфлацията по макроикономическата рамка на държавния бюджет за съответната година и част от прогнозния ръст на БВП за заетите в бюджетната сфера, а за заетите в реалния сектор – с част от очаквания ръст на производителността на труда;

- в структурата на работната заплата, на основата на колективни трудови преговори и сключвани договори, да се включват и възнаграждения, бонуси и придобивки за наетите с постоянен характер.

1.2. Измерения на индексирането на заплатите:

- индексът за увеличение на заплатите на заетите в организациите на бюджетна издръжка да включва: 100% от прогнозния индекс за инфлацията и до 75% от прогнозния ръст на БВП за съответната година;
- препоръчителният индекс за увеличение на заплатите на заетите в частния сектор на реалната икономика да включва: 100% от прогнозната инфлация по държавния бюджет и до 65 – 70% от прогнозния ръст на производителността на труда в съответните икономически сектори и браншове на икономиката. За целта национално представените организации на работодателите и на работниците и служителите сключват Национално споразумение по заплатите и другите източници, които формират техния окончателен размер. Това споразумение се сключва след приемането на държавния бюджет на страната и след уточняване на прогнозите за развитието на съответните икономически сектори или браншове;
- за търговските дружества от реалния сектор на икономиката с над 50 % държавно участие в капитала се прилага специален механизъм за регулиране нарастването на средствата за работна заплата съобразно техните икономически резултати;
- за повишаване на реално разполагаемия доход от труд

да продължи увеличаването на необлагаемия с данъци минимум – за 2007 г. да стане 200 – 210 лева, както и намаляването на ДОД върху заплатите.

1.2.1. Необходими промени в нормативни актове до края на 2006 г.:

- промени в Кодекса на труда, свързани с критериите за признаване на национална представителност на работодателските и синдикалните организации в страната;
- промени в Кодекса на труда и наредби към него, свързани с: организацията, структурата и договарянето на работните заплати на национално, браншово/секторно и фирмено ниво; въвеждане на гъвкави форми на заплащане на труда, в т.ч. и на минимална часова работна заплата за страната до края на 2007 г. и други;
- в Закона за държавния бюджет за съответната година да се включва текст, с който се утвърждава общият индекс за увеличение на работните заплати на заетите в организациите на бюджетна издръжка. Този индекс да се обяви като препоръчителен за частния сектор на реалната икономика. На тази основа след преговори и сключване на Национално споразумение по заплатите между организациите на работодателите и синдикатите се определят конкретните препоръчителни измерения на заплатите по браншове/сектори.

1.3. При прилагането на посочените принципи, политика и механизми може да се очаква, че номиналните средногодишни темпове на растеж на доходите от работна заплата за периода 2007 – 2009 г. приблизително ще бъдат между 7,5 и 9–10 %. При

по-висок от 6 % ръст на БВП номиналното нарастване ще бъде по-високо.

2. Основна цел в областта на доходите от пенсии е обвързване на тяхното нарастване с растежа на благосъстоянието в страната, на осигурителния принос и повишаване процента на заместване на доходите от труд при определяне на индивидуалните пенсии.

2.1. Подцели и мерки:

- обвързване на минималната пенсия за осигурителен стаж и възраст с минималната работна заплата за страната – не по-малко от 50 - 55 % от МРЗ, след обвързване на последната с официално определената линия на бедност през 2007 година. Този механизъм следва да бъде приет с консенсус от социалните партньори на национално равнище. Заедно с това, в съответствие с новия размер на минималната пенсия, следва да се преразгледат сегашните съотношения между пенсиите, които ще попаднат около този нов размер. Минималната пенсия през следващите 4-5 години постепенно да се изравни с линията на бедност;
- обвързване на социалната пенсия за старост и инвалидност пряко с линията на бедност за 2007 г. – не по-малко от 40 % от нея. Последващо извеждане на този вид плащане от осигурителната система и включването му в системата за социално подпомагане;
- обсъждане до края на 2007 г. между социалните партньори на възможностите за разрешаване на някои от

- посочените проблеми в пенсионната ни система – относно бъдещето на сегашната точкова система, възможностите за осъвременяване на старите пенсии, за достъп до пенсиониране при наличие на необходимите точки, но не са навършени изискваните години възраст само за лица, които са трайно безработни и т.н.;
- обсъждане до края на 2006 г. на възможностите за увеличаване на платения отпуск за раждане и отглеждане на дете – от 135 на 190 или 200 дни, средствата за което се набират във фонд „Болест и майчинство” към НОИ, както и на други възможности за стимулиране на раждаемостта като основен проблем на демографската криза в страната;
 - обсъждане между социалните партньори до края на 2006 г. на проблема с разпределението на осигурителната вноска между работодател и работник, при условие, че размерът на осигурителната вноска за пенсия бе намален с 6 пункта, което не бе съпроводено с увеличение на заплатите в частния сектор;
 - обсъждане на възможностите до края на 2006 г. за внасяне на промени във формулата за изчисляване на индивидуалната пенсия с оглед повишаване на дела на приноса в нея на осигурителното участие;
 - засилване на възможностите за стимулиране на участието в пазара на труда на хора, изпълнили условията за пенсиониране;
 - ефективни действия за ограничаване на неправомерния достъп до инвалидни пенсии, както и ограничаване на достъпа до ранно пенсиониране.

2.2. Индексиране на пенсиите:

- въвеждане от 2007 г. на „златното швейцарско правило”, според което увеличението на пенсиите ще става с индекс, включващ 50 % от фактическата инфлация за предходната година и 50 % от ръста на осигурителния доход;
- индексирането на минималните осигурителни прагове да става след преговори между социалните партньори, както и досега;
- предприемане на съгласувани между социалните партньори мерки за разработване до края на 2006 г. на механизъм и възможности за осъвременяване и по-високо индексирание на минималните пенсии.

2.3. Необходими промени в нормативните актове:

- след приемане на съгласувани между социалните партньори решения за допустими и целесъобразни промени в пенсионната система да се внесат предложения за изменения и допълнения на Кодекса за социално осигуряване;
- осигуряване през 2006 г. на пълно транспониране на Директива 2003/41 на ЕС относно въвеждането на професионалните пенсионни схеми в нашето осигурително законодателство;
- разработване до края на 2006 г. на стратегия и проект на закон за създаване, функциониране и управление на Демографски резервен фонд „Сребърен”, който впоследствие ще се използва за запазване на финансовата стабилност на солидарния стълб на осигурителната ни система.

2.4. При прилагането на посочените мерки може да се очакват следните резултати:

- минималната пенсия за осигурителен стаж и възраст още през 2007 г. да нарастне с 10-15%;
- пенсиите от труд да нарастват номинално между 7 и 10 % до края на 2009 година;
- да се разрешават внимателно натрупващите се проблеми в пенсионния ни модел;
- да се намерят възможностите за постепенното осъвременяване на старите пенсии;
- минималната пенсия за осигурителен стаж и възраст да достигне до края на 2010 г. линията на бедност и да се изравни с нея.

3. Основна цел в областта на социалното подпомагане е на основата на въвеждане на официална линия на бедност да се модернизира системата за социално подпомагане, да се премине към подпомагане на домакинства и да се повиши ефективността на социалните разходи.

3.1. Подцели и мерки:

- обсъждане до 15 май 2006 г. със социалните партньори на Методика за определяне и актуализиране на линията на бедност и обвързване с нея на гарантираните минимални доходи на населението;
- внасяне на Методиката за утвърждаване от МС. Провеждане на цикъл семинари за обучение на служители от МТСП и АСП за запознаване със същността, целите и методите на обвързване с официалната линия на

бедност на минималната работна заплата за страната, помощите за социално подпомагане, минималната пенсия за осигурителен стаж и възраст и на социалната пенсия за старост и инвалидност;

- подготовка до края на октомври 2006 г. на проекти за изменения и допълнения на Закона за социалното подпомагане и на Правилника за неговото прилагане. Внасяне в МС – до края на 2006 година;
- разработване на програма за експерименталното прилагане в избрани региони и общини през 2007 г. на новия начин за достъп до системата за социално подпомагане;
- предприемане на мерки за доизграждане на информационната система на АСП с възможности за прилагане на персонален регистър на бенефициентите на системата до края на 2007 година.

3.2. Необходими промени в нормативни актове:

- промени в Закона за социално подпомагане и в Правилника за неговото прилагане;
- промени в други закони и правилници.

3.3. Очаквани резултати:

- поставяне на официално определяната линия на бедност в основата на политиката на държавата в областта на защитените доходи на населението;
- реформиране и модернизирание, в съответствие с европейската законодателна и социална практика, на системата за социално подпомагане;
- преминаване към подпомагане на домакинства и отказ от системата за подпомагане на лица и семейства, която не се прилага в страните-членки на ЕС;

- прецизиране на критериите за достъп до системата за социално подпомагане, точно дефиниране на рисковите групи за изпадане в бедност и на дохода за достъп на подпомаганите домакинства до социални помощи;
- икономия на средства от неправилен достъп до социални помощи и повишаване ефективността на социалните разходи.

III. ПРИЛАГАНЕ И ОТЧИТАНЕ ИЗПЪЛНЕНИЕТО НА ЦЕЛИТЕ И МЕРКИТЕ В ОБЛАСТТА НА ПОЛИТИКАТА НА ДОХОДИТЕ ДО 2009 ГОДИНА

- 1. Развитие на институционалния капацитет за прилагане на мерките от МТСП и неговите структури.**
- 2. Подобряване на мониторинга и повишаване ефективността на бюджетните и социалните разходи.**
- 3. Институционално и информационно укрепване на МТСП и неговите структури.**
- 4. Усъвършенстване на информационната система и организацията на предоставянето на услуги в системата за социално подпомагане.**
- 5. Реформиране на организацията на труда в АСП и нейните дирекции в общините.**
- 6. Финансиране на програмите за социално подпомагане чрез прилагане на програмното бюджетиране.**
- 7. Разработване на система от показатели за наблюдение и оценка.**

СПРАВЕДЛИВОСТ, МОДЕРНА СОЦИАЛНА ДЪРЖАВА И СОЦИАЛДЕМОКРАТИЧЕСКА ПОЛИТИКА

Улрих Хайдер

Какво трябва да постигне една програма на принципите?

- Да даде възможност за последователна политика, която отразява социалдемократическите ценности и социалдемократическия политически профил.
- Да направи разграничение от неолиберализма чрез самостоятелен социалдемократически политически проект, който е ориентиран към социалдемократическите основни ценности на социалната справедливост и солидарността.

Защо имаме нужда от нова програма?

- Тя трябва да отчете социалните и икономическите промени, които се наблюдават от 70-те години на миналия век.
- Традиционните социалдемократически инструменти на политиката трябва да се приспособят към новите предизвикателства: глобализация, европейска интеграция и демографско развитие.
- Програмната дискусия трябва да очертае пътя, по който може да се съхрани при променените рамкови условия социалдемократическият проект за справедливо общество.

От социалдемократическа гледна точка свободата и равенството са възможни едва тогава, когато солидарността свързва човешките действия, а икономическите условия не се оставят единствено на пазара. Социалдемократическо е убеждението, че държавата трябва да обуздава пазарните сили и да брани хората от резултатите на пазарното действие. Съществува специфично **задължение на държавата** по отношение на онези, които вече не могат да работят или не получават работа. Само равенството пред закона или равенството на шансовете не са в състояние да отговорят на изискванията на социалдемократията. Чрез **политиката на преразпределение** би следвало да се постигне възможно най-голямо равенство на жизнените условия. Представата за защита на индивида от необузданите сили на пазара надхвърля гарантирането на някакво минимално осигуряване при безработица, болест и старост. Държавата на благоденствието трябва да гарантира **растящ жизнен стандарт**. Властническите отношения **на работното място** трябва да се балансират чрез изграждане на **участието на работниците**. Към всичко това от 80-те години на миналия век се прибави целта за постигане на **помирение между екология и икономика**.

В този смисъл претърпя развитие и социалдемократическото разбиране за държавата във ФРГ:

- Социалната държавност е структурен принцип на нашето разбиране за държавата (чл.20 и 28 на Основния закон).
- Държавната социална политика предпазва от бедност

- и мизерия, от рисковете, вследствие на старост, инвалидност, болест, безработица и потребност от чужда помощ. Тя цели да ограничи социалното неравенство.
- Задачата да се създадат поносими жизнени условия изисква от една отговорна социална политика освен борбата срещу безработицата и въздействието върху стабилността на цените, също така и стимулиране на икономическия растеж.
 - Социалната държава не само се бори с лишенията; тя е и разпределяща и преразпределяща държава.
 - Постигането на социално равенство изисква политика на преразпределение, т.е. социалните услуги, данъчните облекчения и финансовата подкрепа с предимство следва да се гарантират на по-слабите в социално и икономическо отношение. Към това трябва да се прибавят и помощите за квалификация, парите за осигуряване на жилище, социалните жилища, особените грижи за многодетните семейства и други.
 - Ползването на либералните права и свободи (свободата на договаряне, правото на собственост, личната неприкосновеност) има определени граници по линия на социалната държавност. Така например наемните работници са защитени срещу недостойни условия на труд, срещу недостатъчно заплащане, а наемателите – срещу необосновано прекратяване на договорните отношения.
 - Както се вижда, между нашето германско разбиране за държавата и политическия възглед на социалдемократията до голяма степен е налице съвпадение.

- Тези основни положения на германската политика и на социалдемокрацията оставаха безспорни до 70-те години.

Дотук описахме традиционното разбиране за политиката на социалдемокрацията:

Докато консервативните партии все по-силно подчертават икономическия растеж, социалдемокрацията е за преразпределението на пазарните резултати за мнозинството от избирателите.

До 70-те години не беше очевиден конфликтът на целите между социалната държавност и икономическия растеж. Затова ние говорим още за периода между 1950 г. и 1973 г. като за “златния век на социалдемокрацията”.

До средата на 70-те години основа на **икономическата политика** на социалдемократическите партии беше:

- Кейнсиянската икономическа политика (цел: избягване на икономически кризи).
- Способността на държавата да изведе народното стопанство от положението на ниска трудова заетост. С помощта на парични или фискално-политически мерки трябваше да се увеличи общоикономическото **търсене** и да се повиши равнището на производителност и заетост. Същото се отнася за фазите на икономически растеж и инфлационната опасност: чрез ограничени държавни разходи или рестриктивна парична политика икономическият растеж се задържа на едно поносимо ниво. Важните инструменти на такава кейнсиянска

икономическа политика бяха експанзивната, включително рестриктивна парична, фискална и политика на заплатите, както и регулиране на обменния курс.

- Особената характеристика на икономическата криза от 1973 г. (“стагфлация”) се оказва проблем, на който конвенционалното кейнсиянско регулиране на търсенето нямаше отговор. Социалдемократическите партии се изправиха безпомощни пред конфликта между целите на борбата срещу инфлацията и пълната заетост. От средата на 70-те години инструментите на кейнсиянското регулиране в растяща степен се разкриваха като негодни за осъществяване на социалдемократическите цели.
- От онова време и до днес икономическата политика се доминира от инструментите в посока към предлагането, което се отнася и за управляваните от социалдемократите европейски страни.

Налице е обаче и шансът за **социалдемократически политически модел на политиката на предлагането:**

- Стимулира се не само капиталът, но и човешкият ресурс. При това става дума за държавни инвестиции в образованието и в изследователската дейност, както и за подпомагане на структурно слабите региони.
- Тези държавни инвестиции водят до два проблема: ако необходимите за инвестициите данъци са прекалено големи, има опасност да се загуби подкрепата на важните за изборния успех средни слоеве, при което се ограничава и стремежът към частни инвестиции. Обратното, прекалено ниските данъци влизат в

противоречие с очакванията на левите избиратели за преразпределение и застрашават осъществяването на инвестиционната стратегия.

- Втората дилема засяга обема на държавните инвестиции. В това отношение трябва да се балансира между социални инвестиции и социален трансфер. Ако инвестициите стават за сметка на трансфера, отново е застрашен твърдият електорат (особено – хората с ниска квалификация). Запазването на социалния трансфер при едновременно интензивно социално инвестиране изисква по-високи данъци. Но в такъв случай се губи подкрепата на средната класа.
- Инструментариумът на данъчната политика на социалдемократията до 70-те години се отличаваше като цяло чрез по-високи квоти на социални плащания, както и чрез по-стръмна данъчна скала. Но през 80-те години тази партийно мотивирана политика беше ограничена като тенденция.
- От 80-те години се наблюдава тенденцията и социалдемократическите правителства да свалят най-високите ставки, да стимулират намаляване на диференциацията на данъчните системи, но в много по-малка степен в сравнение с консервативните или неолибералните партии.

Важен инструмент на социалдемократическата политика до средата на 70-те години беше и **корпоративизмът**.

- Корпоративизмът се основава върху общите интереси на социалдемократическите партии и на синдикал-

ното движение. Някои обозначават корпоративизма и като “висшата степен на социалдемократията”.

- Чрез политическото сътрудничество между социалдемократия и синдикати, т.е. чрез обвързване на организиранияте интереси с процеса на вземане на решения по-лесно се постигат решения и компромиси при преговорите.
- Въвличането на синдикатите във формулирането на политиката може да се разглежда като разширяване на социалдемократическата сфера.
- Синдикатите подкрепят социалдемократията чрез изборни гласове и финансово.
- Под знака на кейнсианството корпоративизмът се оценява като условие за успешна социалдемократическа икономическа политика.
- Но икономическото преориентиране през 80-те години към предлагането като че ли зачерква тази връзка. Като правило политиката на предлагането в много по-малка степен зависи от координиращи механизми.

Заедно с политическите задачи 80-те години променят и политическите цели и инструменти на партиите:

- Естествено, целта на преразпределението не се изоставя, но гарантирането на икономически растеж придобива приоритетно значение.
- Към това се прибавя целта за консолидиране на бюджета. А това означава, че целите на преразпределението стават много трудни за постигане.
- В политиката на заетост настъпва също преориента-

ция на социалдемокрацията от инструментите на търсенето към инструментите на предлагането.

- В рамките на общата социална политика отслабва политиката на преразпределение в интерес на гарантиране на статуквото на социалните услуги. Орязването на услуги се отхвърля, но може би скоро няма да може да се предотврати.
- В по-голям обем се изявяват конфликти на целите между различните политически сфери. Такъв е примерът с политиката на ранно пенсиониране, която се провеждаше в интерес на политиката на заетост, но тя постави пред огромни предизвикателства социалната политика и в крайна сметка влезе в конфликт с политиката на консолидиране на бюджета.

Какво предизвика тази промяна в политическия стил на социалдемокрацията? Важни в това отношение са три нови предизвикателства:

- а) глобализацията,
- б) европейската интеграция,
- в) демографските промени.

Глобализацията като предизвикателство за социалдемокрацията.

Има различни линии на аргументация:

- Съгласно първата линия на аргументация настъпващата глобализация на пазарите означава решително ограничаване на автономията на държавната икономическа и социална политика, което води задължи-

- телно до промени, орязващи социалната държавност. Държавата се лишава от инструментите, чрез които може да провежда противостояща на пазарните сили политика. Това би означавало, че поради ограниченията чрез глобализацията националните стопанства и социални системи би следвало в средносрочен план да се приближат към неолиберален модел на пазара.
- Други отхвърлят такова общо въздействие на глобализацията върху политическите сфери и продължават да подчертават възможността за различни национални пътища.
 - Но ако на базата на глобализацията социалните системи трябва да се разградят и ако става непреодолимо орязването на социалните постижения, за социалдемократическата политика остават две възможности:
 - а) тя може да си постави за цел постигането на честна и социално поносима глобализация или
 - б) да се опита да се изправи пред избирателите и техните неопределени страхове като “ защитна сила”.
 - Във всички случаи глобализацията оказва въздействие върху политическите опции на управляващите социалдемократически партии.
 - Днес са нужни други инструменти, за да се постигнат целите на социалдемократическата политика.
 - Ако социалдемократическите партии не се съобразяват с поставяните от икономическата интеграция императиви, те не биха могли да постигнат своите специфични цели, нито да решат проблемите на икономиката.
 - В процеса на глобализацията в растяща степен предп-

- риятията се конкурират в световен плат за пазари. Ориентираните към световния пазар актьори от рода на международните корпорации могат да засилят своето влияние. Но синдикати и наемни работници не могат да заплашват с напускане и това намалява силата на социалдемократическите правителства при преговорите.
- Правните механизми за закрила на труда, законовите норми по опазването на околната среда от въздействието на производството, както и изградената система на наемния труд могат да бъдат оценени като норми, които увеличават стойността на труда. Тези норми са подложени на натиск в посока към тяхното ограничаване, тъй като вследствие на по-високата конкуренция вече не е възможно всички елементи на себестойността чрез цените да се прехвърлят на крайния потребител. Интегрираните пазари принуждават политическите актьори да приспособяват производствените условия в собствената страна към условията на главните конкуренти.
 - Ако социалдемократите искат да съхранят правозащитните механизми във висока степен, често това става за сметка на заетите в онези сектори, които са поставени в условия на конкуренция, тогава същите стоки в други европейски страни могат да се произвеждат без подобни утежняващи себестойността мерки. В бъдеще европейската социалдемократия трябва в много по-голяма степен да наблегне на това, тези мерки или да се премахнат и да се компенсират по друг начин, или – например в европейски контекст

- чрез общи минимални стандарти да изключат разрушителната конкуренция в областта на премахването на защитните мерки.
- Появява се конфликт в целите между стимулирането на заетостта и съдържанието на социалните системи за осигуряване.

По този въпрос Програмната комисия на ГСДП разработи следните принципи:

Честна глобализация

- Честната глобализация означава две неща: повече шансове за развиващите се региони, но и ясни правила на играта за развитите страни и за глобално действащите предприятия.
- Това, което националната държава вече не може да направи, трябва да стане постижимо чрез нови форми на държавност на европейско равнище.
- Международният капитализъм се нуждае от рамките на един нов ред. В него се включва интернационална финансова архитектура и налагане на социални и екологични стандарти.
- Ние сме за равенство на шансовете в световната търговия. Развиващите се страни се нуждаят от по-добър достъп до пазарите на богатите страни. Целите на хилядолетието на Обединените нации за един по-справедлив световен ред за нас са задължителен критерий.

(Тезиси по пътя към нова програма на принципите на ГСДП – 24. 04. 2006 г.)

Предизвикателства на европейската интеграция

- За разлика от глобализацията, Европейският съюз не само не ограничава автономността на националните държави, но и техния суверенитет.
- Доколкото в Съвета не е взето единодушно решение и още не съществуват задължителни европейски норми, едно правителство на държава-членка има поне възможността да води самостоятелна политика, без да бъде изложено на опасността от пряка намеса в националния суверенитет чрез европейски норми в противоречие със собствените приоритети.

По този въпрос Програмната комисия на ГСДП възприе следните тези:

Нова Европа да се засили политически и да се изгради социално

- Едно ново споразумение включва ново определяне на взаимоотношенията между нашето общество и Европейския съюз.
- Една едностранчива интеграция застрашава наличните общи елементи и легитимирането на европейския проект.
- Затова всеки, който иска да спечели от единството на Европа, е длъжен да изгражда едновременно социалните предпоставки за икономическия растеж.
- Европа е позитивният отговор на предизвикателството на глобализацията.
- Наложителни са: дееспособност на европейските ин-

ституции, ясни правила за вземането на решения и реалистичен шанс да се постигат мнозинства при политическото изграждане. Затова ние се обявяваме за Европейската конституция.

- На мястото на нечестната социална и данъчна конкуренция трябва да се поставят социални стандарти, координация на централните данъчни ставки, както и законово определени минимални заплати.
- Игралното поле за координация на икономическата, финансовата и паричната политика в рамките на голямото икономическо пространство на ЕС още далеч не е изчерпано. Институциите на ЕС трябва на първо място да се посветят на целта на трудовата заетост.
- Европа трябва да играе централна и активна роля като икономически фактор, за да наложи стабилна финансова архитектура и да подчини играчите на финансовите пазари на една дългосрочна икономическа стратегия.

(Тезиси по пътя към нова програма на принципите на ГСДП – 24. 04. 2006 г.)

Демографските промени: застаряването на обществото

- Обществата в Европа застаряват. Това “застаряване” в почти всички западни индустриални страни е резултат от намаляването на раждаемостта в долната част и по-високата продължителност на живота в горната част на възрастовата пирамида.
- Системите за социално осигуряване се разтърсват в основите си от тези променени рамкови условия.

- В страните на Европейския съюз през последните 40 години относителният дял на най-младите (до 20 години) спадна от 32% на 23% от общото население, а относителният дял на хората над 60 години за същия период е нараснал от 16% на 21%. Очаква се през 2020 г. най-младите да бъдат 21%, а най-старите – 27%.
- В Швеция, Германия и Франция за следващите 10-15 години ще се стигне до ситуацията, двама заети да издържат един пенсионер.

Ние искаме да живеем заедно по справедлив начин

Това включва най-напред въпроса за политиката на справедливост, която да ни помага да живеем според своите представи за справедливост.

Това включва въпроса за структурните обществени отношения, в рамките на които ние можем да се отнасяме справедливо един с друг.

Това предполага чрез конкретни примери от своя обществен опит да изведем ясна представа за това, кое днес смятаме за справедливо и кое за несправедливо:

а) Какво значи “справедливо”?

Няма сигурен мащаб за това, но е налице висока степен на съвпадение на представите в няколко пункта:

- Никой не трябва да гладува, да студува, да бъде социално изключен или да умира от лечима болест.
- Всеки трябва да разполага с база от блага като предпоставка за справедливост на шансовете.
- Равенство на шансовете.
- Равен достъп до образование.

- Справедливост в приноса, справедливост в разпределението.
- ... Могат да се прибавят още много неща
 - б) Какво усещаме като “несправедливо”?
- Всички форми на упражняване на власт и насилие в човешкото съжителство.
- Драстични, необвързани с личния принос прояви на неравенство в доходите и при разпределението на материалните ресурси.
- Житейски отношения в условия на бедност.
- Пазарни отношения, които не са уредени нормативно в социално и екологично отношение.
- Закриване или преместване на фирми, които са икономически проспериращи.
- Конкуренция без правила, само за да се вдигне борсовата цена или да се изключат конкурентите.
- Политика на субсидиране в индустриалните страни, която застрашава основите на съществуването в развиващите се страни.
- Пренасочване на социалното осигуряване към личната отговорност при онези, които не могат да формират от заплатите си основен капитал.
- Дискриминация заради религия, раса, етническа принадлежност, пол.
- Несправедливо заплащане.

Политиката на справедливост може да бъде организирана *ex ante*, т.е. чрез предварителна грижа, или *ex post*, т.е. чрез последваща грижа.

В предварителен план могат например да се създадат еднакви изходни условия за всички (равенство на шансовете).

В последващ план може да бъде коригирано разпределението на блага и доходи (справедливост на разпределението).

Следващите “ТЕЗИ” от актуалната програмна дискусия в ГСДП показват, че партията отново съумява да обвърже традиционните цели на политиката с ориентиран към обновяване политически подход.

Основната ценност за социална справедливост:

- Справедливостта изисква всички хора, независимо от произход, пол или принадлежност към определено поколение, да разполагат с възможността да имат дял в предпоставките и средствата за живот по собствен избор и чрез лична отговорност.

Справедливостта има много измерения:

- Равни шансове за всички (равенство на шансовете).
- Справедливо участие в социалния и културния живот (справедливост на участието).
- Справедливо разпределение на обществените блага (справедливост на разпределението).
- Справедливо заплащане за личния принос (справедливост на приноса).
- Цел на социалдемократическата политика е да укрепи

отново единението на нашето общество.

- Традиционните институти на общността в никакъв случай не са отживели. Те дават на хората сила и ориентация.
- Без укрепване на силите на единението, които идват от жизнените източници на солидарността, не е възможно да се отговори по човешки начин на предизвикателствата на XXI век.

(Тезиси по пътя към нова програма на принципите на ГСДП – 24. 04. 2006 г.)

Проблемите, които се поставят, днес придобиха ново качество:

Ние имаме нова бедност, обвързана със социално изключване, с липса на възможност за културно участие, с ерозия на мрежите и други. В Германия от това явление са засегнати, наред с останалите, един милион деца.

Държавата на благоденствието, която проявява последваща грижа, очевидно вече не е в състояние да посрещне успешно това ново предизвикателство. Тя дори стабилизира съществуващите отношения. Формира се култура на зависимостта, която произвежда и засилва една противоположна тенденция на изцеждане на човека в житейските му ситуации.

Държавата на благоденствието сама по себе си също не е гарант за социална справедливост при съжителството. Високите социални разходи не са щемпел за справед-

ливост. Обществените отношения, които поражда проблемите, не се коригират в основите си чрез тези мерки. Държавата се превръща в претоварена ремонтна работилница, която задлъжнява все повече, без да се поражда нов ред. При това политиката на справедливост придобива твърде различни лица, според типа социална държава. Волфганг Меркел подчертава, че консервативните социални държави в континентална Европа, към които принадлежи и Германия, имат два централни дефицита:

- от една страна, равносметката на трудовия пазар е по-лоша в сравнение с англосаксонските либерални или със социалдемократическите скандинавски държави на благоденствието;
- от друга страна, досега консервативните социални държави в континентална Европа относително успешно се преборват с бедността. Но при това не поставят ударението върху консумативните разходи и в много по-малка степен – върху инвестициите, като например в сферата на образованието. Поражда се дългосрочна безработица. От този дефицит, според В. Меркел, следва фактът, че се накърнява генерационната справедливост, ограничават се социалното възстановяване и националната икономическа дислокация.

Зад тези разлики се крият и различни норми на политиката на справедливост. В страните с англосаксонски характер доминира принципът на справедливостта на услугите; скандинавските държави подчертават социалното участие. В консервативните социални държави, каквато е именно Германия, социалните услуги трябва да осигурят

личното благополучие и по възможност – растящ жизнен стандарт. Финансираните чрез данъци социални държави отделят повече внимание на активизиращите мерки, вместо на пасивните парични плащания. Понастоящем ние сме в ситуация на такова преустройство.

В този смисъл германската политика на справедливост трябва да се разглежда критично, доколкото тя стимулира по-скоро консумативно разбиране на справедливост на разпределението, вместо да инвестира в справедливост на шансовете и между различните поколения. При това ефектът на преразпределението е много ограничен, тъй като му противодейства силното акцентирание върху еквивалентния принцип и върху осигуряването на жизнения стандарт.

Днес може също така да се констатира, че социалните осигуровки все повече не са в състояние да гарантират постигнатия жизнен стандарт както чрез пенсията, така и чрез обезщетенията за безработица.

Освен това е валидно следното: германската социална държава може да изпълни своите обещания само в условията на пълна заетост. В кризисни времена тя самата попада в криза.

Силната обвързаност между доходоносна работа и социално осигуряване действа в тази посока. Чрез намаляващата заетост възниква проблем и в областта на приходите. Логичното следствие на това е изискването за гражданско осигуряване, за да се разшири основата на финансирането.

В Германия все още последващата грижа има приоритет пред предварителното подпомагане.

Освен това, при нас има разминаване между паричните и другите видове услуги. Все пак социалните услуги имат по-голяма подкрепа и с оглед на това по-скоро могат да се финансират.

Налице са също така проблеми, които националните правителства, независимо от доминиращия модел на социална държава, досега практически почти не могат да решат със своите ресурси: пространствената сегрегация в градовете, последиците на миграцията, както и новата среда на шансовете и на бедността в образованието. В това отношение гражданското общество трябва да се ангажира много по-активно.

Да се повлияе в интерес на справедливия достъп до пазара на труда – това е много по-амбициозна задача от гарантирането на зависими от дохода плащания и предполага наред с това активното участие на безработните.

Справедливият достъп до пазара на труда, до образование и публични услуги оказва по-силно и трайно влияние върху битието, отколкото паричните плащания на социалните осигуровки, които от своя страна винаги са уязвими за злоупотреби. По този начин се повишават и възможностите за икономически растеж.

От всичко това следва, че политиката на справедливост в нашата страна трябва да се преориентира от принципа на запазване на статуквото в посока към потенциалите на растежа и иновациите. Тогава социалната държава няма вече да бъде изразходващ фактор, а социална инвестиция. При това става дума преди всичко за сътворяването на иновационни приоритети, които въз-

действат както към социално интегриране, така и към стимулиране на заетостта.

В Европа днес се очертава тенденция към политика на предпазваща грижа за справедливостта. Това може да бъде илюстрирано особено чрез примера на **трудовия пазар**:

Преди всичко, след 90-те години, социалдемократията въведе смяна на парадигмата (Холандия, Скандинавия).

По-рано се смяташе, че структурните икономически реформи могат да се омекотят социално чрез публичните плащания. По този начин ставаше по-поносим процесът на икономическо приспособяване. Цели поколения бяха изпращани на предварителна почивка. Това имаше обаче като резултат растящи социални вноски и намаляващ обхват на заетите. Също така при нас вече стана скъп и по-ниско квалифицираният и по-непроизводителен труд.

За разлика от САЩ. По време на кризата на 70-те и 80-те години (висока безработица, нисък растеж, никакво партньорство между предприятия и синдикати, никаква социална държава) не беше възприет препоръчваният от всички страни европейски социален модел, а беше въведен безпрецедентен процес на реструктуриране (downsizing). Днес САЩ имат висок дял на заетост и относително ниска безработица.

Това мислене пристигна в Стария свят от 90-те години. Социалдемократът Ким Кок го формулира така: “Всяка работа е по-добра от никаква”. Други извикаха: “Дайте път на труда!” (Х. Кьолер) или “Справедливо е всичко, което създава работа” (А. Меркел).

Страните, които действат по начин като Скандинавия

например, имат с 10% по-висок обхват на заетите от нас (64%). А това означава по-големи източници на блага и по-висок икономически растеж. Базисната политика за тази цел е в създаването на повече справедливост на шансовете при достъпа до пазара на труда.

В това отношение Германия по-скоро не стои добре:

- 1) По-висок обхват на заетите не може да се постигне без пояс от достъпни работни места за по-ниска квалификация и с лошо заплащане. В замяна на това ние имаме висока дългосрочна безработица, която не намалява. Дори при работните места с ограничено време, в нашата система се налагат високи странични разходи, при ниска производителност на труда.
- 2) Нашият трудов пазар е силно разделен на стабилно заети и аутсайдери. Това може да се промени само чрез дерегулиране и чрез охлабване на защитата срещу уволнение. Подобно действие не може, разбира се, да се докаже чрез факти, но вече е налице позитивен психологически ефект върху инвеститорите. Формира се пазар на труда, в който се влиза по-лесно, но и по-лесно се излита от него.

Но и в Германия по-добрият достъп до трудовия пазар чрез политика на предварително гарантиране на шансовете за справедливост става все по-популярна в сравнение със справедливото разпределение на плащанията вместо заплата (при безработица). По този начин се увеличават шансовете за по-младите, които търсят работа (справедливост между поколенията), по отношение на трайно заетите на трудовия пазар. Дългосрочно безработните вли-

зат по-бързо в него, макар и това да води до намаляване на стандартите за сигурност на работното място.

Предварителната политика на справедливост в шансовете при достъпа до трудовия пазар има обаче, както при всяка форма на превенция, недостатъка, че действа по-скоро в средносрочен план и не оказва бърза помощ.

При политиката на последващо действие в интерес на справедливостта във формата на компенсиращи услуги ползата за засегнатия се вижда бързо, а действителните разходи стават ясни по-късно.

По този въпрос Програмната комисия на ГСДП разви следните тези:

Нов модел: социална държава на предварителната грижа.

- Централен елемент на едно ново социално споразумение за Германия трябва да стане обновеният и позитивен модел на нашата социална държава.
- Ние не искаме отслабена, а по-добра социална държава. Нашият модел за ХХІ век е този на социалната държава на предварителната грижа, която ще инвестира по-силно в сравнение с днес в хората и в техния потенциал.
- Социалната държава, такава, каквато я познаваме досега, преследва целите си *post faktum*. Тя прекалено малко се грижи за предотвратяване на болести, безработица, недостатъчно образование и бедност.
- Социалната държава на предварителната грижа, като инвестира в хората, стимулира заетост, залага на пре-

- вантивното здравеопазване и предотвратява бедността.
- Колкото по-многообразен става нашият трудов свят, толкова по-малко годна за бъдещето става една социална държава, която третира различно свободните професии, чиновниците и наемните работници. Затова в бъдеще социалната държава трябва в по-голяма степен да се ориентира по гражданския статус и по-малко – по формата на заетостта на човека.
 - Едновременно с това социалната държава на бъдещето се нуждае от по-широка база на финансиране, която в по-малка степен в сравнение с днес зависи от плащанията за социално осигуряване.
 - Политиката на равнопоставеност е обществена политика. Който иска политика за човека, трябва да осъществява равнопоставеност на половете във всички обществени сфери.
 - Всички хора трябва да се ползват от прогреса на медицинската техника, независимо от своя трудов статус. Гарантирането на жизнения стандарт в бъдеще ще стане възможно само чрез комбинацията между законната пенсия и личното осигуряване.
 - Сигурност и участие стават възможни най-напред чрез трудовата дейност. Хората трябва да бъдат в състояние да упражняват трудова дейност през продължителен период от живота си. Наш ориентир е социално осигурената трудова биография на мъжете и жените.

(Тезиси по пътя към нова програма на принципите на ГСДП – 24. 04. 2006 г.)

Ние се намираме в особено динамична обществена ситуация:

- светът се сраства икономически;
- работата се насочва към страните с ниско заплащане;
- международният трансфер на услуги се задълбочава;
- създават се нови глобални отношения на конкуренция.

При това ни се изплъзва благосъстоянието, с което сме свикнали.

Осигурителните системи попадат във финансови затруднения.

Намалява относителният дял на заетите.

Данъци и социални вноски се превръщат във все по-тежко бреме за останалата част от заетите.

При липсата на работа финансирането на социалното осигуряване става все по-съмнително, особено – при съхранените очаквания.

Как можем да се справим с тази ситуация?

Основният въпрос е дали чрез описания поврат в политиката на справедливост наистина сме разбрали причините за кризата? Ако не се борим с причините, а само коригираме симптомите, трудностите ще стават още по-големи.

Кризата е резултат от глобализираните пазари и от технологическото развитие, т.е. от развитието на обществото. Но ние искаме и двете неща!

След премахването на препятствията пред търговията в световен мащаб (премахване на митата) следват международни забрани за дискриминация при всички

форми на ограничаване на конкуренцията. Вярвам, че ние искаме и това!

По-трудно е с нехармонизираните увеличения на данъците (преки данъци, подоходно облагане). В това отношение всичко надхвърля границите на едно интернационално, неутрално към конкуренцията, облагане на консумацията (данък върху разходите), тъй като само по този път могат да бъдат отстранени отрицателните последици на националните преки, подобни на митата, данъци.

Още по-големи стават трудностите, като се имат предвид данните за намаляване на населението и ограничаване на работната сила. Дали повишаването на производителността и по-добрият търговски обмен на световната арена могат да компенсират тази тенденция? Теоретично да, но ни липсва социалната и политическата организация за тази цел.

Ние наистина все още не сме в състояние да изведем трудовия принос и обмяната на услуги от зоната на индивидуалната лична полза, като ги организираме в смислено цяло и поемем отговорността и в национален, и в международен мащаб. Затова към същинския процес на създаване на блага възниква допълнително огромна ремонтна работилница за предварителни и последващи социални услуги, която не е в състояние наистина да промени дисфункционалните базисни отношения.

Трябва да се научим да възприемаме по-добре икономическия процес и да се научим да разпределяме по нов начин.

По този въпрос Програмната комисия на ГСДП раз- ви следните водещи тези:

Да се обнови социалното пазарно стопанство.

- Ние имаме нужда от съчетаване на две задължителни предпоставки на модерното социално пазарно стопанство: залагаме на по-добри продукти и услуги, но не на по-малки заплати. Залагаме на дългосрочния растеж, а не на незабавната печалба.

- Ние сме за икономическа политика, която е ориентирана към ценности и цели, споделяни от голямото мнозинство в нашето общество: за устойчив растеж, за висока заетост, за справедливо разпределяно благосъстояние.

- Необходима е отговаряща на реалностите икономическа политика, която да засилва както предлагането, така и търсенето.

- Една иновативна и конкурентоспособна икономика предполага непременно инвестиции в образованието, изследванията и инфраструктурата. Има потребност от постоянно растяща дейност в сферата на публичните инвестиции.

- Тъкмо в сферите на социалните услуги, които са извън международната конкуренция, има шанс за по-голяма заетост, в т.ч. и за по-нискоквалифицирана работна ръка.

- Печелившите предприятия трябва да бъдат защитени срещу късогледни атаки и враждебно завладяване. Финансовите и капиталовите пазари могат да бъдат полезни за икономиката и общото благо само тогава, когато се

регулират и са задължени да действат прозрачно.

- Онзи, който иска от наемните работници повече гъвкавост, трябва да предложи и повече сигурност. Ние имаме нужда от общи усилия на икономиката, наемния труд и държавата, за да превърнем в практическа реалност принципа на учението през целия живот.

- Нашето общество се нуждае от съгласие по въпроса кои публични блага трябва да бъдат извадени от чистия пазарен принцип.

- Участието на наемните работници в собствеността и решенията е важен принцип на социалното пазарно стопанство и на социалната демокрация. Затова ние категорично се застъпваме за тарифна автономия и за участие в управлението.

(Тезиси по пътя към нова програма на принципите на ГСДП – 24. 04. 2006 г.)

Целите на социалната демокрация. Устойчив прогрес.

- Наша цел е постигането на прогрес, който да е подчинен на идеята за устойчивост. Ние не би следвало да действаме само тук и сега, а трябва да поемем отговорността за бъдещето на идващите поколения.
- Искаме да се измъкнем от опасностите и императивите на икономиката на ядрената енергия и на течното гориво, за да стимулираме в дългосрочен план влизането в слънчевата ера.
- Биоетичната дискусия върху прогреса, който допускаме, и границите, които искаме да поставим, отново

и отново трябва да се води като обществени дебати. Ние се придържаме твърдо към забраната за целенасочена намеса в човешката наследственост.

- Ние искаме да дадем сила на отговорния и цялостно мислещия гражданин, който осъзнава своята отговорност за общото благо и като производител, и като консуматор, и като инвеститор.
- Нашето благосъстояние зависи също така от прогреса в науката и техниката.
- Нито е отговорно, нито е възможно да се разпространява по целия свят досегашната форма на използване на ресурсите.
- Увеличават се конфликтите за суровини, промените в климата застрашават основите на съществуването на много хора по света.
- Не всичко, което може да се прави, е отговорно. Рисковите технологии предизвикват нашата етична сила към преценка и действие.

(Тезиси по пътя към нова програма на принципите на ГСДП - 24. 04. 2006 г.)

Етапи в развитието на актуалната програмна дискусия на СДП в Германия

- 1998 г. – високи очаквания за смяна на политиката: разпускане на т.нар. «Reformstaus»:
- Консервативно-либералното правителство не успя да отстрани кумулираните след постигане на германското единство проблеми на бюджетния дефицит, на

дефицита в социалното осигуряване, на високите, надхвърлящи заплатите, разходи, както и на високата безработица (особено на Изток). Представяният дълги години за пример “модел Германия” през 90-те години се превърна в “болния човек на Европа”.

- Може да се каже все пак, че и ГСДП през своя период на управление (червено-зелена коалиция 1998 – 2005 г.) много трудно намери пътя към една кохерентна политика.
- Тя беше увлечена в предизборната борба под мотото да се затвори “празнотата в справедливостта” на правителството на Кол.
- Като опозиционна партия ГСДП пропусна възможността да обнови своята икономическа и социална политика. Вместо това тя влезе в правителството програмно неподготвена и вътрешнопартийно хетерогенна. Нейните протести срещу реформите на социалната държава от правителството на нейните предшественици породиха у привържениците ѝ очакването, че не са необходими дълбоки реформи, за да се решат икономическите и социално-политическите проблеми на Германия.
- В нейната нова “Берлинска програма”(1990 г.) бяха възприети като програматика общественно-политическите искания на “Новите социални движения” и на пост-материалния поврат в ценностите. Дотогава тези теми бяха заети изключително от Зелените и затова социал-демокрацията трябваше да си ги върне обратно. Макар че Берлинската програма беше изработвана интензивно в течение на много години, тя вече беше почти остаряла, в момента, в който беше приета. Няколко дни преди

приемането на новата Програма на принципите в Берлин падна Стената. В тази програма не се третираха икономическите предизвикателства на глобализацията и на развиващата се европейска интеграция, да не говорим за това, че в нея не можеше да има оценка за състоянието на левицата след края на реалния социализъм. През 90-те години в програмно отношение ГСДП стъпка по стъпка се приспособяваше към новата външнополитическа ситуация и обстановката в сферата на сигурността, но на заден план остана по-нататъшното развитие на икономическите и социално-политическите позиции.

Защо имаме нужда от нова програма на принципите?

- Програмите са отражение на своето време.
- Нашите основни ценности – свобода, справедливост и солидарност – трябва да бъдат определени по нов начин и при променените условия да бъдат преведени на езика на практическата политика.
- Чрез своята Годесбергска програма от 1959 г. ГСДП направи поврат от работническа към народна партия.
- Чрез своята Берлинска програма от 1989 г. социалдемократията възприе импулсите на новите социални движения, не на последно място – и идеята за устойчивостта.
- Първата програма на ГСДП през XXI век трябва за пореден път да дава нови отговори: на предизвикателствата на европеизацията, на глобализацията и на социалния, демографския и техническия поврат.

(Тезиси по пътя към нова програма на принципите на ГСДП - 24. 04. 2006 г.)

Програмата за реформи на AGENDA 2010 (Дневен ред 2010)

- След тригодишна обществена дискусия, през март 2003 г., червено-зеленото правителство отново отвори хоризонта на Германия за политика на реформи и представи един подходящ за бъдещето, цялостен политически проект. Политическото действие вече не беше обвързвано със старите дебати.
- Правителството искаше да работи върху това, да се направи преглед на големите социални системи, за да станат те отново дееспособни, както и да се приспособят към променените обществени условия. Трябваше да се прегради пътят на прекалените претенции, да се вгради повече лична отговорност и още по-добре да се подкрепят наистина социално слабите.
- Паралелно със структурните реформи икономиката беше подсилена по линия на нейните движещи сили, а трудовото посредничество беше изградено по-ефективно.
- Обявена беше общинската финансова реформа и премахване на бюрокрацията, трябваше да се изоставят субсидиите и цялата програма систематично да се постави в контекста на консолидирането на бюджета и на продължаване на екологичното обновяване. Ясно се очерта всеобхватен реформаторски подход: ясна цел и макроперспектива. Трябваше да се постигне равновесие между постижения и претенции към социалната държава.
- Герхард Шрьодер направи оценката, че програмата няма алтернатива: “Или ще модернизираме, и то

именно социалното пазарно стопанство. Или нас ще ни модернизират, при това – необузданите сили на пазара, които изтласкват встрани социалното. Нашите социални системи на практика от 50 години са останали непроменени” (Шрьодер, Г. Правителствена декларация от 14. 03. 2003 г.). Преустройството на социалната държава и нейното обновление бяха станали задължителна необходимост.

- Беше поставена двойна цел: “Нашият Дневен ред “2010” съдържа широкообхватни структурни реформи и предлага стимули за труд, потребление и инвестиции. Той ще помогне да се гарантира справедливост между поколенията и да се укрепят основите на нашата общественост” (Шрьодер, Г. Пак там).
- Социалната държава трябваше да се преустрои по такъв начин, че да се съхрани като съдържание. Това означаваше да се ограничат помощите и да се наложат повече лична отговорност и собствен принос от всеки човек. Социалната държава трябваше да продължи да функционира като защитна сила за по-слабите. Това обаче означаваше за канцлера, че ние трябва да засилим възможностите на отделните граждани “да развият и оползотворяват своите способности, за да могат да си помогнат сами” (Шрьодер, Г. Пак там). Очерта се активизиращ политически подход.
- Може да се разпределя само онова, което преди това е произведено, и “всички сили на обществото трябва да дадат своя принос: предприемачи и наемни работници, хората със свободни професии и пенсионерите”

(Шрьодер, Г. Пак там). Това изисква усилия и от гражданското общество: ние можем “да спечелим бъдещето..., само ако стимулираме и изискваме способностите на всички гражданки и граждани“ (Шрьодер, Г. Пак там).

- Справедливостта се превръща във висше направление на политиката. Без нея няма свобода, а без свобода няма солидарност.
- Търси се и нова основа на солидарността: “Солидарност, която няма опора в личното, свободно вземане на решение и поемане на отговорност, е също толкова малко истинска солидарност, каквото е състраданието на даващите милостиня” (Шрьодер, Г. Реч “140 години ГСДП”). Солидарността е конституционна повеля и фундамент на нашия обществен строй.
- Справедливостта не означава “равенство в безправие-то”, а право на участие и действие. “Третият път” става осезаем:
 - “Справедливо е това, което дава на хората работа, за да могат да вземат живота в собствените си ръце”.
 - “Справедливо е да се оставят на по-младите и на идващите поколения подредени държавни финанси, за да могат те да изградят обществото на утрешния ден според своите представи”.
 - “Справедливо е така да се преустроят социалните осигуровки, че хората да бъдат гарантирани и срещу големите житейски рискове в бъдеще”.
 - “Върховна цел на политиката на справедливост е също да се предотврати изключването на хората от труда и

обществото. Но също така да не се допуска те да останат трайно зависими от държавна помощ” (Шрьодер, Г. Реч “140 години ГСДП”).

- Структурите на консервативната социална държава подлежат на реформи само в дългосрочен план и имат защитата най-вече на синдикатите. Синдикатите могат да имат голямо влияние върху формирането на политическата воля в ГСДП и в нейната парламентарна фракция. Но поради структурни причини профсъюзите едва ли могат да бъдат обвързани с пакт за взаимодействие в икономиката и в политиката на заплатите. Освен това браншовите синдикати защитават специфичните интереси на своята клиентела, което затруднява реформите на пазара на труда.
- Дилемата пред ГСДП е очевидна: ако тя се уплаши от непопулярните реформи, както стана през 2002 г., тя няма да може да реши обективните проблеми на Германия.
- Ако обаче предприеме радикални мерки, от нея ще се отдръпнат разочаровани партийни членове и избиратели, особено когато обещаните позитивни ефекти от тези мерки се забавят.
- Но дори ако ГСДП би съумяла да обоснове инициативите от нея реформи като необходими и безалтернативни за решаване на икономическите проблеми на Германия, тя едновременно би трябвало ясно да покаже защо нейната политика е специфично социалдемократическа. Това тя едва ли успя да направи.

В това отношение Програмната комисия на ГСДП постави нови акценти в тезисите си:

Солидарност е готовността на хора и групи активно и доброволно да се застъпват един за друг и извън правните задължения.

- Тази готовност за взаимопомощ на хората има основно значение за нашето общество.
- Способността и готовността за солидарност не идват от само себе си и не могат да бъдат наложени.
- Солидарността трябва да се ражда отново и отново в един процес на разбирателство в обществото.

(Тезиси по пътя към нова програма на принципите на ГСДП - 24. 04. 2006 г.)

Ново социално съгласие.

- Едно общество на свободните и равноправните хора има нужда от разбирателство върху това, как съчетава различните интереси между обществените групи и поколения.
- Става дума за разбирателството върху фундаментите на нашето общество и върху необходимостта от поврат в неговите предпоставки.
- Това ново социално съгласие трябва да въвлече държавата, гражданките и гражданите, но също така и общностите и съюзите.
- Едно ново социално съгласие трябва да засили демокрацията. Ние искаме жизнена демокрация и равноп-

равно участие на всички при вземането на решения в обществото.

- Ние имаме нужда от позитивно отношение към нашата държава. Необходима ни е активна държава, държава – партньор, която подпомага гражданите да действат отговорно и солидарно.

Как може да изглежда такова ново социално съгласие?

- Ако от хората на ХХІ век се изисква повече гъвкавост, тогава те трябва да могат да се опрат на съобразени с времето и обновени форми на социална сигурност, на участие в собствеността или вземането на решенията, на образование и активна подкрепа.
- Ако за в бъдеще искаме да запазим висок стандарт, необходими са повече публични инвестиции в социалните услуги, в образованието, иновациите и инфраструктурата.
- Ако държавата трябва да запази своята дееспособност и легитимност и при променените условия, тя трябва по всяко време да бъде осезаема като надежден партньор на страната на гражданките и гражданите.
- Ако искаме глобалните пазари устойчиво да увеличават благосъстоянието и да създават повече заетост, те трябва да бъдат моделирани в интерес на общото благо на национално, европейско и интернационално равнище.
- Ако се стремим към равнопоставеност на половете в условията на нашето време, жените трябва да получат равни шансове на пазара на труда и както на жените, така и на мъжете трябва да се гарантира съчетаването

на трудовата кариера и семейството.

- Ако през XXI век залагаме на икономическия растеж, трябва да бъде ясно, че това може да стане само въз основа на устойчивото ползване на ресурсите и за това трябва да се поеме отговорност.
- Ако искаме Германия на XXI век да бъде жизнено, многообразно като култура общество, тогава всички групи трябва да възприемат Основния закон и поставените в неговата основа принципи.

(Тезиси по пътя към нова програма на принципите на ГСДП - 24. 04. 2006 г.)

Литература:

Egle, C., Henkes, C., Merkel, W., Ostheim, T., Petring, A.: Die Reformfähigkeit der Sozialdemokratie. Herausforderungen und Bilanz der Regierungspolitik in Westeuropa. VS – Verlag, Wiesbaden, 2006.

Heil, H., Seifert, J. {Hrsg.} Soziales Deutschland. Für eine neue Gerechtigkeitspolitik. VS – Verlag, Wiesbaden, 2005.

Materialien zur Programmdebatte: Kraft der Erneuerung. Herausgeber: SPD – Parteivorstand, Berlin, 2006.

Pilz, Frank: Der Sozialstaat. Ausbau – Kontroversen – Umbau. Bundeszentrale für politische Bildung, Bonn, 2004.

Struenck, C.: Ist auch gut, was gerecht ist? Gerechtigkeitspolitik im Vergleich. S. 37 ff. - In: Heil, H., Seifert, J. {Hrsg.}: Soziales Deutschland. Für eine neue Gerechtigkeitspolitik. VS – Verlag, Wiesbaden, 2005.

СОЛИДАРНОСТ И СПРАВЕДЛИВОСТ ПРИ СОЦИАЛНОТО ПРЕРАЗПРЕДЕЛЕНИЕ НА РЕСУРСИТЕ

Евгения Спасова

Изключително интересно за мене беше да чуя изложението на проф. Хайдер, защото то касае и някои основни въпроси за социалната солидарност и социалната справедливост при социалното преразпределение на обществени ресурси.

На първо място, аз бих искала да подчертая отговорната и изключително голямата роля на синдикатите за инициативата да се подготви от социалните партньори Пакт за социално и икономическо развитие на България от 2006 до 2009 година. При наличието на такъв пакт синдикатите ще са по-сигурни в това, че интересите на работниците ще бъдат значително по-добре защитени.

И същевременно, когато слушам да се говори за солидарност, справедливост, социална държава и модерни решения, т.е. за всичко това, за което сме се събрали днес, си мисля, че много преди Българската социалистическа партия да подготви своите програми и своите политически решения, на България повече или по-малко ще бъдат наложени правила от Европейския съюз за съблюдаване на Европейския социален модел и за спазване на всички изисквания, поети с Договора за присъединяване, особено от затворената глава 13 “Социална политика и заетост”. Присъстващите тук сигурно са чели мо-

ниторинговия доклад на Европейския съюз от май т. г. и може би на голяма част от тях е направило впечатление, че за положението на значителна част от населението на България, което се явява и електорат на БСП, е дадено определението “ужасно”. Не зная на кого как ще прозвучи, но това е истината. И не мога да не отбележа, че сред тези хора са и близо 85 % от 2 340 000 пенсионери, говоря за възрастни хора и, разбира се, и за хората, които получават инвалидни пенсии. Интересно как за 10-месечното (и малко повече) управление на сегашната коалиция, точно за представителите на тази група социалният министър не е намерил време за разговори. За каква социална програма на БСП ще говорим, ако нейният основен електорат няма възможност за среща със съответния министър, от когото очаква ефективни решения.

Следващият голям материал, който е подготвила Европейската комисия, е отчетният доклад за изпълнението на съвместния меморандум за социално включване. Дори в този отчетен доклад, макар и съвсем бегло, възрастните хора се споменават, като се отчита, че това е една група, която трябва да бъде предпазена от изключване.

Сега от българското правителство се подготвя нов доклад. Това е специалният доклад за социална защита и социално включване. Почти всички синдикални и работодателски организации, както и представители на неправителствения сектор са поканени да представят най-малко по два социални приоритета за две и повече целеви социални групи, за които да бъдат формирани социални политики и съответни мерки за социална защита

и социално включване. Това означава вземането на мерки преди всичко за преодоляване на бедността, за социално осигуряване и сигурност, за социално подпомагане и услуги, за трудова заетост и професионално образование, за квалификация, за здравни и дълготрайни грижи, т.е. във всички области. Само позовавайки се на тези документи, които ни се искат от Европейската комисия и от Европейския съюз, ние бихме могли да говорим за една предпазна социална програма, която да защити модерните решения в една социалистическа държава.

И сега ще си позволя, може би не съвсем точно, но в замяна на това съвсем откровено, да развия въпросите за социалната солидарност и за социалната справедливост.

Още в първата част на конференцията се спомена за липсата на солидарност, за това, че е налице една социална безчувственост или намалена чувствителност, че българският народ престава да разграничава доброто от злото и много ми се иска да направя една ретроспекция, да се върна назад и да задам въпроса: “Защо? Защо българският народ, известен с толерантността си, с чувствителността си към несправедливостта, единственият, защитил евреите си, пословичен с грижовността си към деца и към родители, стана изведнъж антисолидарен и безчувствен?” За себе си бих отговорила - защото първото, което “така наречените политици” се опитаха да направят в началото на реформата, беше да всеят разделение и раздор, да противопоставят хората на бивши и небивши членове на БКП, на настоящи членове на стари и нови партии и движения на небивши членове, на

реститути и нереститути, на затворниците и лагеристите на обикновените мирни граждани и прочие и така минираха социалната солидарност в обществото като цяло, нарушиха социалната солидарност между генерациите, а и в семействата.

Втори път тази социална солидарност се минира от нещо друго. Всички започнаха през 1990 г. с равен старт. Но как така 65% се намериха под линията на бедността, а 6% живеят с разкошни доходи? Да не би да ги наследиха? С изключение на Симеон Сакскобургготски, не вярвам друг да си е върнал имуществата в подобни размери, за да бъде такава огромна разликата. Ето така се губи представата за добро и зло. И какво прави полицията 15 години? Нима не се знае, нима не може да се разбере откъде са тези доходи, откъде е това богатство, и как така се получи едно наистина огромно разслоение!

И, разбира се, третото разслоение, за което вече има причини в самата “социална” държава и в самото управление, защото най-жестоко е разслоението в групите, които си приличат, които са еднакво бедни, еднакво нещастни, еднакво засегнати и точно за тях трябва да се вземат модерните решения за доближаване до Европейския социален модел.

Какво имам предвид? През 1995-1996 г., преди да влязат трайно в правителството нови демократи и либерали, социалдемократи и други, се спазваше един основен принцип в социалното подпомагане – да се подпомат домакинства, а не лица и семейства, т.е. парите отиваха в една общност, която е прието да се счита за солидарна по

традициите на българското семейство и общество. Цяла Европа също подпомага домакинства, всички статистики водят разчети на единица “домакинство”, а не на лица и семейство. Правителството на Иван Костов след 1997 г. постави лицата и семейството в единици за подпомагане и така в рамките на едно жилище, в рамките на един общ бюджет изведнъж започнаха да получават различни помощи хора, които живеят в едно общо домакинство. Това е едното. За втори път се въведоха нови социални неравенства, когато започнаха да се плащат помощи до определени доходи под формата на лимити. Така за 10 стотинки над допустимия доход пак бедни хора могат да загубят в рамките на социалното подпомагане от 170 лева до 360 лева за целева защита за енергия. Защо? Защото се въведе принципът на заплащане на лимити, а този принцип не е нищо друго освен спестяване на усилията на социалните работници да изчислят една нормална помощ, която да допълва определен доход. Само ако тези нецелесъобразни и нелогични плащания се съберат, ще се получи една огромна сума от социален ресурс, който може да бъде разпределен на повече хора и на други проблемни социални места. С тези социални лимити за лица и семейства в системата за социално подпомагане се вкара една огромна група хора, голяма част от които са защитени от осигурителната система. Касае се за 700 хиляди случаи на подпомагане и ако се пресметнат в лица, това са съответно около 1 700 000 души, които са на социалната ясла. В системата на социалното подпомагане се вля една огромна група – близо 700 000

души пенсионери, които не би трябвало да се ползват от третата защитна система, ако се говори за достойнство на третата възраст. Но това наистина породило социално неравенство, защото ако вие получавате 80 лева пенсия, а съседът до вас – 79 лева, и той получава 160 лева за социална защита, а вие заради единия лев повече пенсия не получавате нищо, вие започвате да го мразите едва ли не, защото заплащайки разходите си за отопление, вие падате с този размер под собствените си доходи. Ето ви пример за социална солидарност, която води до социално неравенство. Защото източникът за бюджета на социалното подпомагане сме ние, самите данъкоплатци.

Да вземем социалното подпомагане за пример, когато говорим за правата на ромския етнос. Не съм против ромите и при всички положения бих защитавала правата на етноса, но бих защитавала тази част от етноса, която има отговорно поведение. Защо често се противопоставят българи на роми? Защото ни мерят с различен аршин. Ако ние не си платим сметката за електричество, ще бъдем санкционирани в рамките на първата седмица, а тях не ги санкционират в рамките на следващите три години. Да не говоря за други драстични примери, свързани с ненаказани действия за кражби с обществено значими последици и т.н. Защото в името на антидискриминацията, на борбата с расизма и ксенофобията се нарушават редица правни норми и ромите се поставят в привилегировано положение спрямо българите.

Но следвайки модерните решения, бих се върнала пак към въпросите за социалната солидарност и социална-

та справедливост, засягайки темата, свързана с децата и със Закона за семейните помощи. Един закон, който е пример за криворазбрана солидарност, насърчаваща социалната несправедливост. Закон, който дори насърчава родителската безотговорност и санкционира отговорното родителство. Години наред държавата, т.е. българските данъкоплатци, насърчаваха раждането на трето дете, даваха преференции за самотното родителство, предоставяха минимални универсални семейни помощи и това бяха просто излети пари напразно, защото държавата не можеше по този начин нито да подпомага семейството, нито да реши демографските проблеми. Но с новия закон какво се получи? Фактически, ако детето живее в едно нормално семейство при родители, които имат отговорно поведение, на семейството ще се пресмятат доходите, за да получи някаква минимална помощ. В същото време, ако това дете се даде на приемно семейство или пък е дете на самотна майка, няма ограничение в доходите, т.е. ние насърчаваме едно обществено неприемливо явление “дайте да не гледаме деца в нормалното здраво българско семейство, дайте да ги гледаме някъде на друго място”. Ако искаме модерно семейство, то какво бихме направили, ако искаме и модерни решения? Аз например бих давала на семействата, които си гледат отговорно децата, три пъти тази добавка, която се дава обичайно за всяко дете и бих санкционирала всички останали семейства за това, че имат безотговорно поведение. Не трябва санкции, а стимули. Универсална добавка за всички деца в минимален размер и високи

семејни помощи за семејствата, които раждат и гледат деца, когато имат достатъчни доходи да си го позволят и поддържат отговорно родителско поведение при възпитание и грижа за добро здраве и образование. На такива семейства следва да се дават семејни помощи, които да растат с броя на децата. А не държавата да предоставя семејни помощи на родители, които раждат децата си като средство да издържат самите тях !

Подобна е ситуацията при децата с девиантно поведение, чиито родители са заможни, добре платени, по някой път на високи служебни, партийни, политически и прочие постове. Тези деца, по силата на законодателството на България, обикновено отиват в едно възпитателно училище с присъда и остават 5-6 години там. Намират се на пълна издръжка на държавата, а техните родители си живеят спокойно. Ами модерното и обществено справедливото решение е да се накарат родителите да плащат най-малко издръжката за това, че са отгледали дете, което е с навици, противоположни на общественото благоприличие.

Във връзка със социалната солидарност и справедливостта ми се иска да поговорим и за пенсионната система. Мисля, че при пенсиите също има неравенства. Българската социалистическа партия на първо място трябва да постави въпроса за нова реформа в социалното осигуряване, защото приетият Кодекс за социално осигуряване с всичките му негативни страни внесе социалната несправедливост в пенсионната система и наруши столетни принципи, в т.ч. и липсата на солидарност. С Кодекса за

социалното осигуряване на първо място се подмени и съответно наруши един половинвековен обществен договор за отговорност на младите поколения към старите. Няколко поколения се оказаха потърпевши от реформите, а едно поколение направо наказано (жените, родени след 1944 г. нататък и мъжете от 1937 г.), чиито трудов стаж в по-голямата си част е положен през т.нар. социалистически строй или планова икономика. Те са оцетени чрез двойния индивидуален коефициент, който се пресмята, за да им бъде определена пенсията. Те са оцетени, защото от осигурителните им доходи за техния над 30-годишен трудов стаж, положен преди 01.01.1997 г., се признават само три години, а осигурителният им доход след 1997 г. се разчита изцяло. И сега бих могла да ви кажа, че и аз, една обикновена социалистическа труженица, която е работила 12 години в мините и над 30 години в полето на изпълнителната власт, сега е с една смешна пенсия, на която колегите от Германия биха се изсмели, защото в резултат на промените за 18 месеца трудов стаж след 1997 г. моят индивидуален коефициент намаля с 60%, а пък поради неблагоразумието да работя още 8 месеца след 2000 г., коефициентът ми вместо да се увеличи, падна с още две десети. Така е направена системата, че колкото повече работиш, толкова по-малка пенсия ще получаваш, освен ако не си някъде много високо на върха на осигурителния доход. И сега отново ни очаква една социална несправедливост, резултат на управленско решение - повишаване на минималните пенсии, но без съответното пренареждане на всички останали пенсии. Така че ще

стане едно събиране на пенсиите около 160 лева и пак ще се получи неравенство, защото хората, които са работили на отговорни служби с по-високо заплащане и имат повече осигурителен стаж, ще се доближат до тези, които са положили малко по-малко труд и съответно имат по-малък принос към осигурителната система.

За осигурителната система може да се говори много. Проведената пенсионна реформа наистина не е най-добрата, особено що се отнася до разходопокривния стълб. Факт е, че поради недомислия при въвеждането на точковия допуск до системата и неизпълнения на законови постановления, свързани с осъвременяването на пенсиите, пенсиите за инвалидност от 160 хиляди нарастнаха на близо 700 хиляди. Само за 3 години над 300 хиляди пенсионери за осигурителен стаж и възраст промениха вида на пенсиите си с такива за инвалидност, за да повишат размера им с около 30 %. Да не говорим за това, че коефициентът на заместване е нисък и покрива около 38 % от получавания преди пенсионирането доход при пенсионерите от III категория труд, че старите пенсии изостават спрямо новотпуснатите при еднакъв осигурителен принос с повече от 40 % и никаква индексация, дори и по “златното швейцарско правило”, не може да възстанови солидарността и справедливостта в пенсионната система. Никой не работи, за да се осъществи това изравняване или догонване. При поставени въпроси на отговорни държавни служители се получава един, бих казала, нагъл отговор, като се заявява: “Защо имате претенции, при положение че трудът, който сега се полага, е по-отговорен и по-сложен, от този

по времето, през което сте работили вие?” При разсъждения от този тип настоящите пенсионери, построили тази вече разграбена икономика и ограбена държава, не могат да очакват сега и в бъдеще абсолютно нищо добро. Още повече, че с редица решения настоящото правителство продължава да удовлетворява искания на работодателите за непрекъснато намаляване на осигурителната вноска към първия стълб – разходопокривния на пенсионната система, а от постъпващите в него средства зависят почти всички настоящи пенсионери.

Една ревизия на реформата в социалното осигуряване е крайно необходима. Необходими са и законодателни промени в системите на социалното подпомагане и социалните услуги, а дори и в системата на заетостта, като се има предвид демографската криза и близкото време, в което старите хора ще се включат отново активно в полето на заетостта. Това, което трябва да се заложи в социалната програма на партията, според мен, е въвеждането на нови модерни социални политики и мерки, с които да се елиминират вътрешните неравенства между хората и групите, които са еднакво уязвими и на пазара на труда, и в социалната си сигурност.

Убедена съм, че КТ “Подкрепа” ще положи необходимите усилия за усъвършенстване на клаузите на Пакта за социално и икономическо развитие и за подготовката на Националния доклад за социална защита и социално включване в насока на укрепване на социалната солидарност и справедливост и на изглаждане на социалните неравенства.

ЗА СИЛНА И ЕФИКАСНА ИКОНОМИЧЕСКА ПОЛИТИКА

Стефан Стоилов

Докладът на проф. Хайдер дава повод за доста размисли. Аз ще споделя някои съображения с уговорката, че и в този случай, както винаги когато вземам отношение към подобни проблеми, се опитвам да бъда прагматик. Това, което ще кажа, има значение за една по-близка перспектива и не се отнася до един по-далечен хоризонт, какъвто предполага разработването на партийна програма. Не се наемам да изказвам съображения във връзка с развитието на България в перспективата на 25 – 30 години. В условията на нашата страна една програма на социалистическа партия, една социалдемократическа програма би била силна, атрактивна и приемлива за голяма част от хората, различаваща се от партийните програми на центристски и десни партии в различните им варианти, ако успее да предложи модел на развитие със стабилно високи темпове на растеж в съчетание с една доста висока степен на социализация на резултатите от това развитие. И тъкмо във второто ние можем и трябва да се различаваме от другите партии – там, където те много често изобщо забравят или много малко се вълнуват от този проблем. За нас това е от ключово значение, работейки за постигане на висок икономически растеж. Но ако така погледнем на политиката, която трябва да бъде заложена в една социалдемократическа програма

- конкретно за България, наложително е да преоценим и редица свои виждания и представи в икономическата сфера в името на такава прагматична политика за ускорено развитие като основен източник на социални придобивки и социални решения, за реализиране на силни социални политики.

Ще посоча два такива проблема. И аз, както всички икономисти, които са противници на философията на крайния либерализъм, на неолиберализма, повече или по-малко съм бил в плен на известни представи, които аргументират по-високото преразпределяне на БВП чрез бюджета като политика, работеща за растежа.

Един ретроспективен анализ на развитието на всички европейски държави след Втората световна война показва, че в годините на немското, италианското и прочее икономически чудеса, във времето когато цялата икономика на Европа отбелязва интензивен растеж и ускорена модернизация, мнозинството от страните имат сравнително ниска степен на преразпределение на БВП чрез бюджета.* Това говори и за значително по-ниски равнища на данъчно-осигурителна тежест. Статистиката е категорична и от числата не може да се избяга – намесата на държавата в икономиката в това отношение е значително по-малка в сравнение с периода от 80-те години насам. Същевременно тогава се създават модерните системи на свързани с пазара регулации и гарантирани от държавата твърди правила за бизнеса, както и

* Това изключва всякакви сравнения между България, Америка или някоя друга високо развита страна към настоящия момент. Казаното за един друг етап в развитието на Европа е некоректно да се пренася към днешния ден при сравнението между държавите.

политиката на сътрудничество на държавата, работодателите и синдикатите. Това е времето, когато се създава съвременният икономически потенциал на Европа като основа на Европейския социален модел.

Разбира се, доста широки са възможностите за комбинация от инструменти на данъчната политика с оглед постигането на максимален стимулиращ ефект за растежа от намаляването на данъчната тежест. След много дискусии БСП все пак записа в своите документи, че преразпределението чрез бюджета трябва да се ограничи до 40 % от БВП, а при възможност и да се намали.

В тази връзка заслужава внимание още един въпрос от областта на фискалната и данъчната политика. Става дума за печалбата и нейното облагане. В учебниците на либералните икономисти по публични финанси печалбата не се разглежда като доход преди да се разпредели като дивидент или тантиеми и да се използва за финансиране на лично потребление. Всъщност това е теоретичната основа за провеждане на данъчна политика, която предвижда нулева ставка на корпоративния данък за реинвестираната печалба. Това е най-добрият стимул за повишаване на инвестиционната активност. Доказва го и практиката на редица страни. Недоумявам защо тази наша дълго обсъждана позиция, превърната и в ангажимент на правителствената програма на коалиционното правителство, не се прилага. Пропуска се възможността за една радикална стъпка в данъчната политика, за реализирането на която съществуват фискални възможности, а ефектът за растежа не подлежи на съмнение. България би станала страна,

в която инвестиращите не плащат данък. По-добър данъчен маркетинг от това трудно може да се измисли.

Изложените съображения са свързани с необходимостта от обосноваване и провеждане на набор от ефикасни прагматични политики, които водят до висок стабилен растеж и ускорена модернизация на икономиката, до повишаване на нейната конкурентоспособност. Това е основният инструмент на стратегията за догонване на средноевропейските икономически и социални показатели. Програмата на лявата партия, когато левицата е на власт, трябва да осигури оптимална степен на социализация на резултатите от такова развитие.

Твърде показателно е, че и Ирландия в годините на догонване и ускорено задминаване на средните европейски икономически показатели има аналогична фискална политика. Едва в последните години се забелязва слаба тенденция на повишаване на публичните разходи чрез бюджета спрямо БВП. Това е всъщност пътят на стара Европа.

Изложените съображения във връзка с фискалната и данъчната политика са свързани не толкова с идеология, с категориите “ляво – дясно”, колкото с проблема за провеждане на силна и ефикасна икономическа политика.

И накрая, още един въпрос, който засяга разпределението на националния доход като фактор за по-високо заплащане на труда, за по-високи средни заплати при дадено равнище на БВП.

Ако сравним осредненото съотношение за ЕС – 15 “БВП на човек (по паритет на покупателна способност) – реална средна работна заплата“ с аналогичното съот-

ношение в България, ще установим, че у нас то е с около 70 % по-различно в ущърб на реалната средна заплата. Следователно, ако в България се прилага осреднената за ЕС – 15 пропорция на разпределение, средната заплата би била около 300 евро и при сегашното ниво на БВП. Да, но нашият капитализъм е все още далеч от европейския. Това е поле за работа и законодателна дейност на БСП в тясно сътрудничество със синдикатите.

В интерес на истината и в другите страни в преход има разлика в пропорциите на разпределение на националния доход в сравнение с ЕС – 15. Но оценявана въз основа на преведеното по-горе съотношение като критерий, в Унгария например тази разлика е само 20 %, в Чехия – 28 %. Тези числа говорят, че посочените страни са значително по-близо до европейския капитализъм.

Проф. Хайдер беше свършено прав, когато в своя реплика заяви, че България е прекрасна страна, но аз бих казал, че тази прекрасност се усеща много по-пълно и силно, ако човек има немското равнище на работна заплата, на доходи. Иначе, оставайки на българското равнище на пенсии и работна заплата, за огромната част от българските граждани тези прелести минават покрай тях, без да ги забелязват в по-голямата част от живота си.

ЗАВИСИМОСТИ МЕЖДУ ПОЛИТИКАТА И БИЗНЕСА В БЪЛГАРИЯ (ляв поглед към проблема)

Ивка Цакова

Проблемът за връзката между бизнеса и политиката стана особено актуален за съвременна България през последните години, навлизайки интензивно в публичния дебат, главно поради появилите се масови подозрения за престъпно срастване (симбиоза) между бизнес и политика у нас. Тези широко разпространени подозрения за сенчести зависимости между бизнеса и политиката доведоха до сериозни опасения, че интересите на гражданите са драстично ошетени за сметка на лично облагодетелстване на тесен кръг лица – политици и бизнесмени.

Политическите партии се оказаха длъжни да реагират на тези масови негативни нагласи в стремежа си да се разграничат от подозренията в корупция. Най-любопитна е например реакцията на ДПС в лицето на лидера Ахмед Доган, който в опитите си да разясни изпуснатата от него фраза за “обръча от фирми” около всяка партия, представя този обръч като “контрапункт на олигархизма”. Според него бизнесът, така или иначе, е зависим от политиците (които му осигуряват инвестиционни проекти например). Недопустима е обратната връзка – на политиците от бизнеса – което, според Доган, означава олигархизъм.

Вярно е, че бизнесът и политиката не могат да бъдат независими помежду си. Важно е обаче какъв баланс се

осъществява между техните интереси – между частните бизнес интереси и общия интерес, изразяван и защитаван основно от държавата. Възможен е такъв баланс, от който да печелят ограничен брой хора в огромни размери. Но възможен е и друг баланс, от който да спечелят колкото се може по-голям брой хора.

Оттук извеждаме и необходимостта от ляв отговор на въпроса – какво да е взаимодействието и взаимните зависимости между бизнеса и политиката в България – взаимодействие, от което да спечелят възможно повече български граждани. Въпросът кореспондира пряко с по-общия проблем – за отношението на една лява партия към капитализма – към предимствата, но най-вече недостатъците и негативните последици от неговото развитие върху живота на голяма част от българите, особено на тези, чийто живот протича извън пазарните отношения – инвалиди, пенсионери, болни, бездомни и прочее.

Въпросът за отношението на една лява партия към съвременния капитализъм е фундаментален не само за БСП, за българската левица, но и за европейската и световна левица. Крахът на т.нар. държавен, реален социализъм в бившите социалистически страни в края на XX век, който не успя да предложи жизнеспособна алтернатива на капитализма, беше последван и от криза на социалната държава, което доведе до криза на традиционната западна социалдемокрация. Вследствие на това партиите и интелектуалците, които продължават да идентифицират себе си като леви, претърпяват съответни трансформации. Те все повече възприемат

капиталистическата рамка, пазарните принципи, логиката на печалбата, а въпросът за преразпределението и социалните трансфери започва да звучи по друг начин в различни свои варианти. Наблюдава се известен отказ от съществени леви ангажменти, считани за исторически присъщи на левицата¹.

Българската социалистическа партия също се трансформира и модернизира, като процесът на нейната модернизация още не е приключил. За да бъде адекватна за новите реалности, на БСП се налага да отхвърли остарели цели, макар и звучащи все още доста привлекателно, цели и ценности, свързани с една антикапиталистическа реторика. Макар че много леви интелектуалци говорят за “посткапиталистическо общество”.

Най-проблематична е проявата на социална чувствителност в политиката на БСП, особено когато е управляваща или съуправляваща. Много от традиционните леви лозунги трябва да намерят ново, съвременно звучене и да се подплатят с конкретни леви управленски решения. Това е особено трудно при победоносно шестване в целия свят политически и икономически неолиберализъм, който се схваща като нежелание на големите данъкоплатци да финансират преразпределението на обществени блага. Левият отговор в тази ситуация трябва да включва опити за обуздаване на капитализма, изразяващи се в конкретни управленски практики, чрез които да се дава **примат на политиката пред свободната игра на пазарните сили.**

¹ *The Cambridge History of Twentieth-Century Political Thought*, Ed. by Terence Ball & Richard Bellamy, Cambridge University Press, Epilogue, 2003.

Разгръщането на капитализма в български условия се нуждае от държавното действие, по-скоро от държавно въздействие – особено когато управляваща е лява партия. То се изразява в ефективен държавен натиск върху капитала, най-малко поради това, че в страната ни има около 2 340 000 пенсионери, по-голямата част от които живеят в оскъдица и мизерия. Този натиск върху капитала трябва да предполага и взаимодействие със синдикати и неправителствени организации.

Въпросът за връзката между политиката и бизнеса намира израз и в схващането за **лобизъм в България**. Не случайно темата за лобизма е особено популярна напоследък у нас. До момента са изработени три законопроекта² за публичност на лобистките дейности. Обнадеждаващо е, че БСП не изработи и не подкрепи проектозакон за лобизма, като по този начин не допусна чрез реториката за лобизма като демократична дейност (правно регулирана и публична), да се прикрият корупционни практики.

Лявата гледна точка и съответно левите решения за необходимия баланс между политиката и бизнеса следва да се изразяват в **повече програми за социално включване, в конкретни публични политики**. Става дума всъщност за държавни политики в социалната сфера, свързани с осигуряване на достъп до съответни публични блага, публични услуги и прочее. Подобни политики се реализират най-вече в здравната и пенсионната система, в об-

² Законопроектите във времето от 2002 г. до 2006 г. са на три парламентарно представени партии: “Новото време”, ДПС и “Гергьовден”.

разованието и тяхното финансиране става предимно от данъците. Но кой днес плаща данъци? Най-големите данъкоплатци в основната си част практически се изплъзват и събирането на данъците става непосилен проблем пред всяка национална администрация. Евентуален изход от тази трудна ситуация се намира на наднационално равнище – в българския случай изходът е на европейско равнище. Такъв е смисълът от **европейските публични политики**, чрез които на европейско равнище се осъществява контрол върху едрия бизнес с цел осигуряване на една възможна “доза” социална справедливост, социална кохезия и прочее, а оттам - и на повече хуманизъм.

От изказванията на немските гости на конференцията разбираме, че в Германия в продължение на 130 години се разгръща капитализъм. В рамките на този продължителен период е имало времена на бурен икономически растеж. Днес, по техните думи, са възможни само **“малки леви стъпки” в областта на подобряване живота на хората**. Очевидни са разрастващите се рискове в начина на живот на много хора в капиталистическото общество. Тези малки леви стъпки се изразяват в съответни стопански инструменти, ориентирани към “политика на предлагането”, мерки за прогресивно данъчно облагане, за осигуряване на заетост и прочее.

Когато размишляваме за връзката между бизнеса и политиката от леви позиции, трябва да “пречупваме” тяхното взаимодействие през призмата на такива ценности на левицата като **справедливост, равенство, солидарност**. Как да разбираме и тълкуваме днес тези фунда-

ментални ценности? Най-общо на този въпрос може да се отговори - чрез активното действие на държавата за осигуряване на социална спойка, социална сплотеност. Защото обвързването на справедливостта с равенството главно чрез лозунга за “Равенство в шансовете” днес звучи доста декларативно. Важен за една лява икономическа политика е акцентът, че рентабилно не значи и не е тъждествено на хуманно. Освен това вниманието се съсредоточава върху осигуряването на обществени блага, обществени услуги, наричани днес публични. Като че ли в последно време терминът “публичен” замени “обществен” – обществен интерес, интересите на всички, на повечето граждани. Това може би не е случайно и до голяма степен допринася за загуба на усещането за “общо благо”, за замъгляване на смисъла от политиката. Замяната на “обществен” с “публичен” в една ситуация на преминаване от модерен към постмодерен дискурс, говоренето, че днес вече е невъзможно формулирането на “големи” цели и проекти, всъщност замъглява проблема на масовото обедняване. Една лява партия не бива да допуска това, колкото и да е трудно в днешните реалности на доминиращ неолиберализъм.

Оттук произтича и необходимостта от лява позиция на въпроса - **как да третираме бедността**, която за страната ни е огромен проблем. Отдавна са установени факторите, влияещи върху равнището на бедността. То се снижава чрез добре разработени и систематично прилагани социални програми заедно с конкретни правителствени политики за ограничаване на безработицата. Бедността

може да се ограничи не само с по-високи равнища на данъчно облагане, но и с развитието на правителствени служби, които ефективно да работят в тази посока. Водещата теза при една лява политика може да звучи така: “Колкото повече разпределението на богатството и дохода в една страна се оставя на пазарните механизми, толкова по-големи стават материалните неравенства”³.

За по-ясното открояване на лявата визия по проблема с бедността може да послужи паралелът с дясното мислене по този въпрос. А дясно мислещите политици, икономисти и други смятат, че намаляване на данъчните ставки поражда високи темпове на икономически растеж, при което някои ефекти от това могат да достигнат и до бедните. Фактите не подкрепят тази теза. Резултатът е увеличаване на различията между бедни и богати, в крайна сметка – увеличаване на хората, живеещи в абсолютна бедност. Друга дясна теза е, че днес бедните сами са си виновни за бедността, че са “мързеливи” в желанието си да живеят “гратис” от “държавни подаяния”. Според дясно мислещите, хората, получаващи социални помощи, при по-голямо желание могат да си намерят работа. За съжаление тези възгледи напълно се разминават с реалностите на бедността, особено в страни като България, защото става дума за деца, възрастни, болни, инвалиди...⁴ В тази връзка може да се размишлява и върху разпространените в българското общество представи за високо равнище на измами от страна на получателите на соци-

³ Вж: Гидънс, А. Социология. С., 2003, с. 279-280.

⁴ Пак там.

алните помощи. Ако трябва да сравняваме процента на молбите за социални помощи, включващи подправени данни, то той е изключително минимален в сравнение с “фалшивите” данъчни декларации по отношение на невярно деклариране или укриване на доходи.

Левият поглед към проблема за зависимостите между политиката и бизнеса включва разбирането за **преми-наване**, по думите на Антъни Гидънс, “**отвъд бюрокрацията**”⁵ с цел решаване на “леви задачи”. По неговите думи бюрокрация днес все още има в изобилие, но Веберовата идея, че ясната йерархия, съсредоточаваща знанието и властта на върха, е единственият начин да се управлява една голяма организация, започва да изглежда архаична. Много организации се реорганизируют, за да станат по-малко йерархични. Става дума за партии, фирми, както и за самата държава като организация. Старите йерархични форми вече нямат капацитет да предложат повече равенство – на локално, национално и глобално равнище. **Повече равенство може да се предложи чрез мрежите**, по думите на един друг автор - **М. Кастелс**.

Ще приведа няколко поуки от една публична лекция на този авторитетен ляв изследовател на мрежовото общество - Мануел Кастелс⁶. Появата на **нов вид власт - властта на мрежите** (the power of networks), а оттам и на нов тип политики, информационните политики, трябва да бъде отчетена, за да си обясним разгърналата се в цял

⁵ Пак там, с. 298.

⁶ Вж: **Castells, M.** Power and Politics in the Network Society. Ralf Miliband Memorial Lecture, Delivered at the London School of Economics and Political Science. 14 March, 2004 <http://search.lse.ac.uk/>

свят криза на политическата легитимност (в това число на партиите, вкл. левите), изразяваща се в липса на доверие на гражданите в техните правителства, в основните партии, в политическата класа като цяло. Недоверието на голямата част от гражданите към управлението в различни точки на света, а и в България, се обяснява с общо споделяното подозрение, че **управлението, най-вече правителството, е “превзето” (captured) от “специалните интереси”**. “Специалното” в случая на тези солидни бизнес интереси е близостта им до управляващите в момента. Това обяснява в значителна степен протестния вот на гражданите за крайни екстремисти, леви и десни популисти и други. Защото традиционните политически партии са се превърнали едва ли не в “електорални машини”, а по думите на Мануел Кастелс, в “празни черупки”, празни корпуси на здание, които служат само за осигуряване на подкрепа на определени кандидати. Членството в партиите днес е силно мотивирано предимно от прагматични съображения – за осигуряване на средства за живот или за лична кариера.

Българската левица трябва да държи сметка за тези тревожни процеси и да реагира на опасната тенденция към загуба на представителност. Един от начините за преодоляване на упадъка на гражданското участие е в стимулирането на “нео-правителствени организации”, (различни, според Кастелс, от досегашните неправителствени организации), които се субсидират и подкрепят от различни държавни агенции. Става дума за целенасочени усилия за децентрализация от страна на (и чрез)

самата държава - в противовес на централизацията на властта в държавата. Така националната държава в епохата на глобализация се превръща в “мрежова държава”, като се адаптира, търсейки **нови връзки с обикновените хора по пътя на децентрализацията** – по линия на регионални и локални власти, неправителствени организации, чрез откриване на нови източници на легитимация, базирани върху различни културни идентичности. Местните власти са нов източник на политически мениджмънт и легитимация. Това, от една страна, а от друга - държавата се присъединява към супра-национални институции, за да сподели своя суверенитет и да повиши общите шансове за управление на глобализацията. Такъв е случаят с ЕС, НАТО, ООН, МВФ и СБ, както и много други международни споразумения.

Друга полезна идея от М. Кастелс във връзка с темата на настоящото изложение е да погледнем **отношенията между бизнеса и политиката през призмата на новите политически технологии**, на политиката на **медиите**. Изкушавам се да приведа почти дословно разсъжденията на Кастелс за медиите - “новото публично пространство”. Телевизията е най-надеждното средство за политическа информация, защото когато хората “виждат нещо”, те смятат че това е истина. Медиите не притежават власт, но всички политики са медийни политики и съществуват в медийното пространство, поради което трябва да възприемат езика на медиите. Политика, която не е навлязла в медийното пространство, не е в състояние да социализира, да влияе върху обществото. Това се

отнася и за лявата политика в България, която трябва да “изработи” подходящи начини за навлизане в българските медии. Медиите не са източник на власт, защото те са плуралистични и защитават различни бизнес и идеологически интереси. Но те упражняват влияние в рамките на своята аудитория. Без медийна подкрепа всяка власт може да фалира, твърди Кастелс.

Проблемите, които извежда този изследовател във връзка със зависимостите между политиката и бизнеса, са свързани с **“политически финанси, политическа корупция и политика на скандала”**. Ето как той обяснява тези съвременни феномени. Всяка информационна политика изисква солидни финансови средства, при това – не само по време на избирателни кампании. А всяка партия предприема свои информационни политики. Финансирането на партиите днес, според Кастелс, е твърде лицемерно и двулично. Очевидна е тяхната нужда от провеждането на информационна политика, но тъй като гражданите не желаят да финансират партиите с легални средства, тяхната обичайна линия на поведение е сенчестото финансиране. Всички партии практикуват нелегално финансиране, което дава път на корупцията. Някои техни посредници вземат комисиони – т.нар. черни каси, мръсни пари и прочее. Скандалите по този повод са политическо предпазно средство, лансирано на политическия пазар от посредници-продавачи на информация. Партиите често дори или сами “изпускат” определена информация, или ангажират наемници, за да сторят това. Така постоянно избухват нови и нови обвинения, с

които определени партии напомнят на своите опоненти един или друг скандал, като по този начин “системата се захранва”. Често срещано послание е: “Днес е налице повече корупция, отколкото в предишни исторически периоди”. Но дори и това послание не е толкова важно - по-важна е самата политика на скандали! Създават се дори специални институти, за да набавят детайлизирана информация за корупцията...

Изводите за България и за българската левица от приведените почти дословно цитати, може да направи всеки. Ще добавим само, че чрез политиката на скандала, благодарение на множеството разкрития за корупционни сделки у нас напоследък се разширява кризата на легитимността на управлението, с което се намаляват възможностите за политически реформи. Малцина са българите, които вярват, че борбата с корупцията от страна на правителството ще бъде доведена докрай. Медиите повишават своите продажби и разширяват своето влияние чрез публичното разкриване на нови и все шокиращи корупционни скандали.

Самата политика, губейки своята представителност, се свежда до игра на политическия пазар, превръща се в спектакъл, започва да прилича на шоу. Има белези на политически театър и сред българската левица. Когато леви политици говорят за леви принципи, това често става по един показан начин, търсещ силни ефекти. Хората усещат, когато в говоренето за равенство, справедливост и демокрация има нещо изкуствено, фалшиво. БСП не бива да допуска това, особено когато е в управлението.

Левият политически език трябва да включва **повече възможности за включване на възможно повече хора в различни мрежи** – социални, културни, икономически и прочее. Защото властта в мрежите във висока степен зависи както от автономните динамики на глобалните пазари, така и от правителствата, които вземат определени решения, изразяващи се в конкретни регулации и политики, вдъхващи надежда на социално онеправданите (изключените).

Всяко време има свои интерпретативни матрици, смислови решетки и фаворизирани съдържания, дори своите оторизирани тълкуватели ... моди, вкусове, публични оценки/присъди⁷. В годините на т.нар. преход у нас се лансираше движението към пазарна икономика и политическа демокрация. След повече от 15 години се оказва обаче, че демократичните институции са създадени, но не действат ефективно. Че законите са добри, но не се прилагат. Че капиталистическият пазар, а впоследствие и официално признатата от ЕС за функционираща пазарна икономика у нас, не доведе до развитие (до икономическа модернизация и социална интеграция), до подобряване на живота на мнозинството от българските граждани, а като че ли спомогна за създаването на олигархия и политическа корупция. Става все по очевидна и належаща нуждата от нови парадигми и интерпретативни схеми за демокрацията в България – главно в посока на функциониращо гражданско общество и демократична политическа кул-

⁷ Вж: **Мизов, М.** Политическите графити (Авантюрите на политизирания почерк). С., 2005, с. 120.

тура – както на елита, така и на масата - не на аморфната и атомизирана тълпа, а на организираниите и самоорганизираните около общи цели и ценности индивиди.

По тази логика днес фаворизирани теми в управленската политика на правителството, доминирано от БСП, биха могли да бъдат въпроси от типа: за **повече прозрачност в отношенията между бизнеса и властта**, за ефективно изразходване на еврофондовете в интерес на повече български граждани, в това число стриктен контрол спрямо получателите на тези фондове и строги санкции в случаите на злоупотреба с европейски (а и изобщо с държавни) средства. Лява трябва да е инициативата за повече публичност в отношенията между бизнеса и политиката в България, защото в един по-интензивен публичен дебат обсъждането на тези отношения в критичен план ще доведе до позитивни последици в интерес на повече хора. Още повече, че Европейската инициатива за прозрачност⁸ (т.нар. Зелена книга) може да ни даде ориентири за движение в тази посока. Това е един от пътищата БСП да намали усещането за загуба на автентичност и представителност, да прояви загриженост към съдбата на социално слабите и на хората на наемния труд – физически, интелектуален и творчески.

⁸ **Green Paper, European Transparency Initiative** (presented by the Commission).
http://ec.europa.eu/commission_barroso/kallas/index_en.htm

АВТОРИТЕ

Бенжамен Варон – професор по икономика

Бойко Великов – доктор по психология, народен представител

Георги Пирински – икономист, председател на Народното събрание

Горан Банков – доцент в Института по социология; зам.-министър в Министерството на труда и социалната политика

Димитър Сирков – професор, доктор на историческите науки

Евгения Спасова – изпълнителен директор на Института за социални, икономически и синдикални изследвания на КТ “Подкрепа”

Жулиета Авджиева – магистър по политология, сътрудник в Центъра за исторически и политологически изследвания

Ивка Цакова – доцент, научен секретар на катедра “Политология” в УНСС

Искра Баева – доцент в катедра “Нова и най-нова история” в СУ “Св. Климент Охридски”

Клаус-Юрген Шерер – доктор, ръководител на Културен форум на социалдемократията – Берлин

Максим Мизов – доцент по философия, завеждащ секция “Политология” в Центъра за исторически и политологически изследвания

Нора Ананиева – професор по конституционно право

във ВСУ “Черноризец Храбър”, директор на Центъра за исторически и политологически изследвания

Стефан Стоилов – професор по икономика

Таня Турлакова – доктор по история, завеждащ секция “История” в Центъра за исторически и политологически изследвания

Улрих Хайдер – професор в Института за социални науки при Техническия университет – Брауншвайг

Ханс Шумахер – директор на Регионално бюро – София на фондация “Фридрих Еберт”

Цвятко Цветков – експерт по въпросите на националната сигурност

Юрий Борисов - доктор по философия, главен редактор на списание “Ново време” и на вестник “Монд дипломатик”

SUMMARY

The presented volume includes the presentations and all expressed opinions from a theoretical conference devoted to one of the most important problems of the modern social democracy. It is the ideological and programme renewal of the modern left-wing (socialist and social democratic) parties in the contemporary world and in the context of the new challenges and processes in the globalization era.

The authors are prominent scholars, political figures and experts, some of the best specialists in the discussed issue.

The volume is composed in two main parts. The first one presents different and various analyses and conclusions of the newest researches, processes and tendencies of the new social democracy in the prism of the integrity of values, ideas and policies in the programme searches of the self renovating (left-wing and centre left-wing) parties. This part could be also subdivided into two organic parts. The first one represents the new conceptional programme views for the modernization of the social democracy in a wider, globally historic context. The second one concerns the ideological, theoretical, organizational and political reformation and development of the Bulgarian Socialist Party – in conformity with the present social and historic stage.

Fundamental for the program renewal is the significance of the new ideas, views and decisions for integrity of values, ideas and policies in the being of the modern social democracy at the beginning of XXI century. In these conceptions we can see the new sense, part and significance of the basic

values (freedom, solidarity and justice), as well as many other values and principles which also determine and stimulate the reformation of the left-wing identity.

These processes and tendencies are deeply related with changes in the status of the policy, the policy - making institutions and the political parties in the new historic situation.

Therefore the analysis of the nature and the specificity of the present gives real answers on the aims, the criteria, the possibilities and the resources of the left-wing reformation. An essential part in the volume is the one that elucidates and interprets more social, humanistic and pragmatic trends in the reformation of the political left.

The new criteria, meanings and dimensions of the social sphere in the changing world are subject of multilateral analyses. The social ideas, techniques and practices in the beginning of XXI century are much more different than their historic biography in the previous XX th century and therefore there has to be an expert look on their nature and significance.

Distancing from an abstract and theoretical outlines, and searches of new ideological landmarks, methods, techniques and practices takes part in the presented works. The authors point out and discuss problems and dilemmas of the renovating social democracy which are product of the real (historic and social) life and determine the new role and image of the left-wing parties. Therefore the main purpose of the presented volume is more pragmatic political approach and concrete analysis of the present and future in the globalizing world and uniting Europe and particularly in Bulgaria.

One of the most significant issues in the modern renovation and modernization of the social democracy is the parity and the equal opportunities for both genders. The ideological and programme renewal must reflect the contemporary changes and prerequisites to the left-wing parties about the gender parity, and also to guarantee practical application of the new goals, standards, techniques and social practices for more active role of the women in the policy - making institutions as well as in the state government. These questions are also pointed in the presented volume.

Special attention deserves the analysis of one of the most delicate and difficult questions of the modern social democracy – the question about the young people and all their challenges and dilemmas, their way of thinking and attitude toward different social and political problems in the contemporary world. It is of a great importance if the renovating political parties will manage to understand precisely these very complicated tendencies among the young people and will succeed to answer their expectations.

In the part concerning the renovation of the Bulgarian Socialist Party are presented new ideas on the nature, characteristics and the specificity of the reformation and modernization of the Party in the present realities.

The pursuit and achievement of new ideological and political identity is very complicated and controversial process. Therefore the profound and multilateral analysis given in the volume is necessary for the successful completion of this political task.

In the present postmodern situation significant role in the

political process has the legal regulation. Therefore the volume includes also a broad and multilateral analysis of the constitutional framework of the programme renewal and development of left-wing Party. It presents the constitutional and vital relations, causes and dependences between the legal spirit in the United Europe and the purposes or the tasks that the Bulgarian Socialist Party pursuits in its ideological, political, organizational and cultural renovation and modernization. It shows also that the pursuit of programme renovation and the modernization of the Bulgarian Socialist Party is a result, expression, contribution and stimulation for identification of the European spirit in the new age.

Special place in the first part of the volume take the treatments and interpretations of the new type convergence in the modern and much more interdependent global world – politically, economically and culturally.

The approach to a new ideological and virtue landmarks and practices in the modernizing left-wing parties is running in the situation of a new type pluralism and democracy to a different opinions and conclusions. Therefore the presented volume is an attempt for throwing light on many different aspects. All presentations are giving varieties of opinions and interpretations about the nature and all peculiarities of the programme renovation and its achievement. They are also trying to submit some ticklish and unpopular questions and to give the approach to their answers.

The second part of the presented volume concerns the important subject of the justice and the welfare state as well as varieties of possible and appropriate decisions in this, so

complicated and delicate sphere. A central place in it takes the topic of the challenges before the annuity policy and the achievement of stable growth of GDP. We can follow also the discussion about the stability of the market prices, the efficiency of labor and the competitiveness of the economy. In this context the volume presents different ideas, solutions and alternatives trying to find more realistic and optimal way to achieve justice under the circumstances of the changing status of the welfare state in the context of the European Integration and especially in the context of today's neoliberal version of the globalization.

The achievement of more justice as well as a real social character and meaning of the left-wing policy (in government and in opposition) depends on the opportunity for a really powerful and effective economic policy according the difficult conditions of the contemporary globalizing world and the Open Market.

In addition the domination of the market ideas, virtues, techniques and practices over the democratic ideas, virtues and institutions is a concrete, embarrassing and even oppressive fact and reality. Therefore it is necessary for the renovating left-wing parties to search and to find new opportunities and resources to reach the balance between the market and the democracy. All these questions and their answers are also included in the presented volume. Significant is also the problem about the new dependences between the policy and the business. This problem exists and has great influence especially in the dynamically transforming post-communist countries and societies.

The presented volume is a result of long-term and beneficial cooperation between “Friedrich Ebert” Foundation, the Center for Historical and Political Studies and “The Solidarity Foundation”. It is an expression of the new theoretical and practical attempts of the modern social democracy to give an appropriate answer to all considerable questions, dilemmas and challenges in the contemporary world.

CONTENTS

INTRODUCTION	5
Hans Schumacher	
INTEGRITY OF VALUES, IDEAS AND POLICIES IN THE PROGRAMME SEARCHES OF THE MODERN SOCIAL DEMOCRACY	
Georgi Pirinski	9
<i>Integrity of values, ideas and policies - basic requirement for the new programme of the Bulgarian Socialist Party</i>	
Klaus-Jurgen Scherer	26
<i>Basic values, ideas and policy in the programmatics of modern social democracy</i>	
Boiko Velikov	55
<i>The reformation and modernization of the Bulgarian Socialist Party in the newrealities</i>	
Nora Ananieva	65
<i>The constitutional framework of the programme development in the Bulgarian Socialist Party</i>	
Maksim Mizov	97
<i>Challenges before the program renovation of the left-wings</i>	
Iskra Baeva	146
<i>Social ideas and practicies in the begining of XXI century</i>	
Dimitar Sirkov	156
<i>For more efficiency in the discussion about the new programme of the Bulgarian Socialist Party</i>	
Benjamin Varon	166
<i>Speculations about the new programme of the Bulgarian So- cialist Party</i>	

Tsviatko Tsvetkov	172
<i>The inevitable convergence</i>	
Yuriy Borisov	182
<i>Pragratism and programmatics</i>	
Tania Turlakova	189
<i>The gender parity as a programme requirement</i>	
Julieta Avdjieva	199
<i>The young people and the challenges of the time</i>	

JUSTICE AND SOCIAL STATE - MODERN DECISIONS

Goran Bankov	210
<i>Challenges before the annuity policy in Bulgaria - achievement of stable growth of the GDP, stability of the market prices, efficiency of labor and competitiveness of the economy</i>	
Ulrich Heyder	240
<i>Justice, modern social state and social-democratic policy</i>	
Evgenia Spasova	278
<i>Solidarity and justice of the social redistribution of the resources</i>	
Stefan Stoilov	289
<i>For powerful and effective economic policy</i>	
Ivka Tsakova	294
<i>Dependences between policy and business in Bulgaria (left-wing approach to the problem)</i>	
The Authors	308
Summary	310
Contents	316

ЦЕНТЪР ЗА ИЗТОРИЧЕСКИ И
ПОЛИТОЛОГИЧЕСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

ФОНДАЦИЯ “ФРИДРИХ ЕБЕРТ”

**МОДЕРНАТА СОЦИАЛДЕМОКРАЦИЯ
ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД ПРОГРАМНОТО ОБНОВЛЕНИЕ**

Българска

Първо издание

Съставител
Максим Мизов

Редактор
Таня Турлакова

Компютърен набор
Евгений Кандиларов

Художник
Емануил Манолов

Графичен дизайн и предпечат
Графимакс ООД

